

**TURUN
YLIOPISTO**

Jouluiloa huono-osaisten perheiden lapsille

Auttajien tekemät auttamisen valinnat Jouluapua -yhteisössä

Sosiaalityön
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Kati Kivimäki

Ohjaaja:
VTT Liisa Lähteenmäki

11.5.2022
Turku

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Sosiaalityö

Tekijä: Kati Kivimäki

Otsikko: Jouluiloa huono-osaisten perheiden lapsille: auttajien tekemät auttamisen valinnat Jouluapua -yhteisössä

Ohjaaja: VTT Liisa Lähteenmäki

Sivumäärä: 101 sivua

Päivämäärä: 11.5.2022

Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa pääasiallisesti yhteiskunta vastaa huono-osaista, mutta hyväntekeväisyyden kaltaiselle kansalaistoiminnalle on paikkansa hyvinvoinnin tarjoamisessa. Kansalaistoiminnassa ja auttamisessa ylipäänsä ihmisillä on mahdollisuus päättää annettavasta avusta ja sen kohderyhmästä. Yhteiskunnassa tarjottavaan apuun linkittyy ansaitsevuuskäsityksiä eri huono-osaisten ihmisryhmien avun saamisen oikeutuksesta, jonka lisäksi auttaminen on yksilöllisiin periaatteisiin liittyviä valintoja.

Tässä tutkielmassa auttamiseen liittyvät valinnat sijoittuvat joulun kontekstiin, joka on tunnettua hyvän tekemisen ja toisaalta eriarvoisuuden korostumisen aikaa. Tutkielmassa auttajien valintoja tarkastellaan auttamisessa Jouluapua -yhteisön kautta, jossa auttajat valitsevat saamiensa tietojen perusteella autettavan perheen ja antavat apua perheen esittämien toiveiden pohjalta. Tarkastelu kohdistuu ensinnäkin autettavan perheen valitsemisen perusteisiin. Toiseksi tarkastelu kohdistuu annettavaan apuun ja sitä koskeviin auttajien kuvauksiin.

Tutkielman aineisto koostuu Jouluapua -yhteisön auttajilta kerätyistä kirjoitelmista, joita oli yhteensä 59 kappaletta. Laadullisen aineiston analyysiin käytettiin sisällönanalyysia, jonka pohjalta muodostettiin tutkimuskysymyksiä mukaileva teemoittelu. Teemoittelun rakentavat yläkäsitteet ovat autettavan perheen valinnan osalta ansaitsevuustulkinta ja kiinnostavuuden tulkinta sekä avun antamisen tyyppien osalta jouluilon tuottaminen ja auttamisen valta-asetelma.

Jouluapua -yhteisössä autettavan perheen valitseminen on pääasiassa tietynlaisten perheiden suosimista. Perheen valintaan liittyy elämäntilanteisiin ja perhetekijöihin yhdistyviä ansaitsevuustulkintoja, mutta yhtäläillä valinta perustetaan auttajassa heräävään kiinnostukseen perhettä kohtaan tai käytännöllisesti fyysiseen etäisyyteen. Avun antamisessa auttajat pyrkivät lapselle mieluiten lahjojen antamiseen toiveen toteuttamisella tai lahjakortilla. Perheiden toiveiden täyttämistä saatetaan täydentää jouluisilla yllätyksillä. Annettava apu rajataan kuitenkin auttajan näkökulmasta kohtuulliseksi hinnan ja tuotekategorian osalta. Apu voi olla myös oman perheen käytetyn tavaran antamista.

Jouluapua -yhteisössä auttaminen kuvastuu aitona haluna tukea huono-osaisten perheiden joulun viettoa materiaalisesti. Valintoja tehdään perheiden avuntarpeita ja toiveita arvostaen, vaikka myös ulossulkevia valintoja tehdään. Valintojen keskiössä on joulun tulkitseminen lapsille tarkoitettuna juhlanä.

Avainsanat: ansaitsevuus, auttaminen, huono-osaisuus, hyvinvointivaltio, joulu

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
2	Hyvinvointivaltio ja -yhteiskunta	7
2.1	Pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli	7
2.2	Kansalaisyhteiskunta ja -toiminta	11
2.3	Hyvinvointivaltion suhde huono-osaisuuteen	14
3	Huono-osaisuus	18
3.1	Sosiaalinen ja terveydellinen huono-osaisuus	18
3.2	Köyhyys	23
3.3	Subjekttiivinen huono-osaisuus	27
4	Auttaminen ja avun kohteet	31
4.1	Auttamisen periaatteet ja arvot	31
4.2	Avun kohdistaminen	33
4.3	Ansaitsevuus	36
4.4	Hyväntekeväisyys	42
5	Joulu suomalaisessa yhteiskunnassa	46
5.1	Joulun vietto ja perinteet	46
5.2	Eriarvoisuus jouluna	50
6	Tutkimuksen toteutus	55
6.1	Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	55
6.2	Jouluapua -yhteisö	56
6.3	Aineisto	58
6.4	Sisällönanalyysi ja analyysin vaiheet	58
7	Autettavan perheen valinta	61
7.1	Ansaitsevuustulkinta	61
7.1.1	Autettavien elämäntilanne	62
7.1.2	Perhetekijät	64
7.2	Kiinnostavuuden tulkinta	67
7.2.1	Fyysinen etäisyys	67

7.2.2	Subjekttiivinen kiinnostus	69
8	Avun antamisen tyyppi	71
8.1	Jouluilon tuottaminen	71
8.1.1	Onnistunut ja ansaittu lahja	72
8.1.2	Valinnanvapaus autettavalle	74
8.1.3	Ylimääräisen antaminen joulun hengessä	75
8.2	Auttamisen valta-asema	76
8.2.1	Auttamisen rajanvedot	77
8.2.2	Valmis lahja edellä	79
9	Johtopäätökset	81
9.1	Pohdinta	81
9.2	Luotettavuus ja eettisyys	88
9.3	Jatkotutkimusaiheet	91
	Lähteet	92
	Liitteet	100
	Liite 1. Kirjoitelmapyyntö	100
	Liite 2. Ohjeistus kirjoitelmaan	101

1 Johdanto

Joulun yhdistyy myönteisiä mielikuvia tunnelmallisesta juhlapyhästä, jonka odottamiseen suuntaudutaan kalenterivuoden lähestyessä loppuaan. Joulun on vuotuisten perinteiden täyttämisen aikaa, jolloin syödään hyvin ja rentoudutaan perheen kesken. Kulttuurisesti joulun yhdistää suomalaisessa yhteiskunnassa lähes kaikkia ihmisiä, mutta erityinen merkitys ajanjaksolla on lapsiperheille. Lapsille joulun liittyy joulukalentereiden ja ikkunoiden takana tarkkailevien tonttujen myötä odotusta, joka huipentuu jouluaattona joulupukin vierailuun lahjasäkkeineen. Tällainen joulun perinteinen mielikuva on saanut tehdä tilaa kuluttajuuden kasvavalle roolille osana joulun viettoa ja käsityksiä sen onnistumisesta. Juhlun merkitykseltään joulun on edelleen yhteinen, mutta kuluttamiskeskeisyys on tehnyt joulusta eriarvoisuuden ilmentymän.

Hyvinvointiyhteiskunnassa mielletystä yleisestä hyvinvoinnista ja korkeasta elintasosta huolimatta kaikilla ei ole mahdollisuuksia kuluttaa normien mukaisesti. Yhteiskunta turvaa perustarpeet viimeistään tarveharkintaisena toimeentulotukena, kun kotitalouden tulot eivät riitä elämälle välttämättömien menojen kattamiseen. Sosiaalietuuksien tarjoama perusturva jää kuitenkin etäälle kuluttajatutkimuksiin perustuvasta kuluttamisen viitearvosta, ja viitearvokin on huomattavasti matalampi suhteessa väestön todelliseen keskimääräiseen kulutukseen. (THL 2019, 25; 94.) Tällaisessa kuluttamisen hierarkiassa huono-osaiset eivät kykene rakentamaan kulutukseen perustuvaa joulun normien mukaisesti. Vaihtoehtona on epäviralliseen kansalaisyhteiskunnan apuun turvautuminen, jonka kautta joulun saadaan rakennettua paremmissa sosiaalisissa asemissa olevien tarjoamalla avulla.

Joulun kansalaisyhteiskunnan hyväntekeväisyys vastaa sosiaalisten normien mukaisiin tarpeisiin, joiden täyttäminen ylittää yhteiskunnan vastuun perustarpeiden täyttymisen varmistamisesta. Kansalaisten keskinäinen apu yhteiskunnan toiminnan osana ei rajoitu vain joulun, mutta joulun avulla on keskimääräistä vahvempi perusta. Joulunajan herättämät miellyttävät tunteet toimivat motivaattorina yhteisöllisiin joulun toimintoihin osallistumiseen (Clarke 2007, 9). Tarjolla on runsaasti hyväntekeväisyysmahdollisuuksia vastaamaan joulun hengen toteuttamistarpeeseen eikä joulun voi välttyä näkemästä edes jonkinlaista hyväntekeväisyyskampanjaa. Auttajille toimijoiden ja kohteiden moninaisuus joulun tuo valinnanvaraa auttamiseen. Auttaja voi valita apunsa kohdentumisen hyväntekeväisyystoimijan tai näiden edustamien kohteiden perusteella, minkä ohella

vapaaehtoisuuteen perustuvassa hyväntekeväisyydessä jokainen voi rajata antamansa avun määrän.

Nykyaikana joulun ajan auttajille on tarjolla tätä moninaisemmat ja yksilöllisemmät valintojen areenat esimerkiksi teknologian kehityksen myötä. Hyväntekeväisyys ei ole enää ainoastaan vastaan tulevia rahakeräyksiä vaan hyväntekeväisyyden tekemisen mahdollisuudet ovat laajentuneet entistä epävirallisemmiksi esimerkiksi sosiaaliseen mediaan. Auttajan valinta ei välttämättä kohdistu enää toimijaan tai apua tarvitsevaa joukkoa varten kerrytettävän rahapotin yksilöllisen panoksen suuruuteen. Epävirallisemmissa hyväntekeväisyyden kentissä avunsaajat voidaan esittää yksilöllisinä tapauksina, joista auttajalle tarjotaan tietoa avunsaajan elämästä ja avun tarpeen muodosta.

Avuntarvitsijoista tulee yksittäisiä ja todellisia tapauksia, jolloin auttaja voi arvioida avun kohdistamista hienojakoisemmin sekä vastata konkreettisesti avun tarpeeseen omien periaatteidensa mukaisesti.

Tutkielmassa auttamisen valintoja tarkastellaan auttajien näkökulmasta Jouluaapia -yhteisössä, joka on yksi suurimmiksi kasvaneista sosiaalisen median kautta toimivista joulun hyväntekeväisyksistä. Jouluaapia perustuu avun antamisen henkilökohtaisuuteen. Apua tarvitsevista perheistä julkaistaan ilmoituksia, joissa kuvaillaan perhettä sekä lahjatoiveet. Näiden ilmoitusten perusteella auttajat tekevät kohdistavat apunsa sekä hankkivat lahjat. Tutkielmassa luodaan ymmärrystä sisällönanalyysin keinoin auttajien valintoihin kohdistuen perheen valitsemiseen sekä lahjojen antoon ja auttajien kuvauksiin lahjanannosta. Sisällönanalyysillä valinnoista ja niiden taustalla olevista merkityksestä rakennetaan teemoitteluun perustuva kokonaiskuva. Teoreettisesti auttamisen valintojen tutkiminen yhdistyy ansaitsevuuskäsityksiin, auttamisen periaatteisiin ja huono-osaisuuteen sekä kansalaisyhteiskuntaan hyvinvointiyhteiskunnassa.

2 Hyvinvointivaltio ja -yhteiskunta

2.1 Pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli

Valtiot ovat tunnistettavissa ja erotettavissa toisistaan maantieteellisten rajojen perusteella, mutta rajat eivät itsessään anna kokonaisvaltaisempaa ymmärrystä valtiosta. Valtion sisäisen toiminnan ymmärtämiseen tarvitaan yhteiskunnan käsitettä. Yhteiskunta on järjestäytynyt kokonaisuus ja sen osien keskinäisiä siteitä. Yhteiskunnan käsite yhdistää kulttuurin, talouden ja valtiollisen toiminnan valtion rajojen sisällä. (Julkunen 2006, 33.) Määritelmä on laaja-alainen, joten yhteiskunnan toiminnan voi nähdä mahdolliseksi toteutua määritelmän kehyksessä konkreettisesti eri tavoin. Tälle tutkielmalle keskeinen malli yhteiskunnasta on hyvinvointiyhteiskunta tai -valtio, joita käytetään tutkimuskirjallisuudessa käsitteinä rinnakkain. Pääpiirteinä demokratisoitumisen sekä teollisuuden ja teknologian kehityksen edesauttamana syntyneille hyvinvointiyhteiskunnille ominaista ovat sosiaaliturvaa tarjoava sosiaalipolitiikka sekä koulutus- ja elintason korkea taso (Kujala & Danielsbacka 2015, 31).

Jopa hyvinvointivaltion yleinen määritelmä sisältää erilaisia yhteiskunnan toiminnan todellisuuksia. Kujala ja Danielsbacka (2015, 35–37; 40) viittaavat Esping-Andersenin luomaan hyvinvointivaltiomallien jakoon perinteisenä erottelutapana. Jako perustuu liberaaliin, konservatiiviseen ja sosiaalidemokraattiseen hyvinvointivaltiomalliin, jotka on eroteltu valtion kansalaisista ottaman vastuun suuruuden perusteella. Amerikkaan keskittyvässä liberaalissa mallissa keskiössä ovat tehokkuus ja yksilöllinen vastuu itsensä elättämisestä palkkatyöllä. Sosiaaliturva nojaa marginaaliseen sosiaalipolitiikkaan, jossa myönnettävät etuudet ovat alhaisia ja tarveharkintaisia. Hyvinvointipalveluiden saaminen on riippuvainen yksityisistä vakuutuksista. Keski-Euroopassa vallitseva konservatiivinen malli on osallistumis- tai suorituskeskeinen, jolloin sosiaaliturva on sidottu perheen elättäjän palkkaan ja työmarkkina-asemaan. Kansalaiselle myönnettävien etuuksien suuruus määräytyy sen mukaan, mitä on itse suorituksillaan etukäteen maksanut. Valtion vastuu on viimesijainen, jos perhe ei kykene huolehtimaan itse elatuksestaan. Vastaavasti julkiset palvelut ovat vähäisiä ja perustuvat yleiseen vakuutusjärjestelmään.

Jaottelun viimeinen hyvinvointivaltion malli eroaa selvemmin kahdesta muusta.

Sosiaalidemokraattinen malli tunnetaan toiselta nimeltään pohjoismaisena hyvinvointivaltiomallina, mikä perustuu sen aidoimman esiintymismuodon sijoittumiseen maailmankartalla. Universaaliutta painottavan mallin perusta on kaikille kansalaisille

taattavassa elämisen perusturvassa ja valtion huomattavassa roolissa vastuunottamisessa. (Tikka 2019, 349.) Julkisenä valtana valtio tasoittaa eriarvoisuutta taloudellisen uudelleenjaon keinoin. Eriarvoisuuden vähentäminen ja kansalaisten yhtäläinen kohtelu muodostavat sosiaalisen kansalaisuuden. (Saari 2019, 10–11.) Pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin ero suhteessa kahteen muuhun on nähtävissä vähäisenä yksilön vastuun edellytyksenä. Universaaliutta kuvaavat määritteet viittaavat kansalaisten laaja-alaiseen huomiointiin ja vähäiseen erotteluun, kun kahdessa muussa mallissa yhteiskunnan rooli astuu esiin vasta huono-osaisuuden myötä. Universaaliuden takaamat jokaiselle kuuluvat tulonsiirrot ja tarjolla olevat palvelut eivät ainoastaan vahvista yhdenvertaisuutta. Yhtäläillä ne ehkäisevät yhteiskunnan tukien saajien leimautumista. (Raunio 2006, 14.)

Pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin todentumista voi sitä edustavissa yhteiskunnissa tarkastella muun muassa lainsäädännön kautta. Lainsäädäntö on laaja kokonaisuus, mutta keskeisesti huomio on perusteltua kiinnittää lainsäädännön suhtautumiseen kansalaisiin, joihin edellä olevan mukaisesti universaaliuden arvo viittaa. Suomen lainsäädännössä kaikille kansalaisille on turvattu sosiaaliset oikeudet perustuslailla, jonka soveltamista täydennetään tilannekohtaisesti muulla lainsäädännöllä. Kansalaisiin kohdistuvien oikeuksien ohella laissa määritellään kansalaisten ja organisaatioiden välilliset velvollisuudet. (Saari, Eskelinen & Björklund 2020, 45.) Painottamalla kansalaisen oikeuksia hänen osoitetaan saavan jotain verrattuna lain muotoiluun velvollisuuskeskeiseksi, jolla osoitettaisiin pakottavuutta. Kokonaisvaltaisesti perusoikeudet tarjoavat jokaiselle täysivaltaisen jäsenyyden yhteiskuntaan. (Saari 2015, 116.) Suomen lainsäädäntö ei luonnollisesti koske muita pohjoismaista hyvinvointivaltiomallia edustavia valtioita. Se onkin nähtävä esimerkkinä valtion laajan hyvinvoinnin vastuun oikeudellisesta perustasta.

Lainsäädännöstä seuraava askel pohjoismaisen hyvinvointivaltion määrittämiseen on yhteiskunnassa harjoitettava sosiaalipolitiikka. Sosiaalipolitiikalle on asetettu ehdot pohjoismaisen hyvinvointivaltiomalliin soveltumiseen. Lailla säädellyn sosiaalipoliittisen järjestelmän tähtäimessä on oltava sosiaalisten riskien määrittely ja hallinta, mikä toteutuu riskienhallintajärjestelmien välisenä työnjakona sekä yhteistoimintana. Näillä toimilla tuotetaan objektiivista ja subjektiivista hyvinvointia painottuen heikoimmassa sosiaalisessa asemassa oleviin. (Ohisalo 2017, 16–17.) Heikoimmassa asemassa olevien painottuminen tuo sosiaalipolitiikan kautta yhteiskunnalle kohdennettumman vastuun verrattuna kaikkia kansalaisia yhtenäisenä joukkona tulkitsevaan lainsäädäntöön.

Sosiaalipoliittisessa riskienhallintajärjestelmässä on tunnistettavissa kaksi tasoa, joista ensimmäisessä hyvinvoinnin riskeihin varaudutaan ennakolta ja toisessa niihin reagoidaan. Ennaltaehkäisyksi on määritetty tyypillisimmin hyvinvointivaltiomallille ominainen taloudellinen uudelleenjako (Saari, Eskelinen & Björklund 2020, 47). Taloudellisen uudelleenjaon sosiaaliturvajärjestelmä seuraa läpi elämän eri ikävaiheissa ja elämäntilanteissa. Sosiaalisia riskejä ennakoitaan lisäksi palveluperusteisesti julkisilla sosiaali- ja terveyspalveluilla sekä maksuttomalla perusopetuksella. (Kujala & Danielsbacka 2015, 39–40.) Yhteiskunnan vastuun ulottuminen usealle osa-alueelle sivistykseen, terveydenhuoltoon ja kansalaisen henkilökohtaiseen talouteen kuvastaa riskien tunnistamista laajakatseisesti, jolloin yhteiskunnan tarjoama turvaa voidaan perustellusti sanoa kattavaksi. Kattavalla ennaltaehkäisyllä on merkitystä myös kansalaisille, jotka eivät ole riskien toteutumisen vaarassa. Sosiaalietuusjärjestelmän ja palveluiden universaalius lisää hyväosaisten myötämielisyyttä yhteiskuntaan, sillä he eivät koe jäävänsä ulkopuolelle yhteiskunnan tarjoamasta tuesta (Salmi 2020, 53). Sosiaalisia riskejä ennaltaehkäisevät sosiaalipoliittiset toimet suhtautuvat kaikkiin kansalaisiin yhtäläisesti.

Sosiaalisten riskien tunnistaminen ja ennaltaehkäisy eivät poista riskien toteutumisen mahdollisuutta. Tämän osoittaa se, että hyvinvointivaltiomallissa on riskien huomioimiseen toinenkin taso. Haavoittuviksi määritetyille ryhmille on tarjolla kohdennettuja palveluita, joihin muodostuu oikeus sosiaalisen ongelman myötä. Sosiaalipoliittisten toimien taustaksi yhteiskunnassa huolehditaan, että kohdennettujen palveluiden tarve säilyy kansalaisten keskuudessa vähemmistöllä. Sosiaali- ja terveystieteiden päätösten johdosta hyvinvointivaltion olemassaolon aikana ongelmien hallintajärjestelmiä on muutettu ennaltaehkäisyn järjestelmiksi, jos niiden tarpeen on havaittu laajentuneen. (Saari, Eskelinen & Björklund 2020, 46–47.) Sosiaalipoliittinen muutosvalmius osoittaa osaltaan hyvinvoinnin tuottamisen laajuutta yhteiskunnassa. Vallitsevaan hyvinvointiin on syntynyt aukko, jos enemmistö alkaa pudota kohdennettujen palveluiden piiriin. Vähemmistölle suunnatuilla kohdennetuilla palveluilla yhteiskunta kuitenkin samalla kantaa vastuun keskimääräistä suuremmasta tuen tarpeesta.

Pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin toteutumista on tarkasteltava talouden näkökulmasta. Universaalien etuuksien tarjoaminen on kallista. Saamisen vastapuolena on yhteinen velvollisuus osallistumiseen. Kansalaisilla on velvollisuus verojen ja sosiaalivakuutusmaksujen maksamiseen. (Saari 2020, 98.) Osallistuminen toteutuu tulotasosta riippuvalla ansiotuloverotuksella. Tällä verotusmallilla tavoitellaan myös käytettävissä

olevien tulojen eriarvoisuuden tasaamista kansalaisten välillä. (Kujala & Danielsbacka 2015, 63.) Yhteiskunnan tarjoaman tuen rahoitusmalli on ilmeisen suunnitelmallinen. Tulotasoltaan paremmassa asemassa oleva väestönosa asetetaan suurempaan maksajan rooliin, sillä heillä on yhteisen hyvinvoinnin kustantamiseen enemmän mahdollisuuksia. Kaikki kansalaiset kuitenkin osallistuvat, joten kaikilla on luontaisesti oikeus saada kustantamaansa tukea.

Peruseriaatteiden lisäksi pohjoismainen hyvinvointivaltio määrittyy yhteiskunnan eri toimijatahojen ja niiden suhteiden kautta. Toimijatahoja määrittävässä kirjallisuudessa tyypillisin malli on kolmitasoinen, mutta joissain uudemmissa tulkinnoissa mallissa on neljäs taso. Tasojen erottelun tarkoitus on kuvata monituottajamallia, jossa eri tasoiset toimijat kantavat yhtäaikaaisesti vastuun hyvinvoinnin tuottamisesta kansalaisille (Hokkanen 2003, 255). Monitoimijamallissa ylimpänä on julkisen vallan ylläpitämä julkinen sektori, josta hierarkisesti alaspäin seuraavat yksityinen ja kolmas sektori. Mahdollinen neljäs sektori muodostuu kolmannen sektorin hajauttamisesta kaksiosaiseksi. Julkisen sektorin rooliin kuuluvat perinteisesti universaalit julkiset palvelut. Yksityinen sektori on markkinatoimija, joka tuottaa palveluita valikoivammin. Modernin yhteiskunnan kehityksen myötä yksityiselle sektorille on siirtynyt lisääntyvästi vastuuta julkisten palveluiden tuottamisesta palveluiden siirtämisen ja ulkoistamisen myötä. (Jutila 2011, 200.)

Kolmas sektori eroaa kahdesta edellisestä epävirallisuusmaisuuksellaan. Kolmannen sektorin muodostavat kansalaisten toimintaan perustuvat järjestäytyneet yhdistykset, osuuskunnat ja säätiöt. Ominaista sektorilla on yhteisöllisyys, voittoa tavoittelemattomuus, riippumattomuus ja vapaaehtoisuus. Toimintaa kuvataan yleishyödylliseksi ja yhteiseen hyvään tähtääväksi. (Harju 2010, 15; 44.) Toimijatahon epävirallisuus ei tarkoita vähäistä merkitystä yleiselle hyvinvoinnille. Kolmannen sektorin järjestäytynyt kansalaisten toiminta kiinnittyy laajempaan yhteiskunnan hyvinvoinnin tuottamiseen. Valtio tukeekin taloudellisesti toiminnaltaan laajoiksi kasvaneiden kolmannen sektorin toimijoiden vastuunottoa hyvinvoinnin tuottamisesta, sillä nyky-yhteiskunnassa vastuun on jakauduttava useammalle toimijalle hyvinvoinnin takaamiseksi. (Julkunen 2006, 259–260.) Neljännellä sektorilla tarkoitetaan epävirallisen avun muotoa, jossa ei ole järjestäytyneen toiminnan ominaisuuksia. Kyse on keskinäisavusta esimerkiksi kotitalouksissa ja lyhytaikaisissa verkostoissa (Oikeusministeriö 2017, 13–14.) Kolmas ja neljäs sektori osoittavat osaltaan hyvinvoinnin laajuutta, sillä hyvinvoinnin tuottaminen ei jää vain valtiolle. Hyvinvoinnista selkeästi halutaan ottaa vastuuta.

Pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli on nimensä mukaisesti teoreettinen esitys yhteiskunnan olemuksen ideaalista. Todellisuudessa malli kohtaa hyvinvoinnin toteuttamisen haasteita. Hyvinvointivaltion tulisi kyetä vastamaan kulloisellekin ajalle tyypillisiin sosiaalisiin riskeihin, vaikka riskit laajentuvat ja muuttuvat (Ohisalo 2017, 18). Nykyisiä universaalia hyvinvointia tavoittelevia yhteiskuntia ovat haastaneet talousmallin muutokset, markkinaistuminen, keskiluokkaistuminen, kansainvälistyminen ja kilpailukyvyyn tavoittelu. Hyvinvointivaltion kollektiivisuus on muuttunut yksilökeskeisyydeksi. (Julkunen 2006, 59.) Pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin toteutuminen ei olekaan säilynyt ideaalin mukaisena. Sen sijaan sen ilmenemismuoto on kehittynyt tulostavoitteiseksi neoliberalismiksi. Kaikkiin kohdistuvan tasa-arvon tavoittelu on horjunut tehokkuuden tavoittelussa. (Jutila 2011, 195–196; Ohisalo 2017, 16.) Perinteisesti julkisesti tuotettu vastuu on kallistunut yksilön vastuuseen itsestään (Tikka 2019, 350). Pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli on kuitenkin säilynyt, sillä esimerkiksi Suomea kuvataan edelleen sen kautta.

2.2 Kansalaisyhteiskunta ja -toiminta

Kolmatta sektoria voi kuvata kansalaisyhteiskunnan ja -toiminnan ilmiöinä. Näiden käsitteiden voi kuitenkin olettaa kuvaavan paremmin sitä, mistä kansalaisen keskinäisessä hyvinvoinnin tuottamisessa on kyse kansalaisille. Sektoriperusteinen määrittely on yhteiskuntakeskeinen, sillä se liittyy yhteiskunnan toiminnan määrittelyyn.

Kansalaisyhteiskunta- ja toiminta sen sijaan korostavat kansalaisten roolia. Näitä kahta samankaltaista käsitettä käytetään tässä luvussa siten, että kansalaisyhteiskunta sijoittuu kansalaistoiminnan yläkäsitteeksi. Kansalaisyhteiskunnassa tapahtuu kansalaistoimintaa.

Kansalaisyhteiskunta ja -toiminta ovat historiallisesti vanha ilmiö. Historiansa alkuaikoina 1800-luvulla kansalaistoiminta toteutui kirkon ja kirkollisten liikkeiden kautta, joilla oli vahva rooli yhteiskunnassa. Jokaisen kristityn velvollisuutena oli kohdata ongelmallisiksi määriteltyjä ihmisryhmiä, joita autettiin vastaamalla kunkin tarpeisiin ja välittämällä kristillistä sanomaa. Kansalaisten yhteiskunnalliselle auttamistoiminnalle keskeinen käännekohta oli 1800-luvun lopun sääty-yhteiskunnan purkautuminen. Yhdenvertaisiksi kansalaisiksi muuntuneilla ihmisillä oli oikeus vapaaseen yhteenliittymiseen omien mielenkiinnonkohteidensa mukaisesti. Tähän reagoitiin perustamalla kansallisia liikeitä, joiden kehitys johti myöhemmin ensiaskeliin valtion ja kansalaisjärjestöjen yhteisvastuuseen huono-osaisista. (Markkola 2005, 40; 44–45; 52; 54.) Kansalaistoiminnan alun ohella historiallisesti merkittävä vaihe on ollut toiminnan nykymuodon saavuttaminen. Kansalaisten

toiminta sai yhteiskunnallisen merkityksen 1990-luvun laman mukanaan tuomien sosiaalisten ongelmien myötä. Kansalaisten tarjoama apu tunnustettiin kolmantena sektorina. Järjestöille ja kirkollisille toimijoille muodostui sosiaalipoliittinen rooli, kun näiden odotettiin osallistuvan yhteiskunnan toimintaan ottamalla vastuuta palveluiden tuottamisesta ja sosiaalisesta tuesta. (Julkunen 2006, 43; 119.) Kansalaiset ovat toimineet avun antajina, mutta toiminnan historiassa kuvastuvat vahvat ulkopuolelta tulleet odotukset kansalaisten keskinäisestä aktiivisuudesta.

Nykypäivän kansalaisyhteiskunta on nähtävissä moninaisten toiminnan areenoiden sekä tahojen kokonaisuutena. Keskeisimpinä toimivat kansalaisjärjestöt, rekisteröimättömät tai rekisteröidyt yhdistykset ja kansalaisten omaehtoiset yhteenliittymät. Kansalaistoiminta määritetään jokaisen mukana olevan aktiiviseksi työpanokseksi, jonka on tuotettava hyötyä muille kuin toimijalle itselleen, tämän lähipiirille tai työnantajalle. Työpanos voi olla yksilöllinen, mutta kansalaistoiminnaksi toiminta muodostuu useamman henkilön työpanosten yhdistämisestä. (Harju 2010, 10–11; 13; 48.) Perinteisesti kyse on ollut poliittiseen uusintamiseen pyrkivästä aktivismista tai julkisille palveluille vaihtoehtoisen avun tarjoamisesta. Lisääntyvissä määrin kansalaistoiminta on pienimuotoista ja paikallista, jolloin vastataan yksittäisen henkilön tarpeisiin. Samalla kansalaistoiminta on laajentunut kasvokkaisista kohtaamisista verkkoon, jossa aika ja paikka eivät enää luo auttamiselle rajoitteita. Verkkoympäristöt ovat siirtäneet avun tarjoamisen yhteisöllisiä lähtökohtia yksilökeskeisempään suuntaan. Verkossa toimiminen on luonut mahdollisuuksia osallistumisen spontaaniuteen ja toimimiseen ilman aiempaa kokemusta tai pitkäaikaista sitoutumista. (Seppo 2013, 5; 14; 17.) Siinä missä kansalaistoiminnan historiassa ulkopuolisissa tekijöissä oli aktiivisuuteen pakottavia piirteitä, nykyaikaisen kansalaistoiminnan kehityssuunnat välittyvät osallistumismahdollisuuksia tarjoavina.

Kansalaistoiminnan mahdollisuudet eivät ole yksin teknologian kehityksen seurausta. Vahva perusta on myös yhteiskunnassa. Pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli tarjoaa julkilausuttuja oikeuksia ja tukea kansalaistoimintaan sekä lainsäädännön että arvomaailman näkökulmista. Yhteiskunnan demokraattinen perusta tarkoittaa vapaita ja turvallisia toiminnan kehyksiä. Ihmisille muodostuu arena eettiseen ja moraaliseen toimintaan. (Harju 2005, 66–67.) Konkreettisemmin yksittäiset kansalaiset saavat vapaasti perustaa voittoa tavoittelemattomia yhteenliittymiä sosiaalisiin ja ideologisiin tarkoituksiin. Yhdistyksiä lukuun ottamatta voittoa tavoittelematonta toimintaa ei rajoiteta edes lainsäädännön keinoin. (Seppo 2013, 19.) Toisaalta taas yhdistykset saavat erityistä tukea valtiolta. Yhdistyksiä tuetaan julkisen vallan

hallinnoiman Raha-automaattiyhdistyksen keräämillä varoilla. Varat kohdennetaan rajatusti yhdistyksiin, joiden tulee olla kansanterveyttä ja sosiaalista hyvinvointia edistäviä.

Laajemmin kaikille yhdistyksille tarjotaan oikeus itsenäiseen varojen keräämiseen. (Saari 2020, 99–101.) Laaja vapaudellinen perusta antaa oikeutuksen muillekin kuin suoraan hyvinvointiin perustuvalla kansalaistoiminnalle, mutta kohdennettu rahoitus osoittaa yhteiskunnan arvostuksen kansalaisten pyrkimykselle tukea yhteistä hyvinvointia.

Kansalaisyhteiskunnalla on oma roolinsa yhteiskunnan kokonaisuuden rakentumisessa. Kansalaistoiminnan rooli on muotoutunut ympäröivän tarpeen ja kirjoittamattomien odotusten perusteella. Roolia on kuvattu hyvinvoinnin rakentamisen täydentäjäksi. Kansalaisten keskinäisessä toiminnassa on säilynyt muita hyvinvoinnin tarjoamisen asteita matalampi kynnys, sillä toimija-asteelle ei kuulu saneltua hyvinvointivastuuta. (Hämäläinen, Tanskanen & Danielsbacka 2020, 184.) Uusien yhteiskunnallisten ongelmien luomiin kansalaisten tarpeisiin on perinteisesti vastattu ensimmäisenä kansalaistoiminnan tasolla, josta asian hoitaminen on ongelman vakiinnuttua laajentunut julkisiin palveluihin (Harju 2010, 13). Kansalaistoiminta ikään kuin paikkaa valtion takaamissa hyvinvointipalveluissa olevia aukkoja. Oma-aloitteisen ja ensisijaisen reagoinnin ansiosta kansalaistoimintaan on viitattu jopa yhteiskunnan omatuntona (Seppo 2013, 13). Omatuntona toimimisen ilmaus ja ensimmäisenä reagoinnin tunnustaminen antavat arvoa kansalaisten halulle toimia toistensa hyväksi odottamatta ensin yhteiskunnan toimia.

Kansalaisyhteiskunnan rooli osana yhteiskuntaa suhteutuu laajempiin ympäröiviin muutoksiin. Nyky-yhteiskunnassa julkinen palvelujärjestelmä on monimutkaistunut ja pirstaloitunut. Palvelujärjestelmästä avun saaminen edellyttää lisäksi diagnoosia tai avun edellytyksenä oleviin tiukkoihin kriteereihin sopimista. Seurauksena apua hakevat kohtaavat poiskäännyttämistä, eri palveluiden väliinputoajiksi jäämistä tai moniongelmaisten kohdalla tarpeisiin vastaamattomuutta. (Ohisalo 2017, 23; 39.) Kaikki eivät edes yritä päästä osallisiksi monimutkaisia julkisten tai yksityisten palveluiden järjestelmiä. Sen sijaan suunnataan suoraan helpoksi ja anonymiksi miellettyyn kansalaisyhteiskunnan epäviralliseen apuun. (Ohisalo & Määttä 2015, 53.) Hyvinvointivaltion heikkenemissuunta onkin nostanut kansalaisyhteiskunnan vastuun korkeammaksi kuin sen pohjoismaisen hyvinvointivaltion ideaalin mukaisesti kuuluisi olla (Seppo 2013, 13). Etenkin epävirallisen avun ensisijaisuus apua tarvitsevien keskuudessa on huolestuttava ilmiö, jossa hyvinvoinnin perusturva ei nojaudu enää valtioon hyvinvoinnin varmistajana.

Kansalaistoiminnan edut ja tarpeet ovat kiistattomia, mutta kansalaisten tasolla toimintaa tulee ymmärtää myös siihen osallistuvan näkökulmasta. Kansalaisen tasoa voidaan ajatella sen kannalta, miksi yksittäinen henkilö haluaa lähteä hyödyntämään oikeuttaan kansalaistoimintaan. Yksilölle kansalaistoiminnan on havaittu olevan yhteisen hyvän eteen toimimista, jonka taustalla vaikuttavat kohtaamisen, välittämisen, kokemuksen jakamisen, muihin kohdistuvan kiinnostuksen ja hyvän elämän edellytysten ideologiat (Harju 2005, 69–70). Arvonäkökulmasta tavoitellaan omassa maailmankuvassa tärkeiden yksilöllisen vapauden, hyvinvoinnin, oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon edistämistä. Samaan toimintaan osallistuvilla on näihin kohdistuvia yhteisiä intressejä tai huolia. (Adjibolosoo 2006, 65; 175.) Yhteiset intressit tai huolet suuntaavat toimintaa yhdessä hyväksytyyn päämäärään. Verkostot muodostuvat rajatun asiasisällön ympärille, mikä luo toiminnalle tarkoituksen ja tavoitteen. Osallistumisesta tulee mielekästä, kun toiminta suunnataan jaetun arvomaailman ja tavoitteiden sanelemana. (Harju 2005, 77–78.) Kansalaiset pääsevät kansalaistoiminnan kautta toteuttamaan yhteisesti tärkeinä pitämiään päämääriä. Yhteinen intressi toiminnan motiivina mahdollistaa moniäänisyyden, sillä eri ihmiset ovat kiinnostuneita tukemaan eri hyvinvoinnin tekijöitä tai ihmisryhmiä. Tällöin kansalaistoiminnalla saadaan tarjottua apua esimerkiksi hyvinvointipalveluissa vähälle huomiolle jääviin ongelmiin.

2.3 Hyvinvointivaltion suhde huono-osaisuuteen

Pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin periaatteet ja kansalaistoiminta nyky-yhteiskunnassa osoittivat edellisissä luvuissa hyvinvoinnin takaamista. Näillä ei tule sivuuttaa huomiota siitä, että hyvinvointivaltioissakin kansalaiset sijoittuvat erilaisiin sosiaalisiin asemiin eli myöskin huono-osaisuus on osa yhteiskunnan todellisuutta, jota tarkastellaan tässä luvussa suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa. Sosiaalisten asemien hierarkiaa kuvataan stratifikaation käsitteellä, jolla viitataan yhteiskunnissa väistämättömään sosiaaliseen kerrostumiseen. Stratifikaation määrä heijastaa yhteiskunnassa olevaa epätasa-arvon astetta. (Saari, Eskelinen & Björklund 2020, 58; 75.) Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa kerrostuneisuus on verrattain vähäistä, ja esimerkiksi Suomi on osoitettu pienimpien tuloerojen maihin kuuluvaksi. Tästä huolimatta tuloeroissa on tapahtunut erkaantumista 2000-luvulla. Yleinen tulotaso on noussut ja erityisesti kaikista suurituloisimmat ryhmät ovat kasvattaneet tulojaan entisestään. (Riihelä & Tuomala 2020, 30; 36.) Suomalaisessa yhteiskunnassa elintason, elämänlaadun ja elämäntapojen kehitys on ollut nousujohteista. Yleisen kehityssuunnan ulkopuolelle sijoittuu vähemmistö, joka on jäänyt jälkeen yleisestä tasosta. (Saari 2019, 23.) Ulosjäämisen marginaalisuutta osoittaa Suomen kuuluminen objektiivisilla mittareilla alhaisen köyhyyden

maihin, jolloin köyhyyden esiintyvyys väestössä on vähäistä (Isola & Suominen 2016, 45). Suomalaisen yhteiskunnan tilanne on näillä määrittelyillä huono-osaisuuden näkökulmasta kannalta hyvä, mutta jo nyt marginaaliasemia tuottavat kehityssuunnat luovat mahdollisuuden toisenlaisille tulevaisuudennäkymille.

Stratifikaatio linkittyi taloudelliseen tilanteeseen, joten myös huono-osaisuutta on mahdollista tulkita köyhyytenä. Hyvinvointivaltiossakin on tiedostettava köyhyyden olemassaolo.

Köyhyys tulee tulkita suhteessa yhteiskuntaan, sillä köyhyydellä on kaksi erityyppistä ilmenemismuotoa. Äärimuodossaan köyhyys on absoluuttista, jolloin varattomuus uhkaa elämän jatkumista elämisen perusedellytysten puuttuessa (Laihiala 2018, 28). Perusoikeudet tarjoavissa ja suhteellisen tasaista hyvinvointia edustavassa hyvinvointivaltioissa köyhyys ei ole näin syvää. Näissä yhteiskunnassa elävien köyhyys muodostuu suhteellisesti.

Suhteellisessa köyhyydessä peruselintaso on turvattu, mutta köyhyydessä elävä ei kykene saavuttamaan yhteiskunnassa normina olevaa elintasoa. (Isola & Suominen 2016, 28; Niemelä 2005, 99.) Suhteellinen köyhyys vertautuu aikaan ja paikkaan, joita määrittävät tulo- ja kulutustasot (Heikkilä 1990, 18). Käytännössä yleisellä korkeammalla elintasolla suhteellisesti köyhä on parempituloinen kuin yleisesti heikomman taloudellisen tilanteen vallitessa.

Yhteiskunnan voi ymmärtää säätelevän huono-osaisuuden ilmenemistä ja tasoa, kun huono-osaisuutta tarkastellaan suhteessa sosiaalipoliittisiin toimiin. Eriarvoisuuden vähentämiseen tähtäävä sosiaalipolitiikan kehittämisen pyrkimys vaihtui laman myötävaikutuksena talouskasvun tavoitteluksi (Jutila 2011, 199). Suunnanmuutos konkretisoitui esimerkiksi sosiaalietuuksien perustaan. Aikoinaan perusetuuksien määräytymisen sääntelyyn asetettiin indeksisuoja ja Kansaneläkelaitoksen indeksikorotukset. Toimenpiteiden tarkoitus oli korjata etuuksille alun perin laskettua ostovoimaa, joka heikkenisi kansantalouden muutosten myötä ilman etuuksien tasojen korjausliikkeitä. Nyky-yhteiskunnassa nämä eriarvoisuuden vähentämiseen tehdyt päätökset ovat menettäneet merkityksensä, sillä sosiaalietuuksia on leikattu ja kansaneläkeindeksi jäädytetty. (THL 2019, 32; 61.) Toimenpiteet osoittavat, että aiemmin yhteiskunnassa huono-osaisuudessa eläville on tarjottu parempaa elintasoa. Talouskasvun myötä enemmistö saattaa voida entistä paremmin, mutta huono-osaisille talouskasvusta ei ole hyötyä.

Heikennysten seurauksena perusturvan taso on jäänyt jälkeen elinkustannusten noususta ja palkkatason kehityksestä. Erityisen rankasti toimenpiteet ovat kohdistuneet lapsiperheille

tarjottavaan taloudelliseen tukeen. Yksittäisiä lapsilisien, kodinhoidontuen ja vanhempainrahan korotuksia lukuun ottamatta perhesidonnaiset etuudet ovat heikentyneet absoluuttisesta alkuperäisestä tasostaan sekä suhteutettuna yleiseen tulotasoon. (Salmi 2020, 65; Salmi, Sauli & Lammi-Taskula 2014, 92.) Sen sijaan periaatteessa kaikista huonoimmassa taloudellisessa tilanteessa olevien asema on edelleen turvattu suhteellisen hyvin.

Viimesijaisena turvana olevan perustoimeentulotuen taso on turvattu erilliskorotuksilla, jolloin se on jäänyt jäädytysten ulkopuolelle (THL 2019, 61). Kaikki sosiaalietuuksiin kohdistuvat heikennykset kuvastavat talouskasvun tavoittelua, sillä yhteiskunta on laskenut sosiaalietuuksia saavien elintasoja. Perustoimeentulotuen tason ylläpitäminen osoittaa pyrkimyksen pysyä hyvinvointivaltiona, sillä huono-osaisuuden ei haluta vajoavan absoluuttiseksi köyhyydeksi.

Huono-osaisuus ei yhdisty hyvinvointivaltiossa ainoastaan sosiaalietuuksien tasoon, mutta myös niiden sekä palveluiden saamiseen. Yhteiskunnan tukea tarvitseva voi jäädä ilman hakemaansa taloudellista tai palveluperusteista tukea, jolloin yhteiskunnallisesti kyse on poiskäännäytystä. Pahimmillaan poiskäännäyttyminen voivat ketjuuntua toistuviksi hylkäyksiksi, kun huono-osaisen tarve ei vastaa mihinkään tarjolla olevan palvelun kriteereihin. Pirstaloituneessa järjestelmässä huomioidaan myös heikosti eri tahojen antamien päätösten yhteisvaikutukset, mikä tarkoittaa ilman tukea jäämistä kaikkien järjestelmän osien pois käännäytystä kansalaisen. (Ohisalo & Määttä 2015, 43; 45.) Tällöin huono-osaisuuden voi ymmärtää rakentuvan jopa heikommalle tasolle kuin minkä yhteiskunta on pyrkinyt varmistamaan. Aina palveluiden tai taloudellisen tuen piiriin ei edes pyritä.

Tarveharkintaisissa sosiaalietuuksissa on alikäyttöä, mikä korostuu viimesijaisessa toimeentulotuessa (Kuivalainen 2010, 69). Alikäyttöä on selitetty tiedon puutteella, heikolla toimintakyvyllä tai päinvastaisesti autonomialla, jolloin halutaan selvittää ilman ulkopuolista apua (Ohisalo & Määttä 2015, 53). Yhteiskunnan vastuunkannossa on selvä aukko, jos avuntarpeessa ei haluta käyttää oikeutta tarjolla olevaa tukeen. Tuen olemassaolo ei riitä, jos se ei tule käyttöön sitä tarvitseville tai siihen oikeutetuille.

Yhteiskunnan kansalaisiin kohdistamat vaatimukset luovat huono-osaisuutta yhteiskunnallisen sosiaaliturvi- ja palvelujärjestelmää symbolisemmin. Yhteiskunnassa vallitsevissa odotuksissa kansalaisen tulee tehdä valintoja, rakentaa oma elämänsä, ottaa vastuuta ja kyetä tarvittaessa uusiin alkuihin (Julkunen 2006, 275; 277). Kilpailukykyä korostavassa yhteiskunnassa yksilöt ja ryhmät kilpailevat työmarkkina-asetusta, koulutuksen, omaisuuden ja pääomien hankkimisesta. Kilpailu toteutuu transformaation kautta, jossa

yksilöllä on kyky muuttaa resursseja omaksi hyödykseen toimintakykynsä avulla. Huono-osaisten nämä toimintamallit ovat keskimääräistä heikompia. Muuntamiskykyä täydentää vaatimus valintojen pitkäjänteisyydestä. Aikapreferenssien erilaistumisella tarkoitetaan lyhyen ja pitkän aikavälin edun vaihtoehtoista tavoittelua yksilötasolla. Pitkän aikavälin edun tavoittelu nähdään elämänhallintana, joka on kykyä vaikuttaa omaan elämäänsä päätöksillä sekä sitoutumiskykyä tavoitteiden saavuttamiseksi. Huono-osaisille on tyypillistä kuluttaa resurssinsa välittömästi, sillä heillä ei ole kykyä tai mahdollisuutta pitkäaikaisiin sitoumuksiin esimerkiksi yhteiskunnassa odotetun kouluttautumisen osalta. (Saari 2015, 44–45; 92; 110; 112; 187.) Yhteiskunnan vaatimukset ja toiminnan odotukset ovat samat kaikille, mutta yksilötasolla kaikilla ei ole yhtäläisiä kykyjä ja mahdollisuuksia. Heikompikin transformaatiokyky ja lyhyet aikapreferenssit voivat olla yksilölle tyydyttäviä, mutta ne eivät sovellu yhteiskunnassa toimimiseen laajemmin.

3 Huono-osaisuus

3.1 Sosiaalinen ja terveydellinen huono-osaisuus

Rakenteellisesti osa väestöstä sijoittuu yhteiskunnassa heikkoon sosiaaliseen asemaan, mutta väestötason erottelu ei kykene kuvaamaan huono-osaisuuden erityisyyttä elämäntilanteena.

Huono-osaisuuden todellisuus on ymmärrettävissä erityisesti tarkastelemalla ruohonjuuritasolla heikompaan sosiaaliseen asemaan päätyminen syitä ja seurauksia.

Yksilötasosta huolimatta syyt ja seuraukset linkittyvät yhteiskunnan tason tekijöihin.

Yhteiskunnassa syntyy määritelmiä epäsovivasta ja poikkeavasta toiminnasta eli sosiaalisista ongelmista, johon liittyvä ihmisryhmä leimataan huono-osaisiksi. Sosiaalinen ongelma tarkoittaa pääasiassa elämänhallinnan puutetta tai vastoin yhteiskunnallista järjestystä toimimista. (Saari, Eskelinen & Björklund 2020, 48.) Tulkinnassa huono-osaisuuteen päätyminen voi nähdä olevan yksilön syyllisyyteen nojaava, sillä painotus on nimenomaan yksilön omassa toiminnassa. Huono-osaisuuden määrittämiseen on olemassa myös yhteiskunnallisempia tulkintoja. Näissä tulkinnoissa sosiaaliset riskit todentuvat yksilön kohdalla ulkopuolisista tekijöistä johtuen ja niistä aiheuttavat haasteet tekevät ihmisryhmästä huono-osaisen (Saari 2019, 12). Ensimmäisen tulkinnan syyllistävyys ja toisen tulkinnan epäonnen painottaminen kuvastavat sitä, etteivät määrittelyitä tekevät kuulu näihin ryhmiin.

Tulkinnallisia määrittelyitä täydentävät varsinaiset ihmisryhmiä kuvaavat kategoriat, jotka liitetään huono-osaisuuteen tai sen riskin todennäköisyyteen. Tyypillisesti huono-osaisuutta esiintyy eläkkeellä olevilla, ikääntyneillä, työttömällä, yksin asuvilla, pienituloisilla ja matalasti koulutetuilla henkilöillä (Ohisalo 2017, 72). Lisäksi huono-osaisissa korostuvat yksinhuoltajaperheet tai monilapsiset perheet (Salmi 2020, 58). Näissä ihmisryhmissä on nähtävissä mahdollista päällekkäisyyttä, sillä esimerkiksi yksinhuoltaja voi olla myös työtön. Huono-osaisuutta on kategorisoitu myös sosiaali- ja terveystalouden käytön erityisryhminä. Tältä pohjalta huono-osaisten ihmisryhmiä on tunnistettu päihdetapauslaskennassa, mikä itsessään kuvaa päihdeikäyttäjien lukeutumista huono-osaisiksi. Päihdetapauslaskennassa tarkastellaan päihde-ehtoisten julkisten palveluiden käyttömääriä tiettyinä päivinä, joista luodaan käyttäjien ryhmittelyitä. Tässä kontekstissa huono-osaisten ihmisryhmät muodostuvat asunnottomista, alkoholin ongelmakäyttäjistä, huumeidenkäyttäjistä, diagnosoiduista mielenterveyden ongelmista kärsivistä, vammaisista ja ylivelkaantuneista. (Nuorvola, Huhtala, Ahtola & Metso 2008, 659; 662–663.) Edellä olevat yleiset kategorisoinnit perustuvat selkeämmin tulkintoihin huono-osaisuudesta sosiaalisten

riskien toteutumisena, kun taas jälkimmäisiin vammaisuutta lukuun ottamatta liittyy tulkinta epäsopivasta toiminnasta.

Huono-osaisuudessa on elämän osa-alueiden piirteitä, jotka ovat yhdistäviä enemmistölle huono-osaisiksi määriteltävistä. Piirteet linkittyvät kaikkien ihmisten elämien tavanomaisiin osa-alueisiin, mutta huono-osaisuus syntyy niissä olevista puutteista tai haasteista. Yksi keskeisimmistä taustavaikuttajista on työmarkkinat. Työnteko vahvistaa kuulumista yhteiskuntaan, sillä se mahdollistaa toimeentulon ja laajentaa yksilön verkostot oman perhepiirin ulkopuolelle (Raunio 2006, 74). Palkkatuloihin perustuvalla toimeentulolla saavutetaan perusturvaa korkeampi elintaso ja voidaan jopa pyrkiä selvästi keskimääräisestä hyvinvoinnista erottumiseen uralla etenemisen kautta. Huono-osaisille ominainen työttömyys on päinvastoin työvoiman ulkopuolelle jäämistä, mikä oletusarvoisesti johtaa yhteiskunnan tukien varaan jäämiseen. Työttömänä olevia saatetaan leimata yhteiskunnan sosiaalietuuksien käyttäjiksi, ja tällaisen leiman kokemisen on havaittu vähentävän uskoa omaan menestymiseen. (Isola & Suominen 2016, 36.) Työttömyyden ja huono-osaisuuden todennäköinen yhteys ei synny ainoastaan taloudellisista toimintamahdollisuuksien eroista verrattuna muuhun väestöön. Yhteys syvenee symbolisesti, jos työnteon ulkopuolella liitetään ulkoapäin huono-osaisuuden tulkintaa epäsopivasta toiminnasta yhteiskunnassa.

Ei ole täysin sattumanvaraista, keihin työelämän kiinnittymisen haasteet työmarkkinoilla kohdistuvat. Taustalla on usein kohtaanto-ongelmana työmarkkinoiden rakenteellisten ja yksilöllisten tekijöiden yhteensopimattomuus. Työelämä vaatii yhä erikoistuneempia tietoja, taitoja ja tehokkuutta, joiden tarve on kasvanut teknologian edistämisen taloudellisen kasvun myötä. Tämän seurauksena asiantuntijoille on työmarkkinoilla kysyntää, mutta matalan osaamistason palvelu- ja teollisuusammatit vähenevät. (Raunio 2006, 77.) Vaatimuksia kuvaavasti osaamisen ennakointifoorumissa (OEF) on koostettu skenaarioita työvoiman ja koulutuksen kysynnästä vuosille 2017–2035. Lähimenneisyyden työmarkkinoiden kehityssuunnan pohjalta avautuvista työpaikoista 56 prosenttia vastaisi korkeakoulututkinnon tasoista osaamista ja vain 5 prosenttia työpaikoista olisi soveltuvia ilman ammatillista koulutusta jääneille. Ennakoinnin pohjana esimerkiksi vuonna 2016 matalan koulutustason työpaikkoja oli 20 prosenttia, kun taas toisessa ääripäässä asiantuntijatehtäviä oli työpaikoista 36 prosenttia. (Hanhijoki 2020, 6; 24.) Todellisuus ei välttämättä toteudu täysin ennakoinnin mukaisesti, mutta prosenttisuhteet matalan koulutuksen työtehtävissä ja korkeampaa koulutusta edellyttävien asiantuntijatehtävien välillä antavat ymmärryksen kokonaiskuvasta.

Nykyaikaisiin työmarkkinoiden vaatimuksiin soveltuminen edellyttää, että työelämään siirtymistä tai siellä menestymistä on pohjustettu hankkimalla muodollista tai muutoin päivitettyä osaamista. Huono-osaisten ryhmissä on keskimääräistä matalampi koulutustaso tai puuttuvaa osaamista, millä on osaltaan yhteys heikkoon työllistymiseen. Matala koulutustaso johtaa usein pienempään palkkaan kuin korkeammin kouluttautuneilla, jos henkilö onnistuu työllistymään. Kouluttautumattomuuden ohella työttömyyden pitkäkestoisuus vaikeuttaa uudelleen työllistymistä, sillä työssä vaadittu osaaminen mahdollisesti vanhenee. (Isola & Suominen 2016, 36–37; 112.) Koulutusta on yhteiskunnassa tarjolla, mutta koulutuksen olemassaolo ei riitä yhtäläisiin mahdollisuuksiin hyödyntää sen välinearvoa työmarkkinoilla. Lähtökohdiltaan huonommissa asemissa olevilla on kapeammat mahdollisuusrakenteet toimintaan samoissa tilanteissa, joissa muilla toiminnan vaihtoehtoja on enemmän (Saari 2015, 111). Kouluttautumattomuus voi olla valinta, mutta kaikilla ei ole myöskään siihen samanlaisia mahdollisuuksia. Näillä jo alun perin heikommassa asemissa olevilla haasteet kasautuvat, kun työelämällä kouluttautumattomuutta ei voi paikata vaan se päinvastoin heikentää asemaa entisestään.

Ammatillisten vaatimusten ohella työsopimusten muodot ovat haastaneet yhteiskunnassa selviytymistä. Tältä osin työmarkkinoille kiinnittymisen haaste on puhtaammin rakenteellinen kuin sidoksissa henkilöön. Työmarkkinoilla on lisääntynyt epätyypillinen työ, johon kuuluvat osa-aikatyö, nollatuntisopimukset ja palkattomat harjoittelut (Atkinson 2015, 135; Raunio 2006, 80). Epävarmoissa työsuhteissa oleva kiinnittyy työssäkäynnin yhteiskunnalliseen normiin, mutta yleisenä normien olevien resurssien saavuttaminen ei ole yhtä todennäköistä kuin kokopäivätyössä olevilla. Työssä olevien keskuuteen onkin ilmaantunut ”working poor” -ilmiö, joka koskettaa epävarmassa työmarkkina-asemassa olevien ohella matalapalkkaisessa kokopäivätyössä olevia. Tällä loukulla tarkoitetaan haasteita kustantaa elämisen perustarpeet matalalla palkalla, mutta tulot jäävät juuri sosiaalietuuksien myöntämisen rajan yläpuolelle. (Ohisalo & Määttä 2015, 51.) Huono-osainen ei ole enää ainoastaan työelämän ulkopuolelle jäänyt. Työssäkäyvien huono-osaisuus voi olla piilossa olevaa, sillä vaikka he ulospäin täyttävät työssäkäynnin normin, he eivät ole oikeutettuja taloudellisia puutteita korjaaviin sosiaalietuuksiin.

Sosiaaliset verkostot ovat itsessään toinen sosiaalisen huono-osaisuutta kuvaava piirre. Huono-osaisuutta kuvatessa sosiaalisten suhteiden haasteet ilmenevät usein toissijaisena muille huono-osaisuuden piirteille. Etenkin työttömyyden, velkaantumisen tai sairauksien huono-osaisuuden juurisyiden myötä läheiset sosiaaliset verkostot saattavat heikentää.

Suhteiden ylläpito vaatisi resursseja etenkin taloudellisesti, mikä on haaste heikentyneen tulotason takia. (Hiilamo, Hänninen & Kinnunen 2011, 10.) Tuttavien tapaaminen tarkoittaa esimerkiksi matkustuskuluja tai sosiaalista painetta syötävien tarjoamiseen kutsuttaessa tuttavias omaan kotiin, mutta näihin ei välttämättä ole varaa. Toisena käytännön tekijänä pitkäaikainen sairastuminen voi vähentää jaksamista sosiaaliseen elämään. Terveystilansa takia apua tarvitsevat eivät myöskään aina saa tarvitsemaansa tukea liikkumiseen. (Hirvilampi & Mäki 2013, 131–132.) Huono-osaisen halu ylläpitää sosiaalisia suhteitaan tulee merkityksettömäksi, kun esteenä on käytännön haasteita. Jo olemassa olevien läheistenkin sosiaalisten suhteiden heiketessä on ilmeistä, että uusia ei juurikaan kyetä luomaan. Erinäisten tekijöiden seurauksena huono-osaisiksi määrittävillä on havaittu alemmuuden ja häpeän kokemuksia tilanteestaan, kun he ovat vuorovaikutuksessa ennalta tuntemattomien kanssa (Isola & Suominen 2016, 37). Alemmuuden tunteiden kokeminen voi liittyä pelkoon tai katkeruuteen työelämän ulkopuolelle jäämisestä (Hirvilampi & Mäki 2013, 132). Tuttavien tapaamisessa esteet ovat käytännöllisempiä, mutta uusien kontaktien luomisessa huono-osaisuuden leiman määrittämiä. Miellensääinen taso ei poista käytännön syiden taustavaikutusta.

Sosiaalisten suhteiden kaventumiseen liittyy ylipäänsä sosiaalinen eristäytyminen ympäröivästä vuorovaikutuksesta, mikä voi tehdä sosiaalisesta huono-osaisuudesta henkilökohtaisen elämän tasoa näkyvämpää. Yksilötasolla eristäytyminen on huono-osaisuuteen toistuvasti liitettyä yksinäisyyttä, mikä edelleen nostaa kynnyistä sosiaalisten vapaa-ajan toimintoihin osallistumiseen (Hirvilampi & Mäki 2013, 131). Yksinäinen on ilman lähiverkostoja ja kokemusta yhteiskuntaan kuulumisesta. Tämä eristäytymisen ilmiö sijoittuu aikuiselämän kontekstiin, mutta huono-osaisissa perheissä kasvavilla lapsilla on yksinäisyydelle oma vastineensa. Näillä lapsilla sosiaalinen piiri kapeutuu, sillä mahdollisuudet osallistua ikävaiheelle ominaisiin aktiviteetteihin tai harrastuksiin ovat vähäisemmät. Erottumisen ikätovereista saattaa johtaa kiusaamiseen ja sosiaaliseen eristämiseen. (Hakovirta 2010, 186; 196.) Aikuinen eristää itsensä verkostoista, vaikkakin vastentahtoisesti. Lasten kohdalla eristäminen tapahtuu ulkoryhmän toimesta tai perheen tilanteen sanelemana.

Huono-osaisilla on usein muuta väestöä heikompi psyykinen ja fyysinen terveydentila, missä on havaittavissa kolme erilaista kehityskulkua. Ensimmäisenä oletusarvoisesti huono-osaisilla on muuta väestöä enemmän pitkäaikaissairauksia, mitä selittävät aineelliset elinolot, terveyskäyttäytyminen ja psykososiaaliset tekijät. Lisäksi erilaisten puutteiden takia huono-

osaisilla on henkisesti raskaita elämäntilanteita, jotka aiheuttavat terveyttä heikentävää stressiä. Jaksaminen ei usein riitä omasta terveydestä huolehtimiseen tai oireiden vakavasti ottamiseen, jolloin terveystilanne ehtii puhjeta sairaudeksi. (Hiilamo, Hänninen & Kinnunen 2011, 4.) Elämän epävarmuuden aiheuttama stressi voi laukaista psyykkisiä sairauksia tai päihdeongelman (Isola & Suominen 2016, 37). Toiseksi sairastuminen voi olla sysäys huono-osaisuuteen, sillä yhtäkkiä sairastuminen on havaittu romahduttavan jopa aiemmin vakaan taloudellisen tilanteen. Viimeisimpänä tekijänä on sairauksien kasautuva vaikutus. Oman tai perheenjäsenen fyysisen sairastumisen kanssa itsessään saatetaan pärjätä. Huono-osaisuuteen ajava kasautuva vaikutus syntyy, jos fyysisestä sairaudesta seuraa uupumus ja yksilö sairastuu psyykkisesti. (Hiilamo, Hänninen & Kinnunen 2011, 9–10; 14–16.) Kahdessa jälkimmäisessä huono-osaisuus osuu kohdalle yllättävämpänä, kun taas ensimmäisessä kehityskulussa huono-osaisuus syvenee pikkuhiljaa.

Terveysongelmilla on itsessään kielteisiä vaikutuksia hyvinvointiin, mutta niihin voidaan liittää välillisiä merkityksiä huono-osaisuuden muodostumisessa. Sairaudet heikentävät mahdollisuuksia kouluttautua tai kiinnittyä työelämään, itsenäistä selviytymistä ja toimintamahdollisuuksia (Hirvilampi & Mäki 2013, 128). Seurauksena voi olla tulojen väheneminen tai menojen kasvaminen, jotka voivat esiintyä erikseen tai yhtäaikaaisesti. Tulojen vähenemisen riski on suurin, jos monilapsisen perheen vanhempi, yksinhuoltaja tai yksineläjä sairastuu pitkäaikaisesti. (Hiilamo, Hänninen & Kinnunen 2011, 15.) Sairastuneen taloudellista asemaa ja sairauksiin liittyviä menoja pyritään turvaamaan sosiaaliturvalla. Tästä huolimatta sairaanhoito- ja lääkekulut heikentävät sairastuneen taloudellista tilannetta. Huono-osaiset sairastuneet saattavat tinkiä muista menoistaan lääkekulujen kattamiseksi tai päinvastoin taloudellisten ongelmien takia tinkiminen kohdistuu lääkkeisiin. (Hirvilampi & Mäki 2013, 128.) Terveydestä huolehtimisesta tinkiminen voi heikentää terveyttä entisestään, jos tarvittavia lääkkeitä ei käytetä. Vastaavasti sairastuminen heijastuu sosiaalisiin suhteisiin, kun toimintaedellytysten heikkenemisen lisäksi sairastuneella on entistä vähemmän mahdollisuuksia taloudellisia resursseja vaativaan yhdessäoloon.

Huono-osaisuuden taustatekijät ja niistä seuraavat vaikutukset ulottuvat elämään kokonaisvaltaisesti, jolloin ne väistämättä kohtaavat toisensa. Tällaisen kohtaamisen luoma huono-osaisuuden tekijöiden kasautuminen voi johtaa syrjäytymiseen. Syrjäytyminen on määritetty tilana, jossa henkilö on joutunut hyvinvointivaltiossa keskeisten integraatiota ja hyvinvointia tuottavien sosiaalisten instituutioiden ulkopuolelle. Syrjäytyminen on lopputulos huono-osaisuutta aiheuttavista yhteiskunnan prosesseista, joiden sisällä yksilötason toiminta

on suuntautunut epäsopivasti. (Raunio 2006, 27.) Huono-osaisuuden on mahdollista laajeta myös perheen sisäisenä jatkumona, jolloin kasautuminen tapahtuu yksilön sijaan sukupolvien välillä. Huono-osaisuudessa on tunnistettu ylisukupolvista periytymistä, jossa lapsuuden perheen todellisuuden luoneet sosiaalinen pääoman, tiedot ja taidot, tavoitteet ja sosiaaliset verkostot sekä perheen maine aineettomasti periytyvät vanhemmalta lapsille kasvaessa aikuisiksi. Etenkin kouluttautumattomuus ja toimeentulotuilla elämisen riski on kaksinkertainen sellaisella aikuisella, joka on elänyt lapsuutensa tässä kehyksessä. (Saari, Eskelinen & Björklund 2020, 57–58; 76–78.) Ylisukupolvisuuden tarjoama heikko lähtökohta luo pohjan syrjäytymiselle, sillä ensimmäinenkin omassa elämässä ilmenevä huono-osaisuuden taustatekijä rakentuu jo olemassa olevan heikon lähtötilanteen päälle.

3.2 Köyhyys

Henkilökohtaisten taloudellisten resurssien vajeiden voi tulkita muodostavan ikään kuin huono-osaisuuden ytimen. Ne heijastuivat sosiaalisessa ja terveydellisessä huono-osaisuudessa, mutta niille on annettu merkitystä omana osa-alueenakin. Taloudellisen resurssien puutteiden kielteistä vaikutusta elämän eri osa-alueisiin voi olla vaikea välttää rahatalouteen perustuvassa yhteiskunnassa. Yksilötason taloudellisten resurssien puute on yksiselitteisemmin köyhyyttä. Hyvinvointivaltion kontekstissa köyhyydellä viitataan tavanomaisimmin suhteelliseen tuloköyhyyteen, joka on etäisyyttä väestön keskitulon tasoon (Raunio 2006, 34). Suomessa tulojen perusteella köyhiksi määrittyvien osuus väestöstä oli 13,4 prosenttia vuonna 2020. Prosenttiosuus on määritelty asuntoväestöstä, johon kuuluvat vain vakituisesti asunnoissa asuvat. (Suomen virallinen tilasto 2021.) Köyhyys koskee yhteiskunnan selkeää vähemmistöä, mutta prosenttiosuus olisi oletusarvoisesti suurempi, jos asuntoväestön lisäksi huomioitaisiin esimerkiksi asunnottomien tulotaso. Tuloja moninaisempana määritelmänä köyhyys on vastentahtoista välttämättömyshyödykkeiden puutetta, ylivelkaantumista, vaikeutta suoriutua pakollisista menoista tai pakkoa turvautua epäviralliseen rahalliseen apuun arkisista menoista selviytymiseksi (Kuivalainen 2010, 81–82). Tällä tavoin köyhiksi määrittyviä on vaikeampaa tilastoida kattavasti väestötasolla. Köyhyyden osa-alueissa kuvastuu mahdollinen päällekkäisyys, jossa oletettavasti esimerkiksi suhteelliseen tuloköyhyyteen yhdistyy määritelmä vaikeudesta suoriutua pakollisista menoista.

Köyhyyden osatekijät luovat köyhyydessä eläville erilaisen yhteiskunnallisen todellisuuden. Taloudellisten resurssien puutteessa valinnanmahdollisuudet kapeutuvat, jolloin tyypillisesti

kuluttamiseen ja sosiaaliseen osallistumiseen tulee pakottavia rajoitteita. Köyhyys jättää ulkopuolelle normina olevasta elämäntavasta ja kuluttamisesta vastoin henkilön omaa tahtoa ja toivetta. (Niemelä 2005, 79.) Köyhyydessä eläville muodostuvat enemmistöväestöstä eroava elintaso, elämäntapa ja kokemuksellinen elämänlaatu. Vähäisimmillään ero tarkoittaa matalampaa taloudellisten resurssien tasoa, mutta ero enemmistöväestöön voi olla puutteita tarpeiden tyydyttämisessä tai jopa suoranaista deprivatiota. (Saari, Eskelinen & Björklund 2020, 72–73.) Köyhät eivät siten ole yhtenäinen ryhmä vaan taloudellisissa tilanteissa on eroja köyhien välillä. Köyhä voi olla lähempänä tai etäämmällä oletusarvoisesta yhteiskunnallisesta todellisuudesta.

Köyhyyden taustatekijöitä voi tarkastella kahdella vaihtoehtoisella selitysmallilla, joiden näkökulmat perustuvat lähtökohtiin ja lopputulemiin. Lähtökohdat ovat periytyviä, synnynnäisiä ja henkilön vaikutusvallan ulkopuolella. Näitä ovat esimerkiksi sukupuoli, ihonväri, lapsuudenkodin elinolot ja luontaiset kyvyt. Lopputulemat ovat henkilön omien valintojen ja toiminnan seurausta, josta keskeisimmät ovat tulot, kulutus ja varallisuus. (Riihelä & Tuomala 2020, 30–31.) Lähtökohtien selitysmallissa ymmärrys on köyhyydessä eletyn lapsuuden pitkäaikaisissa vaikutuksissa. Lopputulemien selitysmallin kolmea keskeisintä tekijää yhdistää matala koulutustaso. (Isola & Suominen 2016, 35–36.) Selitysmallille ei ole perusteltua käsittää täysin toisistaan erillisinä, sillä periytyvät ominaisuudet luovat heikomman pohjan hyviin lopputulemiin pyrkimiselle. Itsessään lopputulemilla voidaan osoittaa köyhyyteen ajautuminen myös neutraaleista tai hyvistä lähtökohdista, jos henkilö tekee huonoja valintoja. Köyhyys on tällöin itse aiheutettua, vaikka se ei olisi tarkoituksellista.

Lähtökohdat ja lopputulemat antavat ongelmakeskeisen kuvan köyhyyden perustasta, mutta jossain tapauksissa selitys on löydettävissä elämän normaaleista vaiheista. Tällaisessa elinvaiheköyhyydessä taloudellisten resurssien heikko taso selittyy elämänkaaren vaiheella (Heikkilä 1990, 102). Elinvaiheeseen perustuva selitysmalli koskettaa eläkeläisiä, opiskelijoita ja nuorten vanhempien perheitä (Jutila 2011, 199). Opiskelijoilla ja nuorilla vanhemmilla taloudellinen tilanne voi muuttua seuraavassa elinvaiheessa, kun taas eläkeläiset ovat voineet ajautua köyhyyteen vasta työelämästä poisjäämisen jälkeen. Elinvaiheköyhyyden olemassaolo on havaittavissa väestötasolla. Köyhyyttä esiintyy eniten yli 65-vuotiailla ja alle 25-vuotiailla täysi-ikäisillä (Niemelä 2005, 132). Kaikkien näihin ikäryhmiin kuuluvien köyhyyttä ei tule selittää elämänkaarella, mutta muiden mahdollisten selitysten päälle asetettuna elinvaiheköyhyys saa ikäryhmien köyhyysluvat nousemaan. Elinvaiheköyhyydessä

ovat nähtävissä myös lähtökohtien ja lopputulemien selitysmallien piirteitä. Opiskelijana oleminen tai perheen perustaminen nuorena ovat henkilön valintoja. Heikommat lähtökohdat voivat vaikeuttaa taloudellista tilannetta näissä elämänvaiheissa, jos lapsuudenkodin köyhyyden tulkitsee vanhempien antamaa taloudellista tukea vähentävänä.

Köyhyyden selitysmallit antavat ymmärrystä taustavaikuttajista tilanteessa, jossa henkilö lukeutuu köyhäksi. Sen lisäksi köyhyyden määrittämiseen on laadittu varsinaisia mittareita. Yhteiskunnassa tarvitaan objektiivisia tapoja vetää rajoja kansalaisten välille sen osoittamiseksi, ketkä lukeutuvat köyhyyden kategoriaan. Vain näiden mittareiden kautta voidaan tuottaa kuvaa väestöstä. Suomessa virallisimpana ja eniten käytettynä köyhyysmääritelmänä pidetään Tilastokeskuksen pienituloisuusrajaa. Pienituloisuusrajan määrittämä köyhyys toteutuu kotitaloudessa, jonka nettitulot ovat pienemmät kuin 60 prosenttia väestön mediaanitulotasosta. Pienituloisuusrajaa vastaa EU:n määritelmä suhteelliselle köyhyydelle. EU:ssa määritettynä on käytössä myös laajempi AROPE-mittari (at-risk-of-poverty or social exclusion), joka lisää suhteelliseen tuloköyhyyteen vakavan materiaalsen puutteen ja vajaatyöllisyyden. (Mukkila, Ilmakunnas, Moisio & Saikkonen 2019, 81.)

Tuloille vastakkaisesti köyhyyttä voidaan määrittää menojen kautta, jossa erottelu muodostuu mahdollisuuksista normaaliin tarpeiden täyttämiseen. Menoihin liittyvä vertailu perustuu Suomessa useimmiten viitebudjettiin. Viitebudjetti käsittää elämän välttämättömät hankinnat, joita tarvitaan terveyden ylläpitämiseen ja yhteiskuntaan osallistumiseen. Mallissa laaditaan kuluttajien avustuksella hyödykekori, jonka hinnoitteluun pohjataan viitebudjetit eri hyödykeryhmille. Hinnoittelussa huomioidaan todelliset hinnat, sillä esimerkiksi vuoden 2021 viitebudjettiin päivitettiin hinnoittelut ruoan, asumisen ja lapsiperheiden auton käytön kallistuttua suhteessa aiempaan. Viitebudjetin työstämisen lopputuloksena ovat eri kotitaloustyypeille laaditut kohtuullisuuden minimi. (Lehtinen 2021, 6–7; 25.) Viitebudjettiin kuuluvia hyödykkeitä voidaan pitää miniminä, joiden hankkimiseen jokaisella tulisi olla mahdollisuus. On perusteltua lukea köyhiksi ne, jotka eivät omasta tahdostaan riippumatta kykene hankkimaan viitebudjetin mukaisia hyödykkeitä. Viitebudjetti on nimenomaisesti teorettinen malli. Väestön toteutuneen kulutuksen tarkastelussa tavanomainen kulutus ylittää selkeästi viitebudjetin, jolloin viitebudjetti kuvaa lähinnä pienituloisen väestönosan menoja (THL 2019, 68). Köyhäksi tai ainakin taloudellisten resurssien puutteesta kärsiväksi määrittäminen ei tältä pohjalta edellytä edes viitebudjetin kulutuksen tasolle jäämistä.

Viitebudjetin mukaisen kulutuksen jossain määrin ylittävä voi silti olla suhteessa köyhempi, kun kulutusmahdollisuudet jäävät etäälle todellisesta normista.

Lisäksi köyhyyttä voidaan kuvata sosiaalietuuksien näkökulmasta. Tällainen määrittely on perusteltua hyvinvointivaltiossa, jossa heikommassa asemassa oleville on suunnattu erityistoimia eriarvoisuuden vähentämiseksi. Lähtökohtaisesti tässä kehyksessä köyhyys liitetään viimesijaisena taloudellisena turvana olevaan perustoimeentulotukeen. Tämän tarveharkintaisen etuuden myöntämisessä huomioidaan tulovähennykset, joten perustoimeentulotuen saaminen osoittaa henkilön tuloköyhyyden. Perustoimeentulotuen saamiseen perustuvissa köyhyyden tulkinnoissa henkilön taloudellista tilannetta pidetään haavoittuneena. (Niemelä 2005, 104; Saari, Eskelinen & Björklund 2020, 76.)

Perustoimeentulotuen tulorajakeskeisyyden vuoksi kyseisessä köyhyyden määritelmässä on havaittavissa heijastus tuloköyhyyksiperusteisesta köyhyyden määrittelystä.

Perustoimeentulotuki osoittaa ihmisen olevan köyhä viimesijaisen tuen saamisen kautta, mutta tätä tukea ei saa ilman tuloköyhyyttä. Toimeentulotuella vaihtoehtoisesti sosiaalietuuksiin perustuva köyhyys voi määrittäytyä täysimääräisen kansaneläkkeen saamisesta (Mukkila yms. 2019, 81).

Erilaiset mittarit kuvaavat köyhyyden yhteiskunnallisia määrittelyitä, joissa rajat asetetaan ulkoapäin. Köyhyys voi muodostua myös subjektiivisesta kokemuksesta, jolloin henkilö määrittää itse itsensä köyhäksi. Köyhyyskokemukset usein määrittellään niukkuuden käsitteen kautta. Niukkuus on yksilöllinen kokemus tulojen riittämättömyydestä. Niukkuuden kokemuksia on useimmiten samoilla henkilöillä, joilla on heikot taloudelliset resurssit. Edelleen niukkuuden merkitys näkyy heikentyneenä elämänlaatuna. (Saari 2019, 43.) Heikot taloudelliset resurssit luovat kokemuksen ”kädestä suuhun” elämisestä, jossa jo perustarpeiden hankkimisessa koetaan haasteita. Säästäminen isompia hankintoja varten koetaan mahdottomaksi. (Hirvilampi & Mäki 2013, 126.) Perustarpeiden hankkimisen haasteiden kokemuksia on yli puolella perustoimeentulotuen varassa elävistä. Vielä suurempi osa kokee haasteita yllättävistä menoista selviytymiseen. (THL 2019, 87.) Lapsiperheissä taloudellisia haasteita kokee kaksi viidestä, joista puolessa tapauksia haasteet menoista selviytymiseen koetaan erittäin syviksi (Salmi, Sauli & Lammi-Taskula 2014, 93).

Objektiivisilla mittareilla henkilöt tai perheet saavat esimerkiksi viitebudjetin menot täytettyä, mutta tämän onnistuminen ei ole itsestäänselvyys. Joillain taas menojen suhde tuloihin on oletettua pienempi, mikä kuvastuu perustoimeentulotuella elävien niukkuuden kokemusta tunnistamattomissa.

Köyhyyden kuvaamisessa ja ymmärtämisessä erityinen näkökulma liittyy lapsiperheisiin kohdistuvaan köyhyyteen. Lapsiperheiden köyhyys kohdistuu lapsiin, jotka eivät voi tilanteeseensa vaikuttaa ja joiden elämän perusta pohjaa taloudellisessa puutteessa elämiseen. Lapsiperheet ovat samojen köyhyysmittareiden kohteena, mutta määrittelyissä tälle ryhmälle on laadittu omaakin käsitteistöä sekä tunnistettu köyhyyden riskiä lisääviä tekijöitä perheellisyydessä. Käsitteistä lapsiperheköyhyys kuvaa suhteellisen köyhyysrajan alle sijoittuvien lapsiperheiden määrää kaikista perheistä. Lapsiperhe määrittyy sen mukaan, että kotitaloudessa asuu alle 18-vuotiaita. (Salmi 2020, 44.) Lapsiperheiden köyhyyttä kuvataan myös lapsiköyhyydellä, jolla tarkoitetaan köyhissä kotitalouksissa elävien alle 18-vuotiaiden osuutta kaikista alaikäisistä. Eniten lapsiköyhyyttä esiintyy alle 3-vuotiaiden lasten perheissä, joissa äidit ovat työelämän sijaan perhe-etuuksien varassa. Yleisesti suurin osa köyhyydessä elävistä lapsista on yksinhuoltajien tai monilapsisten perheiden lapsia. Pitkittyessään lapsiköyhyys uhkaa lapsen hyvinvointia. (Salmi, Sauli & Lammi-Taskula 2014, 86–88; 91.) Köyhyydessä elävien lasten suhteellinen määrä on pysynyt melko stabiilina viimeisen kymmenen vuoden ajan. Tuoreimmassa virallisessa tilastoinnissa köyhien lasten määrä oli 11,1 prosenttia kaikista Suomessa asuvista lapsista. (Suomen virallinen tilasto 2021.) Prosentuaalisesti määrä on vähäinen, mutta konkretisoituna noin joka kymmenes lapsi on köyhä. Teoreettisesti esimerkiksi samalle koululuokalle voi mahtua jopa muutama kyseiseen ryhmään kuuluvaa lasta. Lapsiperheissä köyhyys esiintyy etupäässä lapsiperheiden välisenä erona sen sijaan, että lapsiperheet korostuisivat köyhien ryhmänä väestössä (Raunio 2006, 114).

3.3 Subjektiivinen huono-osaisuus

Sosiaalisesta, terveydellisestä ja taloudellisesta huono-osaisuudesta saadaan luotua käsitys rajanvetoon perustuvien määrittelyiden ja yhteneväksi tunnistettujen piirteiden yhdistämisellä kokonaisuudeksi. Hyödyllisyydestään huolimatta tällaiset objektiiviset tulkinnat jäävät helposti pintapuolisiksi ja yleistäviksi. Aidoksi huono-osaisuuden ymmärtämiseksi määrittelyitä on täydennettävä subjektiivisilla kokemuksilla. Subjektiivisten kokemusten kautta huono-osaisuuteen saadaan elämän ainutkertaisuuden, dynaamisuuden ja henkilökohtaisten arvojen näkökulma (Pohjola 1994, 196). Subjektiiviset kokemukset tuovat esiin huono-osaisuuden moninaisuuden ja osoittavat ulkoisesti havaittavien tekijöiden käytännön merkityksen elämässä. Kokemusten merkitys huono-osaisuuden kuvaamista täydentävänä todentuu köyhäksi määrittymisen ja köyhyyden kokemuksen yhtäaikaista esiintymisestä samalla henkilöllä. Etenkin huono-osaisiksi lukeutuvilla työttömillä,

työkyvyttömällä ja tuloköyhillä on kokemuksia heikosta hyvinvoinnista. (Hirvilammi & Mäki 2013, 129; Isola & Suominen 2016, 43.)

Subjektiiivinen kokemus huono-osaisuudesta välittyy tulkinnoissa omasta elämästä ja itsestä. Huono-osaisuuden kokemuksella tarkoitetaan yksilöllistä elämänlaadun kokemista. Huono-osaisten omissa arvioissa elämästään elämänlaatu korostuu taloudellisen elintason yli. Elämänlaadulla tarkoitetaan koettua hyvinvointia, johon kuuluvat tyytyväisyyden asteet toimintakykyyn ja resursseihin. (Saari 2015, 186.) Tyytyväisyys pohjautuu tulkintoihin omasta saavutetusta tilanteesta suhteessa toivottuun tilaan. Kokemuksellisia tulkintoja tehdään sosiaalisella, psyykkisellä ja fyysisellä ulottuvuudella. (Ohisalo 2017, 41–42.) Huono-osaisuuden kokemus on näiden valossa tulkintoja omasta elämästä sekä vertailevaa näkökantaa elämään. Subjektiiivisuus välittyy suhteellisessa vertailussa, sillä sama resurssien tai toimintakyvyn taso ei muodosta yhtenevää kokemusta. Toinen voi olla tyytyväisempi vähäisempään kuin toinen, jolloin objektiivisesti mitatun huono-osaisuuden syvyys ei välttämättä korreloi elämänlaadun kokemuksen kielteisyyden asteeseen.

Elämänlaadun psyykkistä ulottuvuutta voidaan tarkastella etenkin identiteettinä. Huono-osaisuuden todellisuudessa elävillä ja psyykkisen elämänlaadun heikoksi kokevilla on kuvattu usein olevan huono-osaisen identiteetti. Tällöin kokemus itsestä on kielteisempi kuin havaintoihin perustuvat tulkinnat ympärillä olevien ihmisten arvosta. Itsearvostuksen puutetta kuvaava huono-osaisen identiteetti on kokemusta omasta heikosta asemasta suhteessa muuhun väestöön, yhteiskunnasta ulosjäämisestä ja kokemusta heikommasta sosiaalisesta asemasta. (Kainulainen & Saari 2013, 25; 27.) Kielteinen käsitys itsestä on seurausta yksilön arvioinneista haavoittuvuudestaan, kehonkuvastaan ja elämänhallinnastaan sekä epäonnistumisen ja hylkäämisen kokemuksistaan. Nämä itsessään eivät siis luo huono-osaisen identiteettiä vaan yksilön tekemät tulkinnat kyseisistä tekijöistä. Identifioituminen huono-osaiseksi on sitä syvempää, mitä enemmän näillä osa-alueilla on kielteisiä kokemuksia. (Saari 2015, 166.) Useiden kielteisten arvioiden johdosta itsensä arvostaminen jää heikoksi. Yksilöllä on tieto ja toive muunlaisen todellisuuden olemassaolosta, mutta tätä ei ole saavutettu. Esimerkiksi pitkäaikaistyöttömällä itsetunto ja itsearvostus ovat heikentyneet, sillä heillä on toistuvia tulkintoja työn puutteen tuomasta arvostuksen puutteesta (Isola & Suominen 2016, 182). Tällä ryhmällä työnteko on selvästi toivottu tila, jonka perusteella itsearvostusta saataisiin rakennettua.

Elämänlaadun ja huono-osaisen identiteetin kokemuksia ei pidä yleistää kaikkiin huono-osaisiin tai olettaa niiden ilmenevän samanlaisina edes huono-osaisuutta kokevilla. Kokemukset ovat nimenomaisesti subjektiivisia. Yksilöllistä vaihtelua selittävät erinäiset tekijät yksilön toiminnassa ja elämässä. Ainakin tulonlähteen on havaittu luovan eroja subjektiiviseen huono-osaisuuteen. Keskeinen merkitys on myös kulutustottumusten vaihtelulla. (Kainulainen & Saari 2013, 25; Saari 2015, 38.) Käytännössä esimerkiksi matalat palkkatulot tai täysi sosiaalietuuksien varassa eläminen voi nähdä mahdollisuutena erilaisiin tulonlähdeperusteisiin kokemuksiin, sillä palkkatuloja saava yksilö täyttää työssäkäynnin normeja eikä ole ainakaan täysin riippuvainen yhteiskunnasta. Kulutuksen kannalta vähempään kuluttamiseen tyytyväisellä resurssien riittävyyden haasteet ovat pienemmät ja materian puutteen kokemus on vähäisempää. Yksilöllistä vaihtelua voidaan etsiä myös aineettomista tekijöistä. Ihmiset eroavat resilienssiksi kutsutussa pärjäämiskyvyssä, jolloin toisilla parempi kyky haasteista selviytymiseen (Saari 2019, 45). Terveydellisesti vahva resilienssi tukee psyykkistä hyvinvointia ja vähentää fyysisen sairastumisen riskiä (Ohisalo 2017, 43). Pärjäämiskyvyltään vahvemmat oletettavasti selviytyvät huono-osaisuudessa paremmin kuin henkilöt, joilla heikon resilienssin takia vastaantulevat haasteet voivat näyttäytyä ylitsepääsemättöminä.

Huono-osaisuuden kokemusten välillä olevien vaihteluiden ohella subjektiivisuus tarkoittaa yksilöllistä suhtautumista ulkoa esitettyyn huono-osaisen kategoriaan tai heikon sosiaalisen aseman todellisuudessa elämiseen. Huono-osaisuuden kokemuksissa on tunnistettu adaptiivisuudeksi kutsuttua sopeutumista omaan tilanteeseen. Adaptiivisuuden myötä parempiin edellytyksiin pyrkimiseen ei uskota, joten omaa elämää kohtaan syntyy tyytyväisyyttä. (Ohisalo 2017, 42.) Tilanteeseen sopeutumisen myötä huono-osaisen identiteetti voi hälventyä, jos omat mahdollisuudet hyväksytään riittävän hyvänä elämänä. Vaihtoehtoisesti sopeutumalla voidaan suojata itseä kieltämällä huono-osaisuuden kohdistuminen itseän. (Saari 2015, 166.) Adaptiivisuus on yksilöllinen kokemus. Taustalla säilyy silti vertailu muihin, vaikka itse ei samoihin asioihin pyrkisi. Vertailua on havaittavissa esimerkiksi Hirvilammin ja Mäen (2013, 133–135) perusturvan varassa eläviä koskevassa tutkimuksessa, jossa tutkittavat olivat sopeutuneita omaan tilanteeseensa. Tästä huolimatta tutkittavat vertasivat omia mahdollisuuksia ja materiaalisia resursseja muihin. Perusturvan varassa elävät tutkittavat tiedostivat sosiaalisten asemien suhteellisuuden ja saattoivat kokea häpeää tai alemmuutta, joten omasta tilanteesta ei haluttu kertoa paremmassa tilanteessa oleville.

Subjektiiiviset kokemukset laajentavat huono-osaisuutta objektiivisten mittareiden ja määrittelyiden ulkopuolelle. Huono-osaisuutta kokevat eivät määrity mittareilla tai määritteillä huono-osaisiksi. Yhtenä näkökantana näissä kokemuksissa huono-osaisuuden kategorioihin suhtaudutaan kokemuksena ulosjäämisestä. Ilmiö liittyy harkinnanvaraisten sosiaalietuuksien kautta määrittyvään huono-osaisuuteen, jossa subjektiivinen kokemus ja ulkoinen määrittely huono-osaisuudesta eivät kohtaa. Henkilö ei täytä sosiaalietuuksien saamisen kriteereitä, mutta voi itse kokea olevansa esimerkiksi työkyvytön tai psyykkisen tilansa olevan arvioitua heikompi. (Hirvilampi & Mäki 2013, 129.) Tällainen tilanne osoittaa objektiivisen huono-osaisuuden määrittelyiden rajallisuuden, sillä ainutlaatuiset kokemukset ovat yleistäviä määrittelyitä moninaisempia. Sosiaalietuuksien kannalta huono-osaiseksi määrittäminen on yksilöllisesti merkityksellistä, sillä itselle oikeutetuiksi koetusta tuesta jäädytään ulkopuolelle.

Oman tilanteen ja ulkoisten kategorioiden epätasapainon lisäksi huono-osaisuuden kokemus voi syntyä yksilöiden keskinäisestä vertailusta oman maailmankuvan rajoissa. Näissä tapauksissa omaa tilannetta ei suhteuteta huono-osaisuuden määrittelyihin vaan sitä arvioidaan suhteessa muihin ihmisiin. Kognitiivisella dissonanssilla tarkoitetaan mielentilaa, jossa jopa hyvätuloinen voi kokea huono-osaisuutta ollessaan kyvytön huomioimaan tilannettaan kokonaisvaltaisesti kaikkien väestöosien tasolla. Saman tasoiseksi mitattava materiaallinen tilanne näyttäytyy yksilöstä riippuen riittävänä tai puutteellisena riippuen havainnoista ympäristön materiaalisista resursseista. (Kainulainen & Saari 2013, 27; 33.) Ilmiö on selkeästi hyvinvointiyhteiskuntasidonnainen. Yksilön on vaikeampi verrata omaa hyvinvoinnin tasoa suhteellisessa todellisuudessa kuin absoluuttisessa köyhydessä, jolloin suhteellisesti heikompi tila voi tuntua yksilötasolla huono-osaisuudelta. Toisaalta subjektiiviseen vertailuun perustuva huono-osaisuuden kokemus voi osoittaa sen, että huono-osaisuus alkaa jo ennen mitattavissa olevia rajoja.

4 Auttaminen ja avun kohteet

4.1 Auttamisen periaatteet ja arvot

Ihmiset toimivat keskinäisissä suhteissa, joissa tehdään myös konkreettisia tekoja toiselle. Eräs tällainen ihmisten välinen konkreettinen toiminta on auttaminen. Auttaminen on sosiaalisten suhteiden inhimillisyyttä ja jokaisen yksilöllisesti sisäistämää moraalialia (Cullity 2004). Auttaminen voi olla yksisuuntaista, jolloin muodostuvat antavan ja vastaanottavan osapuolen roolit. Yksinkertaisimmillaan yksisuuntainen auttaminen tarkoittaa esimerkiksi kertaluontoista raha-avustusta. Toisessa ääripäässä yksisuuntainen auttaminen ulottuu pitkäkestoiseen sitoutumiseen vapaaehtoistoimintaan henkilökohtaisella tasolla. Auttaminen on sitä vaativampaa, mitä suuremmat resurssit auttajalta vaaditaan ja mitä pienempi auttajan saama hyöty on. (Pessi & Saari 2008, 66–67; 210; 218–219.) Aina auttamisessa auttaja ja autettava eivät ole selkeän erillisiä. Auttaminen voi olla vastavuoroista. Tällaista auttamisen muotoa on etenkin vertaisryhmätoiminnassa, joka perustuu jaettuuihin kokemuksiin ja tuen tarpeeseen. (Hokkanen 2003, 266–267.)

Auttaminen vaatii yksisuuntaisuuden ja vastavuoroisuuden näkökulmasta riippumatta auttajalta jonkinlaista tietoista aktiivisuutta ja toimintapanosta. Auttamista onkin tyypillisesti tarkasteltu auttajan toiminnan perusteena. Auttamisen merkitys autettavalle on selvä, sillä hän saa jotain. Auttaja sen sijaan on omastaan luovuttavassa roolissa, jolloin peruste auttamistoimintaan ei ole yhtä yksiselitteinen. Yksi tavanomaisimmista selityksistä perustuu altruismiin. Altruismia ja prososiaalisuutta pidetään yksilötason arvomaailmassa rinnakkain ilmenevinä arvoina. Altruistiset ihmiset tuntevat herkästi empatiaa apua tarvitsevia kohtaan ja uskovat auttamisen myönteisiin vaikutuksiin autettavan kannalta. (Wang & Graddy 2008, 26.) Altruistisessa arvomaailmassa hyvän tekemiseen ajava tekijä voi olla käytännön tason huoli toisen ihmisen avuntarpeesta, jolloin autettavan saama hyöty luo mielikuvan auttamisesta oikeana valintana. Auttaja ei ajattele itseään vaan tulkitsee tilanteen autettavan tarpeiden kautta. (Cullity 2004.) Altruismissa välittyy jopa aidoin mahdollinen auttaminen, sillä auttamispäätös tehdään puhtaasti autettavan edun vuoksi.

Auttamista on perusteltu vaihtoehtoisesti auttajakeskeisemmästä näkökulmasta. Rationaalisen valinnan teoria tarkastelee ihmistä itsekeskeisenä, joka tavoittelee toiminnallaan aina jotain oheistuotoksena itselleen. Tässä teoriassa auttamista on perusteltu auttajan tavoitteena saada itselleen hyötyä. (Wang & Graddy 2008, 25–26.) Auttamisen perustelu omalla hyödyllä

kuulostaa kyseenalaiselta, mutta hyöty ei välttämättä ole pois auttamisen laadusta tai autettavan kustannuksella oman edun tavoittelua. Yksinkertaisemmillaan auttamisen tuoma hyöty on auttajassa herääviä myönteisiä tunteita, joiden palkitsevuus ohjaa auttamaan uudelleen (Hämäläinen, Tanskanen & Danielsbacka 2020, 190–191). Altruismia ja rationaalisuutta yhdistävät siten osaltaan tunteet, mutta jälkimmäisessä tunteet ovat itsekeskeisiä. Rationaalisuuden ja altruismin vastakkainasettelu on keskeinen vain auttajien toiminnan ymmärtämiseksi. Autettavan avuntarpeen täyttämiseksi lopputulos voi olla molemmilla perusteilla samanlainen.

Arvomaailma tai harkintaan perustuva päätös auttamisesta eivät yksinään riitä auttamisen toteutumiseksi. Auttaminen vaatii yksilöltä pääomia, jotka toimivat auttamisen resursseina. Keskeisinä pääomina auttamisen mahdollisuudelle ovat taloudelliset resurssit, energia, aika ja kyky nähdä vaivaa tavoitteen eteen (Adjibolosoo 2006, 129.) Auttamista edesauttaviksi pääomiksi on määritelty lisäksi hyvä terveystilanne sekä koulutus- ja tulotaso, eläminen parisuhteessa ja uskonnollinen vakaumus (Hämäläinen, Tanskanen & Danielsbacka 2020, 188). Pääomien näkökulmasta auttaminen muodostuu hyvinvoivien ihmisten toiminnaksi, joiden sosiaalisessa asemassa resursseja on saatavilla. Auttaminen on kuitenkin mahdollista kaikille, jos resurssejaan osaa soveltaa oikein. Tarvittavat pääomat riippuvat auttamisen tavasta, joten useammankaan pääoman puuttuminen ei estä jonkinlaista auttamista. Esimerkiksi rahalahjoituksessa ajankäytöllä on vähäinen merkitys ja ruoka-avun jakamisessa auttajan ei tarvitse käyttää omia taloudellisia resurssejaan. (Wang & Graddy 2008, 28–29.) Pääomien voidaankin nähdä kuvaavan ensisijaisesti sitä, että runsaammalla resurssivalikoimalla auttaminen on helpompaa.

Edellä lueteltujen keskeisten pääomien ohella sosiaalinen pääoma saa erityisen merkityksen auttamisessa. Auttamisen kannalta sosiaalisella pääomalla on kuvattu yleistynyttä luottamusta toisiin ihmisiin ja instituutioihin. Luottamuksen kautta syntyy usko avuntarpeen olemassaoloon ja avunsaajan haluun käyttää saamansa apu oikein. Luottamus voi olla myös kohdistuneempaa. Uskonnollisen vakaumuksen on havaittu suuntaavan auttamista nimenomaisesti uskonnollisiin kohteisiin (Wang & Graddy 2008, 29; 38). Uskonnollisen vakaumuksen havainto auttamista suuntaavana kohdistui tutkimuksessa amerikkalaiseen kontekstiin, joten se ei välttämättä ole yleistettävissä vähemmän uskonnollisiin yhteiskuntiin. Uskonnollisen vakaumuksen yleistäen henkilökohtaisiin arvoihin voi olla mahdollista tulkita, että itselle merkityksellisissä instituutioissa luottamus voi olla vahvempaa kuin luottamus kehen tahansa. Tällöin apu kohdistettaisiin näihin instituutioihin, joihin itse luotetaan eniten.

Yleisesti sosiaalisen pääoman luottamus on nähtävissä merkittäväksi auttamiselle, jotta omien resurssien käytön ei koeta menevän hukkaan tai väärinkäyttöön. Nykyisessä yksilökeskeisessä yhteiskunnassa ihmisillä on halu painottaa omaa hyvinvointiaan ja pitää kiinni saavuttamistaan resursseista (Adjibolosoo 2006, 79).

Ilman pääomia ei ole auttamista, mutta samalla pääomat luovat auttamisen varjopuolen. Pääomat tarkoittavat epätasaisia resursseja, joita auttajalle on kasaantunut ja autettava kärsii niiden puutteesta. Resurssien epäsuhta voi kohottaa auttajan statusta ja madaltaa autettavan statusta, sillä autettava on riippuvainen auttajan toiminnasta. (van Leeuwen & Täuber 2009, 83.) Auttaja voi resurssiensa käytön tavalla vaikuttaa autettavan statukseen auttamissuhteessa. Riippuvuusorientoituneessa auttamisessa ongelma ratkaistaan avunsaajan puolesta, jolloin avunsaajaan liitetään kykenemättömyys. Sen sijaan autonomiaorientoituneessa avunsaajalle tarjotaan työkalut ongelman itsenäiseen ratkaisemiseen, jolloin annetaan arvo avunsaajalle toimijana. Autonomiaorientoitunut auttaminen tekee avuntarpeesta usein ohimenevää, sillä autettavalle on tarjottu itsenäistä selviytymistä. Riippuvuusorientoituneessa avunantaja sitoo vastapuolen avun saamiseen, jolloin uuden ongelman myötä keinona on uudelleen avun hakeminen. (Nadler 2009, 273–274.) Avunantajalla on osaltaan valtaa autettavan tilanteeseen, vaikka orientoituminen autonomian ja riippuvuuden välillä ei olisikaan tietoinen valinta.

4.2 Avun kohdistaminen

Avun tarvetta esiintyy ihmisten keskuudessa laajasti ja jatkuvasti, jolloin yksittäinen ihminen ei voi vastata jokaisen avuntarpeeseen. Auttajan on tehtävä valintoja rajallisen apunsa kohdistamisesta. Tässä luvussa tällaisia valintatilanteita tarkastellaan siitä näkökulmasta, keiden auttamista preferoidaan. Cryder, Botti ja Simonyan (2017, 606) tarkastelivat ihmisiä keinotekoisissa auttamistilanteissa. Heidän tutkimuksessaan ennen konkreettista auttamisvalinnan tekemistä ihmiset kuvasivat haluansa auttaa eniten tarvitsevia tai konkreettista hyötyä saavia avunkohteita. Tällaisen tietoisien harkinnan tilanteet eivät aina vastaa tosielämän auttamista. Avun vaikutuksen arviointi ja autettavien hierarkkinen järjestäminen edellyttävät rationaalisuutta. Käytännössä auttamistilanteissa valinnat ohjautuvat tunnepohjalta, jolloin auttaja tekee valintansa ilman tietoista harkintaa. (Small 2011, 150.) Nämä erilaiset näkökulmat osoittavat, kuinka ihminen voi käyttäytyä eri tavoin harkitessaan auttamista kuin todellisessa auttamistilanteessa. Auttamistilanne voi tulla spontaanisti, jolloin aikaa tai mahdollisuutta harkintaan ja avunkohteiden vertailevaan arviointiin ei ole.

Auttaminen valinnanmahdollisuuksien kenttänä on erityisesti nykyaikainen ilmiö. Entisaikaan apua on annettu lähes pelkästään läheisille, mikä on perustunut sukulaissuhteiden velvoittavuuteen auttamisessa ja kapeammassa elinpiirissä yhteiseen asuinpaikkaan. Lähellä asuvien auttaminen on ollut luontaista ja jopa ainut auttamisen mahdollisuus. Ajan saatossa ensisijaisesti geneettisyyteen perustuva yhteisöllisyyden kokemus on laajentunut monimutkaisempien sosiaalisten verkostojen myötä yhteisöllisyyden kokemiseen tietyn ihmisjoukon kanssa. (Harju 2005, 73; Small 2011, 151.) Historian aikana ihmisten toiminnan piiri on laajentunut. Nykyaikainen informaatioyhteiskunta tarjoaa välineitä ja areenoita omia lähisuhteita laajempien sosiaalisten verkostojen luomiselle. Tarkoituksellisesti luoduista verkostoista on tullut ihmisille merkittäviä auttamisen kohteita. (Harju 2010, 86.) Sukulaisten ja läheisten auttaminen ei kuitenkaan ole menettänyt merkitystään, sillä oman lähiyhteisön hyvinvoinnin maksimointi on säilynyt ihmisten luontaisena tavoitteena. (Pessi & Saari 2008, 116.) Omien läheisten auttaminen ei luonnollisesti poista mahdollista halua auttaa myös muita, johon nykyään on tarjolla mahdollisuuksia.

Laajemmat verkostot ja näissä tapahtuva auttaminen tarkoittavat, että autettava voi olla auttajalle tuntematon tai vähintään tuntemattomampi kuin autettava entisajan läheissuhteissa. Ilman rajausta tuntemattomiin kohdistuvan auttamisen on sanottu olevan auttamista aidoimmillaan (Pessi & Saari 2008, 119). Todellisuudessa avun antamisen mahdollisuuksien laajentuminen ei automaattisesti tarkoita tällaisen ideaalin saavuttamista. Autettava saattaa olla henkilökohtaisesti tuntematon, mutta auttamisen taustalla on keinoja autettavan itseä lähemmäksi tuomiseen, vaikka henkilökohtaisella tasolla tuntemattomuus säilyisikin. Tutkimuksissa nykyaikaista auttamisen kohdentamista on tarkasteltu sisäryhmäkokemuksena, joka on eräänlaista yhteyden luomista. Sisäryhmä on käsitys yhdistävästä ”meistä”, joka rakentuu samankaltaisuuden tai yhdistävien tekijöiden oletukseen. Sisäryhmäkokemuksen syntyminen ei edellytä toisen osapuolen tapaamista. Sisäryhmä on ihmisille lähtökohtaisesti ensisijainen avun kohde. (Stürmer & Snyder 2009, 55; Small 2011, 151.) Vastapuoli voidaan kokea sisäryhmään kuuluvaksi erilaisten kategorioiden, kuten etnisyyden, uskonnon, ideologian tai iän perusteella. Mitä merkittävämmästä kategoriasta on yksilölle kyse, sitä vahvempia kokemuksia yhteydestä se luo. (Kogut & Ritov 2011, 137.) Auttamisen fyysinen läheisyys on muuttunut mielen tason läheisyydeksi.

Sisäryhmäkokemuksen ohella yhteys autettavaan voi syntyä kokemusten tai niihin samaistumisen pohjalta. Ihmiselle on ominaista kokea empatiaa herättävää vertaisuutta, jos omassa tai läheisen elämässä on ollut vastaava haastava tilanne kuin avuntarvitsijalla.

Läheisen kokemus muokkaa yksilön maailmankuvaa ja käsitystä avunantamisen merkittävydestä. Oman selviytymisen reflektointi taas luo halun tukea toista itselle tutussa haastavassa tilanteessa. (Hokkanen 2003, 256–266.) Aina taustalla ei tarvitse olla edes aito kokemus. Auttaja voi osata asettua avuntarvitsijan elämäntilanteeseen kuvitteellisesti. Tällöin auttajalla on taitoa tulkita avuntarvitsijan tuntemuksia tai reflektoida omia mahdollisia tuntemuksiaan vastaavassa tilanteessa. Kyky sijoittua toisen tilanteeseen lisää kokemusta sosiaalisesta läheisyydestä ja yhdistää ahdistuksen tunteen kautta. (Small 2011, 151–153.) Näissä tulkinnoissa avun kohdistamisen perustaksi halutaan yhdistävä kokemus avuntarvitsijan tilanteen vaikeudesta. Ero syntyy siitä, että ensimmäisessä kokemus on luontainen, mutta toisessa auttajan on hyödynnettävä erillistä kykyään samaistumiseen.

Sisäryhmä tai sen kaltainen yhteyden kokemus eivät ole ainoita perusteita avun kohdentamiselle. Apua saatetaan antaa myös ulkoryhmään, joka on sisäryhmän vastinpari. Ulkoryhmäläisiä ovat omien sisäryhmien ulkopuolelle jäävät, joiden kanssa ei koeta olevan yhdistävää kategoriaa. Ulkoryhmäläisen auttamista edeltää tietoinen harkinta, jolloin se on systemaattisempaa ja kontrolloidumpaa. Rationaalisessa harkinnassa suhteutetaan kustannukset ja itselle tai omille sisäryhmille saatava aineeton hyöty. Ulkoryhmäläinen valikoituu auttamisen kohteeksi, jos henkilössä on auttajaa kiinnostavia ominaisuuksia. (Stürmer & Snyder 2009, 48–49; 53; 56.) Yksilöllisen menestymisen ideaalin omaksuneet ihmiset haluavat rajata ilmaiseksi antamansa panoksen omiin mielenkiinnonkohteisiinsa ja arvojensa mukaisesti. Avun kohdistamisella tavoitellaan palkitsevuutena mielihyvän kokemusta ja itselle tärkeiden asioiden edistämistä. (Harju 2005, 74–75.) Ulkoryhmäläisten auttamisen harkinnan vuoksi tällainen auttaminen saattaa vastata käytännön tasolla parhaiten avun kohdistamista eniten tarvitseviin.

Avun kohdentamiseen liittyy myös autettavan identifiointi. Auttajien on havaittu valintatilanteessa suosivan identifioituja kohteita ja olevan näitä kohtaan anteliaampia, vaikka identifioivana tekijänä olisi esimerkiksi vain numero. Identifioinnin vaikutus perustuu siihen, että se saa näkemään avunkohteen tilastollisen massan sijaan yksilönä. Avuntarvitsijan näkeminen yksilönä luo auttajalle läheisyyden tunnetta, mikä vahvistaa empatian tunteita identifioitua avuntarvitsijaa kohtaan. (Kogut & Ritov 2011, 133–134; Small 2011, 153.) Identifiointia on helppo havaita konkreettisesti esimerkiksi järjestöjen varainkeruun mainontakampanjoissa, joissa käytetään satunnaista henkilön kuvaa kuvastamaan avunsaajaa.

Neutraalien identifioivien tekijöiden käyttö tukee avun kohdentamista, mutta avuntarvitsijan yhteydessä esitettyjen todellisten tietojen merkitys identifioivina tekijöinä on kaksijakoisempi. Todelliset tiedot luovat mielikuvia avuntarvitsijasta. Ulkoryhmäläisiksi koetuilla identifioiva tieto toimii avun kohdentamista suuntaavana, jos identifioivana käytetty ominaisuus ei ole ulkoryhmälle tyypillinen. Tällainen tieto muodostaa auttajalle käsityksen, jossa ulkoryhmäläinen on etäämmällä omasta sisäryhmästään, johon auttaja voi muutoin liittää kielteisiä käsityksiä. Sisä- ja ulkoryhmien kohdalla auttamishalu vähenee, jos identifioiva tieto herättää kielteisiä mielikuvia tai sen tulkitaan osoittavan avuntarvitsijan olevan vastuullinen avuntarpeeseensa. (Kogut & Ritov 2011, 140; 142–143.) Identifioivien tietojen käyttö auttajia houkuttelevana on monisyistä, sillä annetun tiedon merkityksen voi tulkita olevan auttajasidonnainen. Sama tieto voi olla jollekin kielteinen, mutta toiselle auttamaan innostava. Identifioivan tiedon merkitys osoittaa myös sen, että oman sisäryhmän auttaminen ei ole ehdotonta.

4.3 Ansaitsevuus

Kansalaisyhteiskunnassa toimiessaan jokainen voi päättää auttamisen kohteen valinnan omien arvostusten mukaisesti. Avunkohteiden runsaus luo valinnanvaraa ja kansalaisella on oikeus valita myös auttamatta jättäminen. Vastaavanlaista yksilön tason valinnanvaraa ei ole päätöksiin sekä lainsäädäntöön perustuvassa yhteiskunnan tarjoamassa avussa, joten kansalaisille jää ainoastaan mahdollisuus esittää näkemyksiään yhteiskunnan yhteisillä varoilla tehtävästä avunantamisesta. Kansalaisilla on toisin sanoen ansaitsevuuskäsityksiä. Ansaitsevuuskäsityksillä tarkoitetaan yksilöllisiä tulkintoja erilaisten ihmisryhmien oikeudesta yhteiskunnan tarjoamaan apuun. Ansaitsevuuskäsityksillä viitataan mustavalkoiseen jakoon ansaitseviin ja ansaitsemattomiin, mutta myös tulkintoihin eri ihmisryhmien suhteellisista ansaitsevuusasteista. Vähemmissä määrin ansaitsevuuskäsityksillä voidaan kuvata näkemyksiä velvollisuuksien kohdentamisesta. (Laenen 2020, 23.) Ansaitsevuuskäsitysten painottuminen oikeuksiin on ymmärrettävää hyvinvointivaltion kontekstissa, johon kuuluvat keskeisesti kansalaiset oikeudet tutkielman ensimmäisessä luvussa esitetyn mukaisesti.

Ansaitsevuuskäsitysten kumpuaminen ja etenkin niistä muodostuva keskustelu tyypillisesti vaativat ympäristössä tapahtuvan muutoksen, josta tarve keskustelulle syntyy. Yhteiskunnan taloudellisen kasvun aikoina syntyy herkästi epäilyksiä niitä ihmisiä kohtaan, jotka eivät pysy kehityssuunnassa mukana. Epäilykset kasvavat kriittiseksi keskusteluksi. (Saari, Behm &

Lagus 2017, 213.) Suomessa epäilyistä noussut kriittinen tarkastelu sosiaalietuuksien jakoa kohtaan syntyi tunnistettavasti ensi kerran 1990-luvun laman jälkipuintina, kun yhteiskunta lähti jälleen nousuun. Sosiaalietuuksia alettiin arvostelemaan vastikkeettomina ja etuuksia saavia henkilöitä syyttämään yhteiskuntaa hyväksikäyttäväiksi työnteon välttelijöiksi. (Julkunen 2006, 208–209.) Keskustelun suhteutuminen kasvusuuntaan osoittaa, että ansaitsevuuskeskustelu käydään etupäässä paremmissa sosiaalisissa asemassa olevien välillä tai aloitteesta. Nousukautena yhteiskunnassa on periaatteessa mahdollisuudet aiempaa parempaan yksilölliseen hyvinvointiin, joten etenkin neoliberalismin hengessä normina olevan hyväosaisten aseman saavuttaneilla voi olla haasteellista ymmärtää toisenlainen todellisuus. Keskustelussa on itsekeskeisyyden piirteitä.

Lama ansaitsevuuskeskustelun lähteenä etäännyttää ajallisesti aina kauemmaksi, mutta ansaitsevuuteen liittyvät keskustelutarpeet eivät ole poistuneet. Ansaitsevuuskeskustelua ylläpitävät arkipäiväiset ympäristön kimmokkeet. Media on tunnistettu keskeiseksi keskustelun motivaattoriksi. Ihmiset omaksuvat tiedostamattaan mielikuvia sosiaalietuuksien saajista median kirjoituksista ja uutisoinnista sen pohjalta, miten näiden ihmisryhmien asemaa yhteiskunnassa kuvataan. Medialla on havaittu olevan jopa yksilön omia arvoja vahvempi vaikutus ympäristöstä muodostuviin käsityksiin. (Hansen 2019, 419–420.) Huono-osaiset voidaan mediassa esittää ansaitsemattomina tai ansaitsevina. Media tuo esiin poikkeustapauksia, joissa on jotain huomiota herättävää. Tavanomaisesti elämästä poikkeavien tapauksien voi nähdä luovan moraalipaniikkia. Moraalipaniikki on rajatun ihmisryhmän toimintaan kohdistuva kielteinen emotionaalinen reaktio, joka ilmenee vihamielisyytenä kyseistä ryhmää kohtaan sekä jaettuna ymmärryksenä ihmisryhmän toiminnan sopimattomuudesta. Moraalipaniikissa reagointi on suhteetonta verrattuna kohteena olevan ihmisryhmän toiminnan yhteiskunnalliseen merkitykseen. Sosiaaliturvan osalta moraalipaniikki kohdistuu pitkäaikaisesti sosiaaliturvalla eläviin. (Saari, Behm & Lagus 2017, 210–211.) Media voi uutisoida yksittäistapauksesta, jonka toiminta yleistetään vastaavassa tilanteessa oleviin luoden moraalipaniikin.

Ympäristöstä tehdyt tulkinnat ovat lopulta yksilöllisiä. Yksilöllisistä arvoista egilitarismi ja individualismi sekä poliittisen ideologioiden ääripäät ovat yhteydessä vastakkaisiin käsityksiin sosiaalisista oikeuksista. Tasa-arvoista yhteiskuntaa edustavan egilitaristin arvomaailma uskoo anteliaampaan sosiaaliturvajärjestelmään, kun taas individualisti korostaa yksilön vastuuta. (Laenen 2020, 74–75.) Kolmas keskeinen arvonäkökulma on solidaarisuus. Solidaarisiin arvoihin uskova on ymmärtävä ja uskoo avuntarvitsijan aitoon tarpeeseen.

Solidaarisuuden puute taas suuntaa käsitykset syyllistävään näkökantaan. (Laihiala 2018, 36; 82–83.) Solidaarisuusasteiden on havaittu korreloivan sosiaalisten asemien kanssa.

Solidaarisuus arvona heikkenee, mitä etäämmällä arvioijan ja kohteen sosiaaliset asemat ovat toisistaan. Taustalla eroissa ovat elämäntodellisuuksien ja mahdollisuuksien etääntymisen luoma ymmärtämättömyys huono-osaisten tilannetta kohtaan. (van Oorschot 2000, 35; Isola & Suominen 2016, 69.) Arvomaailmaperusteisesti ei tarkastella avuntarvitsijoita yksilöinä vaan luodaan tulkintoja siitä, miten yhteiskunnassa avuntarvitsijat tulisi nähdä.

Arvomaailmassaan kriittisesti ansaitsevuuteen suhtautuvat ovat useimmiten työelämässä olevia palkansaajia. He painottavat antamaansa panosta sosiaalietuuksien kustantamiseen, mutta kokevat itse jäävänsä yhteiskunnasta hyötyjien ulkoryhmään. (Laihiala 2018, 37.) Käsityksessä kuvastuu selkeästi epäreilouden kokemus, jossa yhteiskunta tarjoaa enemmän niille, jotka yrittävät vähemmän. Kriittisesti suhtautuvia yhdistävät käsitykset sosiaalietuuksien korkeasta tasosta sekä sosiaalietuusjärjestelmän tasa-arvoisuuden ja köyhien moraalien kyseenalaistaminen. He kokevat yhteiskunnan mahdollistavan sosiaalietuuksien varassa elävälle pidempiaikaisen vastuuttomuuden omasta elämästä, jolloin henkilö jää riippuvaiseksi avusta. Samanaikaisesti kriittisesti suhtautuvilla on pelko sosiaalietuusjärjestelmän väärinkäytöstä, joka koetaan henkilökohtaisena menetyksenä. (van Oorschot 2000, 42.) Kritiikki kohdistuu ensisijaisesti yhteiskuntaan, jonka koetaan mahdollistavan työssäkäynnille vaihtoehtoisia elämäntapoja. Kriittiset eivät selvästi halua itse hyödyntää tätä vaihtoehtoista sosiaalietuuksilla elämisen tapaa.

Arvomaailmasta ja oman toiminnan pohjalta yksilöllisesti perustellut näkemykset ansaitsevuudesta vahvistuvat tunnetasolla. Saari (2015, 97; 2019, 53) nimittää empatiakuiluksi tilaa, joka muodostuu ansaitsevuuskäsityksiä luovan hyväosaisten ja avunsaajan välille. Empatiakuilu on myötätunnon puutetta, jossa avunsaajaan suhtaudutaan ansaitsemattomana. Myötätunnon puute syntyy etenkin, jos huono-osaisten tilanne tulkitaan elämänhallinnan tai rikostaustan perusteella. Empatiakuilussa ansaitsemattomiin liitetään kielteisiä leimoja kuvaamaan ihmisryhmän toimintaa. Empatiakuilussa kuvastuu inhimillisten näkökulmien mahdollisuuden puute. Avunsaajiin suhtaudutaan yksiselitteisen kielteisesti.

Ansaitsevuutta voidaan tarkastella päinvastaisesti myönteisenä suhtautumisena huono-osaisten avuntarpeeseen. Myönteisesti ansaitsevuuteen suhtautuvilla koettu etäisyys huono-osaisiin on vähäinen. Etäisyys on kaventunut identifioitumalla pienituloisen todellisuuteen. Identifioituminen voi tapahtua oman todellisuuden kautta, sillä hyvinvoinniltaan

haavoittuvaisimpien ihmisten on havaittu olevan kaikista ymmärtävämpiä ansaitsevuutta kohtaan. Osaltaan ilmiötä selittää oman hyödyn tavoittelu, sillä ihmisryhmällä on huoli oman haavoittuvuuden konkretisoitumisesta avuntarpeeseen. Tästä huolimatta myötämielisiä ollaan myös sellaisia huono-osaisia kohtaan, joiden avuntarve perustuu eri tekijöihin kuin itsellä. (Laenen 2020, 27; 72; 81.) Identifioituminen voi olla myös kuvainnollista. Ansaitsevuutta kohtaan ovat myönteisiä ne, jotka tulkitsevat sosiaalietuuksien varaan joutumisen keneen tahansa kohdistuvaksi riskiksi (Kallio ym. 2020, 253). Myönteisyydessä on tunnistettavissa vastaavaa sisäryhmäläisyyttä kuin avun kohdentamisessa, sillä apua halutaan itsensä kaltaisille. Avuntarvitsijoihin identifioitumisen taito laajentaa myönteisesti suhtautuvien ryhmää eri tilanteissa oleviin ja luo mahdollisia poikkeuksia palkansaajien kriittisyyteen.

Myönteisiä ansaitsevuuskäsityksiä selittää lisäksi yhteiskunnallinen tarkastelukulma. Rakenteellisissa tulkinnoissa yksilön ulkopuolella olevat yhteiskunnalliset tekijät ovat syynä avuntarvitsijan asemaan. Yksilön ei uskota pääsevän tilanteesta pois omin voimin. Rakenteellinen tulkintatapa lähentää huono-osaista omaan elämään, sillä ympäröivä yhteiskunta on kaikkien yhteisesti jakama. Yhteiskunnan luomat haasteet pärjäämiselle ovat yhteistä todellisuutta, jolloin huono-osaisuutta kohtaan koetaan ymmärrystä ja empatiaa. (Saari 2015, 101.) Ansaitsevuuteen myönteisesti suhtautuvien yhteiskuntaan kohdistama kritiikki on päinvastaista kuin kriittisesti suhtautuvilla, sillä yhteiskunta nähdään liian vaativana. Rakenteellisella selitystavalla on yhteyksiä edellä käsiteltyyn identifioitumiseen. Rakenteellisia tulkintoja on eniten omakohtaisesti tai läheisen kautta yhteiskunnan avun tarvetta kohdanneilla (Isola & Suominen 2016, 71).

Yleiset ansaitsevuuskäsitykset täydentyvät eri ihmisryhmiin kohdistuvilla ansaitsevuuskäsityksillä. Näkökulmassa kyse on suhteellisesta ansaitsevaisuudesta, jossa myös kriittisesti suhtautuvat voivat kokea jotkin ryhmät vähemmän ansaitseviksi kuin toiset. Jaon rakentumista tarkastellaan tavanomaisesti van Oorschotin (2000, 36–37; 40) CARIN-mallilla, jonka muodostavat kontrolli, tarve, identiteetti, asenteet ja vastavuoroisuus. Tarve kuvaa avuntarpeen suuruutta ja kontrolli liittyy avunsaajan rooliin, toimintaan ja vastuunottoon avuntarpeen syntymisessä. Identiteetti on köyhän identiteettiä ja sen etäisyyttä toisen henkilön identiteettiin. Asenteet liittyvät apua saavien kiitollisuuteen ja säyseyyteen. Viimeisenä vastavuoroisuus on köyhien vastavuoroisuutta avun saamisessa, ja minkä asteisesti apu on ansaittu omalla aiemmalla toiminnalla. Kuvainnollisesti huono-osaisia pisteytetään näillä ulottuvuuksilla ja parhaiten kriteerit täyttävät asetetaan etusijalle. Kriteerien vaikutuksessa yksilön arvomaailmaan ja käsityksiin on eroja siinä, kuinka monta

kriteeriä oman käsityksen perustana huomioidaan. (van Oorschot 2000, 36.) Suomalaisille ominaista on kiinnittää huomio avun tarpeeseen ja kontrolliin, jotka tulkinnoissa ovat tarkoittaneet avunsaajien rehellisyyttä, käyttäytymistä ja avun tarpeen aitoutta (Kallio, Lintunen, Niemelä, Blomberg & Kroll 2020, 248–249). Suomalaisessa yhteiskunnassa avun halutaan kohdistuvan aidosti tarvitseville.

CARIN-mallin ohella suhteellisen ansaitsevuuden käsitykset voidaan pohjata köyhyystulkintojen malliin. Mallissa köyhyiden syyt jaetaan yksilölliseen, rakenteelliseen ja fatalistiseen. Yksilöllisessä tulkinnassa painotetaan henkilön omaa käytöstä ja piirteitä. Rakenteellinen tulkinta on päinvastainen, sillä köyhyiden uskotaan olevan seurausta yhteiskunnassa vallitsevista tekijöistä. Köyhää pidetään yhteiskunnan epäoikeudenmukaisten rakenteiden uhrina. Fatalistisella tulkinnalla viitataan yksilölliseen kontrolloimattomaan tekijään, kuten sairastumiseen. (Niemelä 2007, 586.) Kahta tulkintamallia yhdistävät lähinnä kontrolli. CARIN-malli keskittyy yksilöön ja tämän toimintaan, kun köyhyiden tulkinnoissa huomioidaan ympäristötekijöiden merkitys. Pääpaino on menneisyydessä tarvitsevan asemaan joutumiseen perustuvassa ansaitsevuudessa, mutta merkityksellistä ei ole tässä asemassa toimiminen.

Pessin ja Saaren (2008, 172) tutkimuksen mukaan suomalaiset kokevat apuun oikeutetuimmiksi sairaat lapset, kehitysvammaiset, ikääntyneet ja köyhät suomalaiset. Kolme ensimmäistä ryhmää yhdistävänä tekijänä on kyvyttömyys vaikuttaa omaan tilanteeseen. Köyhyys saa syyttömyydessä varovaisemman tulkinnan, sillä yksilön mahdollisuudet vaikuttaa köyhäksi päättymiseen vaihtelevat. Muilla ryhmien kyvyttömyys tilanteeseensa vaikuttamisessa tarkoittaa fatalistista huono-osaisuuteen päättymisen syytä ja hyväksyttävyyttä kontrollin näkökulmasta. Ikääntyneiden ryhmässä taas voi tulkita täyttyvän vastavuoroisuuden. Usein vanhuksien ansaitsevuutta perustellaan heidän aiemmalla yhteiskunnallisella osallisuudellaan, sillä oletusarvoisesti he ovat työuransa ajan maksaneet veroja (Laenen 2020, 98; 104). Tässä ansaitsevuuskäsityksessä oletetaan työssäkäynnin normin toteutuneen menneisyydessä.

Ansaitsevuuden taustalla oleva kyvyttömyys vaikuttaa tilanteeseensa ei liity aina syy-seuraussuhteeseen, joka on huono-osaisuuteen johtanut. Kyvyttömyys tilanteeseen vaikuttamiseen voidaan hyväksyä vähemmän haavoittuvilta ryhmiltä nykyhetkessä, jos sille on perusteltu syy. Ansaitseviksi hyväksytään yksilöt, jotka osoittavat halukkuutta yhteiskuntaan osallistumiseen ja pärjäämiseen, mutta eivät tähän kykene itsestä

riippumattomista syistä. Tällaiset ihmiset tulkitaan epäonnen koettelemiksi. (Hansen 2019, 414–415.) Ansaitsevuus pitää ikään kuin ansaita omilla ponnisteluilla, joiden epäonnistumiselle on oltava yleisesti hyväksyttävä syy. Näin tulkittavassa ansaitsevuudessa on nähtävissä yhteys työikäisyyteen, sillä lapsilta tai vanhuksilta ei olisi realistista ylipäänsä odottaa ponnisteluja yhteiskunnassa pärjäämiseen.

Avun tarpeen syvyyden peruste ansaitsevuudelle poikkeaa jossain määrin yllä olevasta kontrollinäkökulmasta. Tässä ihmisryhmiä voi olla vaikeampi erotella, sillä avun tarpeen syvyys on yksilöllisempi tekijä. Avun tarpeen ollessa riittävän syvää, koetaan avuntarvitsijan ansaitsevan yhteiskunnan avun. Ansaitsevuustulkinta ei poista huolta mahdollisesta avun väärinkäytöstä. (Salonen, Ohisalo & Laihiala 2018, 5; 10.) Avuntarvitsijalta odotetaan hyväksyttävää toimintaa ennakolta, mutta todellisen avun tarpeen ollessa ajankohtainen ketään ei haluta jättää hädänalaiseksi. Myönteinen suhtautuminen ansaitsevuuteen avun syvyyden perusteella ei ole aina yksiselitteistä. Avun tarpeen todellisuuteen uskomista toimeentulotukiasiakkailta tarkastelevassa tutkimuksessa havaittiin, että suurin osa uskoo avun tarpeen todellisuuteen ja siten ansaitsevuuteen. Myönteisyys oli kuitenkin vahvempaa heikoimmassa taloudellisissa tilanteissa olevilla. (Kallio ym. 2020, 252–253.) Avuntarpeen kriteerin nouseminen ansaitsevuusperusteeksi voikin selittyä huono-osaisempien näkemysten kautta.

Ansaitsemattomiksi tulkittujen tilanne nähdään kontrollin näkökulmasta kielteisesti. Ansaitsemattomuutta kuvastavat pohjoismaisessa hyvinvointivaltiomallissa elävien kansalaisten käsityksissä työelämän ulkopuolella oleviin liitetty laiskuus tai haluttomuus vastata omasta toimeentulostaan. (Hansen 2019, 427.) Taustalla on työnteon moraalit, jota laiskana pidetyn ei koeta tunnustavan. Käsitte ansaitsemattomuudesta perustuu oletukseen, että nämä avuntarvitsijat voisivat halutessaan parantaa asemaansa yhteiskunnassa. (Larsen 2008, 159; Saari, Behm & Lagus 2017, 225.) Kontrollin näkökulmasta työttömien nähdään laiminlyöneen oman vastuunsa elämästään. Suomessa uskomus työttömien vastuunoton haluttomuuteen on suhteellisen korkea. Tässä tulkinnassaan suomalaiset yltyvät keskitasolle Euroopan maiden vertailussa. Sijoittuminen on huomionarvoista, sillä vertailu käsittää myös selektiivisen hyvinvointimallin maita, joissa kielteinen huono-osaisiin on tyypillistä yhteiskuntamallin takia. Suomen kanssa yhtenevää hyvinvointiyhteiskunnan mallia edustavissa Pohjoismaissa vastaava kielteinen suhtautuminen on selvästi vähäisempää. (Laenen 2020, 139.)

Kansalaisten keskuudessa on syntynyt kategorioita, joilla kuvataan tulkintoja ansaitsemattomuudesta. Viimesijaisella perusturvalla pitkäaikaisesti eläviä kuvaamaan on kansalaisten keskuudessa syntynyt epävirallinen ja stigmatisoivaksi tarkoitettu ”sosiaalipummin” käsite (Saari, Eskelinen & Björklund 2020, 48). Käsitteen muodostamaan kategoriaan sijoitetaan yhtenäiseksi ryhmäksi erilaisia tarveharkintaisia sosiaalietuuksia saavia, joista luodaan vähiten ansaitseva ryhmä. Yhdistävänä tekijänä ryhmän uskotaan vieroksuvan työtä tietoisesti, jolloin heihin suhtaudutaan oman tilanteensa valinneena ja siihen jopa tyytyväisenä. (Saari, Behm & Lagus 2017, 211–212.) Kategorian luominen on osoitus siitä, että kriittisissä suhtautumisissakin tunnustetaan yhteiskunnallisiin huono-osaisten kategorioihin kuuluvien yksilöllisiä eroja kontrollissa. Toisaalta yhteiskunnan näkökulmasta työtön voi kansalaisten ansaitsevuuskeskustelussa olla syvempi ongelma.

Pyrkimys ymmärtää ansaitsevuuskeskustelua suuntautuu herkästi kriittisten näkökulmien käsittelyyn, sillä ilmiön syntyhistoria on kritiikin esiinnousussa. Kritiikki on osoitus kansalaisten näkemysten ja yhteiskunnan toimintamallien ristiriidasta, jolloin se on kuuluvampaa ja saa helpommin huomiota verrattuna myötämielisiin tulkintoihin.

Todellisuudessa pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin yhteiskunnissa ansaitsevuuskeskustelu on suhteellisen maltillista ja myönteistä. Universalististen sosiaalietuuksien yhteiskunnissa oman hyödyn ja maksamisen suhdetta on vaikea laskea, sillä kaikki maksavat ja hyötyvät jossain määrin. Myös varallisuuserot ovat maltillisempia kuin suurten hyvinvointierojen yhteiskunnissa ja ainakin osittain kaikki käyttävät samoja julkisia palveluita. Tältä pohjalta huono-osaisten stigmatisoituminen erottuvaksi ryhmäksi on suhteellisen vähäistä. (Larsen 2008, 154.) Suomessa ansaitsevuustutkimukset ovat kohdistuneet erityisesti toimeentulotukiasiakkaisiin, joiden syyllistäminen on kuitenkin vuosien saatossa vähentynyt. Enemmistö kansalaisista suhtautuu toimeentulotuen asiakkaisiin ansaitsevina ja rahallista tukea tarvitsevina. (Kallio ym. 2020, 252; 254.)

Ansaitsevuuskeskustelun olemassaolo kuitenkin osoittaa, että myötämielisyys ei toteudu kaikkien keskustelijoiden tai avunsaajien kohdalla.

4.4 Hyväntekeväisyys

Auttamista voidaan pitää hyvän tekemisenä ihmiseltä toiselle, kun auttaja antaa kuvainnollisesti tai konkreettisesti itseltään apua tarvitsevalle. Auttamista varten onkin tarjolla varsinaisia hyväntekeväisyysmahdollisuuksia, joita tarkastellaan tässä luvussa pääasiassa hyväntekeväisyysjärjestöinä tai vastaavina järjestäytymättöminä toimijoina. Tunnetuimpia

hyväntekevyyden muotoja ovat eri tarkoituksiin tai ryhmille kohdistetut varainkeräykset (Saari & Saukko 2011, 208). Toinen tunnettu muoto on ruoka-apu eli kansankielessä leipäjonot. Ruoka-avun tarkoituksena oli 1990-luvun laman aikana tarjota sosiaalietuuksien hakemista matalamman kynnyksen apua taloudelliseen huono-osaisuuteen. Ruoka-apu jäi kuitenkin pysyväksi hyväntekevyyden muodoksi. (Julkunen 2006, 120.) Toimintana hyväntekevyyys perustuu kollektiiviseen moraalikokemukseen velvollisuudesta vaikuttaa resurssien epätasa-arvoisen jakautumiseen. Kansalaistoimintana toteutettava hyväntekevyyys on mahdollisuus täyttää sosiaalisena normina opittu auttamismoraali itselle sopivassa laajuudessa. Hyväntekevyyden mielekkyys syntyy auttajille kokemuksesta, että yhteisellä vastuunkannolla voi saada aikaan suurempaa muutosta kuin yksin toimimalla. (Cullity 2004.) Hyväntekevyyys toimii auttamiseen pyrkiviä ihmisiä yhteen kokoavana. Samalla sitä voi pitää helppona reittinä auttamiseen, sillä potentiaaliset avuntarvitsijat on koottu valmiiksi tietyn hyväntekevyysoimijan tarjoaman auttamiskanavan alle.

Hyväntekevyyteen osallistuminen on Suomessa melko yleistä. Sukupolvien ketju - hankkeessa vuodelta 2012 vertailtiin suurten ikäluokkien ja heidän aikuisten lastensa hyväntekevyyksiin osallistuneisuutta. Yli puolet tutkimukseen osallistuneista oli viimeisen vuoden aikana lahjoittanut rahaa tai tavaroita molemmissa ikäryhmissä. Apua oli annettu yleensä useaan kohteeseen tai useammilla tavoilla. Molemmista ikäpolvista vain noin 15 prosenttia ei ollut osallistunut tutkittavan ajanjaksona missään muodossa hyväntekevyyteen. (Hämäläinen, Tanskanen & Danielsbacka 2020, 185–187.) Taloustutkimuksen (2022) 15–79-vuotiaille suomalaisille kohdistetun kyselyn mukaan kaksi kolmesta on vuoden sisällä osallistunut hyväntekevyyteen. Osallistuminen on tyypillisimmin satunnaista, sillä kuukausittaista hyväntekevyyttä tekee noin 12 prosenttia suomalaisista. Hyväntekevyyteen lahjoittamisen piirteitä tarkastelleen tutkimuksen mukaan hyväntekevyyteen lahjoitetaan tyypillisimmin vuodessa 20–50 euroa. Suurimpia summia lahjoittavat keski-ikäiset, hyvätuloiset ja korkeakoulutetut. (Pessi 2008, 16.)

Hyväntekevyyys on valintojen tekoa sekä järjestöille että auttajille. Järjestöjen on tehtävä valintoja toiminnastaan ennen kuin ne tarjoutuvat auttajille mahdollisina auttamisen kohteina. Hyväntekevyysojärjestöillä ei ole julkisen vallan tavoin vastuuta auttaa kaikkia apua tarvitsevia, vaan ne voivat valita kohdejoukkonsa. Jopa kohdejoukon sisällä voidaan tehdä rajauksia. Järjestö käyttää valtaa portinvartijana, jolloin se määrittää omaan toimintaansa soveltuvat avun kohteet ja jättää muut ulkopuolelle. Portinvartijuus koskee avuntarvitsijoita ryhmä- ja yksilötasolla. Yksittäistä avuntarvitsijaa voidaan vaatia osoittamaan kriteerien

täyttäminen kirjallisin todistein esimerkiksi Kela-kortilla. (Ohisalo & Määttä 2015, 56–57.) Rajauksen ja yleisesti toimintaperiaatteen on oltava mielekäs. Hyväntekeväisyysjärjestön on herätettävä kansalaisissa auttamishalu ja oikeutettava toimintansa heille. Hyväntekeväisyys toimii ainoastaan, jos järjestävä taho on osoittanut luotettavuutensa sekä hyväntekeväisyyden kohde saa hyväksynnän ja on kunnioitettava. (Saari & Saukko 2011, 188–189; 191.) Hyväntekeväisyys jäisi auttajille epäselväksi ja epämääräiseksi, jos yksittäinen hyväntekeväisyystoimija kohdistaisi annettavan avun sekalaiseen joukkoon. Auttajat eivät voisi kohdentaa antamaansa apua, jos hyväntekeväisyyksien kohteilla ei olisi selkeitä rajoja ja eroja.

Hyväntekeväisyyden yleisyyden ja toimijoiden kohdennuserojen perusteella kaikille voi olettaa löytyvän sopiva ja mielekäs tapa tehdä hyvää auttamalla. Autettavan kannalta hyväntekeväisyys ei ole yhtä ongelmatonta. Huono-osaisilla on tutkittu olevan kokemuksia säännöllisestä tarpeesta hyväntekeväisyyteen turvautumiseen silloin, kun huono-osaisuuden taustalla on elämänhaasteiden kasautumista tai pitkittynyttä taloudellista huono-osaisuutta. Tarpeen säännöllisyyden kokemuksia on etenkin ruoka-avun saajien keskuudessa. Näille huono-osaisille syntyy riippuvuus hyväntekeväisyydestä. (Laihiala 2020, 87; 91.) Säännöllinen hyväntekeväisyyteen turvautuminen kuvastaa saatavan avun pintapuolisuutta. Avunsaajalle materiaan perustuva hyväntekeväisyys on väliaikainen apu, joka ei auta ratkaisemaan avuntarpeen juurisyytä (Laihiala 2018, 88). Toiminnassa on kestämyttömyyden elementti, vaikka molemmat osapuolet saisivatkin tarvitsemansa eli mahdollisuuden auttamiseen tai avun. Tältä kannalta auttamisen arvomaailma on vinoutunut, sillä auttaja kokee toimivansa auttamismoraalin mukaisesti oikein, mutta käytännössä avunsaajan avuttomuus pitkittyy.

Jouluna hyväntekeväisyydellä on erityinen asema. Ruoka-apujärjestöjen järjestämät joulun juhla-ateriat ovat alkaneet vakiintua osaksi toimintakenttää. Vähäisimmilläänkin järjestöt pyrkivät joulun aikaan antamaan avunsaajille ylimääräisiä ruoka-aineita. Joulun hengessä ruokatehtaat ja yksityishenkilöt lahjoittavat ylimääräistä ruoka-aputoimijoille, vaikka lisäantyneiden resurssien taustalla on myös kulutukseen sidoksissa oleva joulunaikaan kasvava kauppojen ylijäämä. Joulun jälkeen ruoka-avun määrässä on radikaali laskusuunta. (Salonen 2016, 874; 876; 879–880.) Lähempänä yksittäisten auttajien toimintaa ovat Suomessa tunnettavuutensa vakiinnuttaneet joulukeräykset. Pelastusarmeijan Joulupata on Suomen pitkäaikaisin keräys. Keräys kohdistuu paikallisesti vähävaraisiin ja huono-osaisiin, jotka saavat auttajien lahjoittamia vaatteita sekä rahalahjoituksia ruokana ja lahjakortteina.

(Pelastusarmeija 2020) Toinen perinteinen joulun hyväntekeväisyys on verkko- ja rahalipaskeräykset yhdistävä Pelastakaa Lapset -järjestön joulukeräys, jonka tavoitteena on tukea kotimaan köyhiä ja syrjäytymisvaarassa olevia lapsia (Pelastakaa lapset 2020). Keräyksistä jälkimmäinen osoittaa hyväntekeväisyyden laajenemisen verkkoon. Yksinään verkossa toimivat joulun hyväntekeväisyydet ovat kuitenkin ainakin toistaiseksi hajanainen kenttä.

5 Joulu suomalaisessa yhteiskunnassa

5.1 Joulun vietto ja perinteet

Suomalaisessa kulttuurissa joulun on tuttu juhlapyhä jokaiselle, ja erityinen merkitys sillä on lapsiperheille. Joulua vietetään vuosittain, mutta harvempi todennäköisesti pysähtyy miettimään kuinka moninainen perinteiden ja normien juhlapyhä joulun on. Alkuaan kristillinen juhlapyhä on levittäytynyt maailmassa jopa eri pääuskontoa edustaville alueille, sillä joulun on etäännytynyt alkuperäisestä muodostaan ilon talvijuhlaksi. Maittain joulun viettämässä on eroja, ja kunkin alueen ihmiset kokevat ympäröivät joulunviettotavat ainoaksi oikeaksi jouluksi. Joulun on yhtä aikaa maailmanlaajuisin ja paikallinen juhla. (Miller 2017, 422–423.) Joulun yhdistää erilaisia ihmisiä. Joulun ei tarkoita vain jouluaattoa vaan se on arjesta poikkeava kausi, josta on erotettavissa valmisteluvaihe, juhlinta ja purkaminen. Vaiheita sidostavat toisiinsa samoina toistuvat tavat ja joulun varten esiin kaivettavat sesonkiesineet, jotka herättävät muistoja aiemmista jouluista. Toistuvuudesta muodostuvat perhekohtaiset perinteet, jotka muuttuvat korkeintaan seuraavan sukupolven tai läheissuhteita muuttavien elämänmuutosten myötä. (Petrelli & Light 2014, 1; 15–16; 22.) Muuttumattomat perinteet luovat joulun tavoitellun tunteikkouden ja nostalgian (Miller 2017, 426). Teoreettisesti joulun voidaan siten tarkastella yleistävänä perinteinä, mutta käytännön tasolla perinteet tarkoittavat ihmisille eri asioita.

Joulun erityistä merkitystä ihmisille kuvaavat muun muassa siihen liittyvät runsaat valmistelut. Valmistautuminen on usein yksin tehtäviä velvoitteita, joilla otetaan vastuu joulun rakentamisesta perheelle. Vaiheeseen liittyy pakkoina koettuja käytännön asioiden hoitamista. Osana valmisteluita muistetaan myös perheen ulkopuolisia läheisiä lähettämällä hyvänjouluuntoivotuksia joulukortteina sekä tapaamalla ystäviä joulun hengessä. Tunnetasolla valmistelut ovat itsessään joulun viettoa, sillä osasta niistä koetaan nautintoa. (Petrelli & Light 2014, 15; 17–18.) Käytännön velvoitteiden ja perheeseen suuntautumisen vuoksi valmisteluvaiheen voi tulkita kohdistuvan aikuisille. Lapsille on tarjolla oma joulun valmistautumisen tapa, joka on vahvasti tunnepainotteinen. Jo yli vuosisadan ajan Euroopassa joulun odotusta on siivitetty joulukalentereilla, joiden avulla lapset laskevat päiviä jouluaattoon (Linnilä & Utrio 2006, 39). Päivämääriin perustuva joulukalenteri auttaa hahmottamaan joulunajan ajankulua sekä nostattaa joulun tunnelmaa.

Valmistelut luovat joulun aikaa näkyväksi ympäristöön. Joulun liittyä halu kodin koristeluun jouluisiksi. Monilla koristelua edeltää laajamittainen kodin siivoaminen. Puhdas koti koristellaan runsain mitoin ja koristeista tulee kodin ulkoasua hallitseva elementti. Keskiössä on joulukuusi, jota saatetaan lapsiperheissä koristella yhdessä lasten kanssa. (McKechnie & Tynan 2006, 137.) Vuotuisten koristeiden ohella näkyvälle paikalle kodissa sijoitetaan koristukseksi tuttavilta saadut joulukortit. Koristeista ja korteista jouluisia tekevät niissä esiintyvät joulun symbolit. (Miller 2017, 419–420.) Joulun symboleista pitkäikäisin on joulupukki, mutta myös joulumuori, porot ja tontut ovat tyypillisiä joulun materiassa (Perunka 2020, 62). Joulun koristelut eivät rajoitu ainoastaan kotiin, sillä joulun aikaan julkiset tilatkin saavat yllään joulun symboleita koristeiden muodossa (Caplow 1984, 1311). Koristeluperinne osoittaa ihmisten intoa joulun viettoon, sillä koristeille ei ole käytännön tarvetta. Niiden esille ottaminen ja myöhemmin pois purkaminen ovat vaiva, jonka ihmiset selvästi haluavat nähdä saadakseen jouluisen kodin.

Valmistelut saavat tarkoituksensa joulunajan huipentumaksi tulkittavassa jouluaatossa, joka on samalla siirtymä juhlintaan. Monet varsinaiset joulun perinteet ovat havaittavissa nimenomaan jouluaattona. Jouluaatto on varattu yhdessäoloon perheen kanssa, mikä on perinteenä tärkeää etenkin yhteisöllisissä kulttuureissa. Jotkut kokoontuvat yhteen vain samassa taloudessa asuvan perheen kesken, mutta osalle yhteenkokoontuminen on matkustamista lähisuvun luo. (Petrelli & Light 2014, 18.) Suomalaisessa perinteessä suuren kokoonpanon sijaan jouluaatossa tärkeää on yhdessäolon rauha. Aikaa vietetään aivan läheisimpien kanssa ja muista juhlista poiketen vierailut minimoidaan. Rauhan hakeminen sinetöityy Turusta julistettavan joulurauhan kautta, jonka katsominen kuuluu monien perheiden jouluperinteisiin. (Perunka 2020, 117.) Yhdessäolon perusta samoissa juurissa riippumatta perheen laajuuden tulkinnasta. Perhekeskeisyys on heijastuma juhlapyhän kristillisyyttä, jonka yhtenä arvona on perheelle omistautuminen (Miller 2017, 436). Maallisemmin yhdessäolon tarkoituksena on toteuttaa jouluaaton rituaaleja. Jouluaaton tiiviiseen aikatauluun mahdutetaan aikuisten keskinäistä seurustelua, lasten leikkimistä, syömistä, lahjojen vaihtamista ja avaamista sekä yhteisen tekemisen valokuvaamista (Caplow 1984, 1312). Perhekeskeisyys jouluaaton ominaisena viettotapana antaa jossain määrin rajatun kuvan jouluaaton viettämisestä. Kaikilla ei ole perhettä, mutta joulua voi silti viettää. Perhekeskeisyys kuitenkin osoittaa joulun merkityksen perhejuhlana, jolloin esimerkiksi joulun vietto yksin voidaan tulkita normeista poikkeavaksi.

Yhdessäolo linkittyy toiseen jouluaaton perinteeseen eli jouluruokailuun tai joulupöytään. Kyse ei ole vain syömisen tarpeen täyttämisestä, vaan ruokailulle annetaan erityisiä merkityksiä. Perhejuhlan sosiaalisena merkityksenä jouluruokailulla rakennetaan yhteenkuuluvuuden kokemusta saman pöydän ääressä olevien kesken (Petrelli & Light 2014, 21). Ihmiset ovat kerääntyneet yhteen itselleen tärkeiden läheisten kanssa ja ruokailu on kaikille sopivaa mielekästä yhdessä tekemistä. Itsessään ruokaperinne muodostuu tarjolla olevista ruoista. Monille jouluruoan sisältö on keskeinen tekijä joulun juhlallisuuden rakentamisessa. Joulupöytään liittyy perinteisiin nojaavia mielikuvia jouluruoan sisällöstä, minkä lisäksi suomalaiselle kulttuurille ominaista on ruoan runsas määrä. Runsauden takia joulupöytä toteutetaan tyypillisesti noutopöytäratkaisuna. (Linnilä & Utrio 2006, 93–94; 102.) Ruoan maahantuojan tutkimuksessa suomalaisten jouluruokaa koskevista käsityksiä tärkeimmiksi nousevat kinkku, juureslaatikot, joulutortut, graavikalat ja riisipuuro (Lejos 2020). Listaan kuuluvat joulutortut ja riisipuuro osoittavat, että joululle perinteinen ruokailu ei rajoitu vain varsinaiseen jouluateriaan.

Jouluaattona annetaan ja saadaan lahjat, joiden rooli osana valmisteluita ja juhlintaa tekee joulusta omanlaisensa juhlan. Lahjat ovat mahdollisesti pisimmän historian omaava joulun rituaali, vaikka lahjanvaihdon toteuttamismuoto on muuttunut huomattavasti alkuperän ja nykyhetken välillä. Ensimmäiset joulun lahjat on annettu Raamatun kristillisessä joulun kertomuksessa, jossa lahjoja Jeesus -lapselle tuovat itämaantietäjät. Teollistuminen ja vähittäiskaupan kehitys taustoittivat kristillisen arvomaailman muutosta kaupallisiksi toiminnan areenoiksi. (Linnilä & Utrio 2006, 57.) Myöhemmin joulusta on muodostunut kulutusjuhla ja lahjat ovat sen tärkein kulutuskohde. Monille joulun onnistumisen kokemus edellyttää runsasta kuluttamista. Lahjojen ostohalun on havaittu olevan sitä suurempi mitä enemmän ihminen kokee myönteisiä tunteita jouluun liittyen. (Clarke 2007, 13.) Joulun kuluttajuuden nautinnon vastakohtana on pakko. Joululahjojen antamisen normi on niin vahva, että jopa lahjojen oston vaikeaksi ja rasittavaksi kokevat ostavat joululahjoja. Ihmisillä on strategioita lahjojen hankinnan varmistamiseen, jos on olemassa uhka niiden hankkimatta jäämisestä. Lahjojen hankkiminen tarvittaessa aikataulutetaan tai pyydetään läheistä ostamaan lahjat omasta puolesta, jos itse ei kykene ostoksille lähtemään. (Caplow 1984, 1314.)

Joulun lahjanhankinta ei ole vain rahan vaihtamista esineeseen kaupassa. Taustalla on moninaisempia kirjoittamattomia sääntöjä, mikä voi selittää joidenkin kielteistä kokemusta lahjojen hankinnan kuluttajuutta kohtaan. Ihmiset tiedostavat läheisten odottavan heiltä lahjoja, mikä luo kokemuksen lahjan hankkimisen velvollisuudesta. Lahja tulee valita

harkiten kullekin läheiselle, sillä lahja on viesti on läheisen maun tuntemisesta. (Miller 2017, 431; McKechnie & Tynan 2006, 139.) Lahjahankinnat on osattava yksilöidä, jonka lisäksi on tehtävä oikea tulkinta siitä, ketkä läheiset odottavat lahjaa. Velvoitteita kuvaa joululahjojen hankintaa teorisoineen Caplowin (1984, 1315–1316) lahjojen antamisen vastavuoroisuuden sääntö. Säännössä lahjan saamista vastaan tulisi antaa vähintään yksi lahja kutakin lähipiiriin lahjan antajaa kohti. Vastalahja voidaan hankkia yksin tai yhdessä toisen henkilön kanssa. Lasten hyväksytään olevan vastavuoroisuuden ulkopuolella eli heille annetaan lahjoja ilman odotusta vastavuoroisuudesta. Tätä mukailten lasten vanhempien odotetaan antavan määrällisesti ja rahallisesti enemmän lahjoja kuin he saavat itselleen. Lahjojen hankintaan voi siten liittyä stressiä, jotta vastavuoroisuuden sääntöä ei rikota. Joululahjojen vastavuoroisuus on myös poikkeama normaaliin lahjanantoon, jossa lahja annetaan yksipuolisesti jollain lahjan ansaitsemisen perusteella. Syntymäpäivälahjan antaja ei odota saavansa vastalahjaa.

Antamisen säännön ohella joululahjaan liittyy lahjan valmistelun oletuksia, jotka luovat annettavasta tavarasta joululahjan. Lahja mielletään joululahjaksi, kun se on paketoitu jouluisen paperiin. Paketointiin sopimattomien lahjojen jouluisuutta ilmennetään koristelemalla annettava lahja muutoin esimerkiksi rusetilla. Jouluisella paperilla tai muilla tavoin koristellut lahjat on tapana asettaa esille joulukuusen alle odottamaan avaamista. (Caplow 1984, 1310–1311.) Paketointiperinne laajentaa joululle tyypillisen koristelun hankintoihin, mutta paketoinnin ainut tarkoitus ei ole koristelu. Paketoinnilla saadaan syvennettyä lahjanvaihtoon liittyvää kokemusta säilyttämällä sisällön yllätyksellisyys (Clarke 2006, 285). Lahjanhankinnan säännöt ja paketointiperinne yhdistyvät siten, että lahjan tulee olla yhtäaikaisesti saajalle soveltuva ja yllätyksellinen.

Lahjaperinteen voi tulkita kehittyneen ensisijaisesti lapsia varten. Tämä kuvastuu muun muassa Caplowin (1984) lahjojen vastavuoroisuussäännössä. Lapset ovat säännön ulkopuolella ja lasten vanhempien odotetaan antavan enemmän kuin saavan. Perusteltu päätelmä tästä on, että vanhempien epäsopusuhta syntyy lapsille ostetuista lahjoista. Joululahjojen lapsikeskeisyys kuvastuu myös siinä, millaisin rituaalein lahjat jouluna annetaan. Lapset odottavat punaiseen asuun pukeutunutta pulskaa joulupukkia, joka tuo odotetut lahjat. Suomalaislapsille joulupukki saapuu Korvatunturilta. Nykyjoulupukki on lapsille kiinnostava ja lempeä, mutta runsain lahjasäkein kuvattuna ilmentää samalla joulun tavarakeskeisyyttä. Joulupukki konkretisoituu jouluaattona, mutta hahmolle luodun brändin ja myytin mukaisesti muun ajan vuodesta joulupukki elää mielikuvissa, kerrontaperinteessä ja

joulupukkiuskossa. (Perunka 2020, 92; 120; 278; 282.) Joulupukkimyytissä joulupukki liitetään lahjojen ohella ihmeisiin ja kaikkivoipaisuuteen. (Miller 2017, 415).

Jos lahjojen hankinnan kirjoittamattomissa säännöissä läheisille tulee ostaa mieluisia lahjoja, koskee tämä odotus myös lasten joululahjoja. Lasten kohdalla lahjojen mieluisuuteen liittyy erillinen perinne, jossa lapset kirjoittavat lahjoja tuovalle joulupukille. Joulun yhteydessä puhutaan kirjeistä joulupukille, mutta tosiasiasa kyseessä ovat ensisijaisesti lahjatoivelistat. Kirjeperinteessä lapsille tarjotaan mahdollisuus toiveiden esittämiseen, jolla vanhemmat pyrkivät varmistamaan mielekkäiden lahjojen saamisen jouluaattona. Vanhemmilla on rooli kannustaa lapsia toiveiden esittämiseen, joista saatuihin vihjeisiin he reagoivat päätöksillä lahjahankinnoissa. (Clarke 2008, 351.) Toivomiseen kannustaminen soveltuu yhteen joulupukkimyytin kaikkivoipaisuuden kanssa. Lapsen saadessa toivoa mahdollisesti jopa rajattomasti erilaisia lahjoja, joulupukin kaikkivoipaisuuteen uskomisen saa vahvistusta. Samalla kirjeiden kirjoittamisessa saadaan pidettyä yllä mielikuvia joulupukista jouluaaton ulkopuolella.

5.2 Eriarvoisuus jouluna

Perinteillä ja normeilla voidaan kuvata joulun vieton yhtenäisyyttä kulttuurisena ilmiönä. Käytännön todellisuudessa yksilöllisissä elämäntilanteissa joulun vietto tarkoittaa eri sosiaalisissa asemissa oleville eri asioita. Perinteitä noudattava joulun aika vaatii resursseja, vaikka jouluaatto mielletään usein tunnelmallisena ja mieleenpainuvana yhdessäolona. Tunnelmaa ja mielekästä yhdessäoloa ei kuitenkaan saada rakennettua ilman valmisteluita ja kuluttamista. Lisäksi resursseja on käytettävä ulkopuolisten odotusten täyttämiseen, josta huomionarvoisena esimerkkinä ovat muille lähetettävät joulukortit. (Petrelli & Light 2014, 18; 25.) Taloudellisesti vakaassa tilanteessa oleville joulu valmisteluineen voivat olla osa normaalia elämää tai jopa odotettua aikaa, kun sen rakentaminen on osa normaalia kalenterivuotta. Kaikille resurssien riittävyys arjesta poikkeavaan juhlaan ei ole itsestäänselvää. Joulun rakentaminen voi olla ylimääräinen tai mahdoton haaste.

Joulun eriarvoisuutta on perusteltua tarkastella etenkin kuluttamisen eri asteina. Arjesta poikkeavan juhlan valmistelut edellyttävät rahankäyttöä, mutta keskeisempi peruste kulutusnäkökulmalle on nykyisen joulun ilmentymässä. Joulua kuvataan perustellusti kulutusjuhlaksi. Länsimaista kulutusta tutkittaessa jouluun kohdistuu kulutuspiikki. Subjektiiivisesti joulu on muodostunut useille kulutuskokemukseksi. (Clarke 2006, 284.) Jouluun kohdistuva kaupallisuus on laajentunut lahjoista joulun valmisteluihin, ruokaan ja

koristeluun (Linnilä & Utrio 2006, 57). Jouluna on koettu ja ympäristö on ilmentänyt kasvavaa pakkoa kuluttamiseen jo kymmenisen vuotta sitten, joten paineiden on vaikea uskoa laantuneen nykyhetkeä kohti tullessa.

Joulun kulutuskeskeisyydestä kertovat esimerkiksi eri kaupallisten toimijoiden ja medioiden halu teettää kyselyitä kansalaisten joulubudjeteista, vaikka näiden tarkastelu tieteellisellä kentällä loistaa poissaolollaan. Esimerkiksi Nordean teettämässä kyselyssä aikuisen joulubudjetti oli jouluna 2021 keskimäärin 565 euroa (Nordea 2021). Kulutuskeskeisyydestä osoituksena on se, että kaupallisten toimijoiden tutkimukset keskittyvät kulutuksen runsauteen. Pienituloisilla tai yhteiskunnan sosiaalietuuksista riippuvaisilla ei ole samoja mahdollisuuksia kohdistaa kulutusta joulunaikaan. Pienituloisille suunnatut perusturvaetuudet on laskettu kattavan jokapäiväisen elämän ravinto-, vaate-, informaatio- ja terveysmenot sekä muita välttämättömiä kuluja. Tällaisessa tilanteessa henkilön käytettävissä olevat tulot ovat noin puolet väestön käytettävissä olevien tulojen mediaanista. (THL 2019, 68; 85.) Sosiaaliturvan tuki ei tunne joulua, jolloin joulu tulisi järjestää perustarpeisiin tarkoitetuista menoista, jotka oletusarvoisesti kuluvat jo perusarkeen.

Vähimmillään yhteiskunnan takaaman perusturvan myötä voi olettaa jokaisen saavan jouluna ruokaa, mutta huono-osaisten kohdalla varsinaisen joulupöydän toteuttaminen ei välttämättä onnistu. Enemmistöväestön ostaessa jouluksi enemmän ja erilaista, voi huono-osaisten joulun ruokailu määrittyä rajoitteiden sanelemana. Köyhydessä elävälle perheelle tyypillisiä ovat puutteet ruoan monipuolisuudessa jo arkielämässä, sillä taloudellisessa niukkuudessa usein ruokahankinnat ovat tinkimisen kohteena (Hakovirta 2010, 190; 191). Tällaisessa tilanteessa mahdollisuudet arjesta vieläpä poikkeavaan jouluruoan järjestämiseen ovat rajoitetut. Toisaalta jouluksi on hankittava joka tapauksessa jonkinlaista ruokaa, joten ruokahankintoja voi kohdistaa joululle tyypillisiin ruokiin. Huono-osainenkin voi päästä tällä tavoin osalliseksi joulun ruokaperinteitä, vaikka kaikkea joulupöytään perinteisesti kuuluvaa ei saataisi hankittua. Huono-osaisten omilla kokemuksilla joulukinkun hankkimista pidetään tyypillisesti mahdottomana, vaikka kinkulla on keskeinen asema suomalaisten joulupöydässä (Salonen 2016, 877). Tällainen puute on selkeästi havaittavissa joulupöydässä.

Kulutuksen normiin kykenevän sekä köyhydessä elävän joulupöytäperinteissä on joidenkin kohdalla eroja myös ruoanhankintatavoissa. Enemmistöväestö tekee ruokaostoksia kaupoissa omien mieltymysten mukaisesti, kun huono-osaiset voivat joutua tyytymään vaihtoehtoisiin strategioihin. Heikot taloudelliset ja sosiaaliset resurssit yhdistettynä jouluun normien luomiin

odotuksiin ajavat huono-osaisia ruoka-apuun, joita ylläpitävät järjestöt ovat tunnistaneeet asiakasmäärän kasvua joulun aikaan. Ruoka-avussa käyminen on aina toissijaista kuluttajuutta, jossa henkilö on riippuvainen parempiosaisten kuluttamisen ylijäämästä. Tavanomaisesti joulun aikaan ruoka-avussa on tiettyjä ruoka-aineita runsaasti, mutta samalla jokin toinen joulun perinteinen ruoka puuttuu täysin. Huono-osainen ei edes avun turvin kykene täyttämään joulun vieton normeja, jos joulupöytä koostuu yksipuolisesta jouluruoasta. (Salonen 2016, 884; 879–880; 882.) Ruoka-apu voi tarjota helpotusta jouluruoan hankintaan, mutta toissijainen kuluttajuus osoittaa heikomman aseman verrattuna normaaliin jouluruoan hankintaan. Tarjolla olevat yksipuoliset ruoka-aineet eivät välttämättä ole edes joulun perinteisimpiä tai suosituimpia, sillä nämä ovat todennäköisesti tulleet myydyksi jo kaupoissa. Ruoka-apua hakevan joulupöytä on sattumanvarainen.

Joulun perinteiden tapaan toinen keskeinen elementti joulun eriarvoisuudessa on joululahjoissa. Jonkinlaista ruokaa jokaisen on hankittava elääkseen, mutta lahjat ovat joulun mukanaan tuoma täysin ylimääräinen kuluerä. Jos lahjoja joulun kulutuskeskeisyyden mukaisesti ostaa, toteutuu lahjaperinne kunkin taloudellisten resurssien sanelemana. Joululahjoja koskevassa tutkimuksessa ei ilmene näkökulmia itsetehtyihin lahjoihin, mikä osaltaan osoittaa odotusta lahjoista nimenomaan ostettavana materiaana. Nykymuotoisessa anteliaassa joulunvietossa lahjamäärien määrä ja rahallinen arvo ovat olleet jatkuvassa nousussa (Perunka 2020, 265). Ympäristön vaikutuksena lapset voivat luoda odotuksia lahjojen määrästä, jolloin pienituloisten vanhempien paineet lahjanormin täyttämisestä tulevat yhtä aikaa laajemmasta ympäristöstä sekä omilta lapsilta. Vanhemmille kyse on aineellisia hankintoja laajemmasta merkityksestä. Vanhemmat luovat lapsilleen joulun, jolloin jouluun liittyy vanhemman suhde lapseen (Miller 2017, 416). Vanhempi joutuu kohtamaan taloudellisten resurssien rajoitteet, vaikka haluaisi rakentaa lapselleen mahdollisimman hyvän joulun.

Aikuisten keskinäisessä lahjanvaihdossa voidaan rationaalisesti hyväksyä taloudellisten rajoitteiden vaikutus lahjojen määrään ja laatuun. Sen sijaan etenkin pienemmillä lapsilla lahjaperinne henkilöityy joulupukkiin joulun vieton luvussa kuvatun joulupukkimyytin mukaisesti. Eriarvoisuuden näkökulmasta joulupukkimyytillä on tunnistettavissa ongelmallinen piirre lapsen tulkinnoissa lahjojen saamisesta. Joulupukkimyytissä joulupukki ei ole ainoastaan hyväntahtoinen ja automaattinen lahjojen tuoja vaan joulupukille on annettu merkitys samalla lasten käytöstä ohjaavana. Ohjaavassa roolissa joulupukki pitää kirjaa käytösvelvollisuutensa täyttäneistä lapsista. Käytösvelvollisuudet tarkoittavat kiltteyttä ja

kunnollisuutta, joita noudattaneet lapset joulupukki palkitsee lahjoin. Myytillä on perusta entisajoissa, jolloin lahjat olivat aidosti palkkio kiltteydestä. Nykypäivänä kulutuskeskeisyys on ajanut ohi vanhempien halusta sitoa lahjojen saanti käytökseen. Vanhanaikainen ajatusmalli elää silti edelleen, ja nykyaikainen joulupukki usein tiedustelee lapsilta kiltteyttä. (Perunka 2020, 92; 117; 122.) Myytin johdosta joulupukkiin uskovalla lapsella lahjat ovat seurausta kiltteydestä, vaikka todellisuudessa taustalla on vanhemman toiminta ja sen mahdollisuudet. Huono-osaisessa perheessä elävälle lapselle voi olla vaikea käsittää, miksi joulupukki ei palkitse odotetusti hyvästä käytöksestä. Tilanne on erityisen hankala, jos lapsi havaitsee ympärillä tovereidensa saavan enemmän tai parempia lahjoja samanlaisesta tai jopa huonommasta käytöksestä. Lapsi on voinut myös ladata odotuksia joulupukkiin, joka palkitsisi hyvästä käytöksestä runsaammilla lahjoilla kuin vanhemmilla on arkipäivässä mahdollisuutta lapselle tavaroina hankkia.

Koulussa tai päivähoitossa on väistämätöntä, että lapsille muodostuu tilaisuuksia vertailla saamiaan lahjoja ja tunnistaa joulun materiaalsen runsauden ulkopuolelle jääneet. Koulu yhdistää eri taustoista olevia lapsia, mutta tämän tyyppinen keskustelu on lapsille myös ominaista. Omistettuihin tavaroihin liittyvä keskustelu on yksi lasten välisen kommunikaation muoto, johon on vaikea osallistua ilman aiheena olevan tavarantoimintaa. Tietyn tavarantoiminnan puute tai vääränlaisina tulkittujen tavarantoimintojen omistaminen voi johtaa kiusatuksi tulemiseen tai poikkeavaksi määrittelyksi tulemiseen. Lapset osaavat asettaa toisiaan eriarvoisiin rooleihin, mutta syitä tavaroina välittyvään eriarvoisuuteen ei vielä ymmärretä. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 58; 80–82.) Lasten välinen tavarakeskustelu ei siten ole yksinään joulun jälkeiseen aikaan kuuluva piirre, mutta joululahjat on helppo nähdä keskustelua lisääväksi elementiksi. Paremmen tulotason perheissä lapset ovat voineet saada jouluna arkihankinnoista hintavampia tavaroita tai lasten keskuudessa tärkeitä tavaroita, jolloin huono-osaisten perheiden lapset erottuvat muista arkielämästä selvemmin.

Lahjojen saamisen eriarvoistavia elementtejä voi tarkastella olevan myös ennalta joulupukille kirjeiden kirjoittamisessa. Kirjeen kirjoittamisessa on nähtävissä myös Millerin (2017) kuvaama vanhemman ja lapsen suhde joulun rakentamisessa. Joulupukille lahjatoimintalistan kirjoittaminen on vanhempien ja lasten vastavuoroinen kommunikaatio, jossa pyydetään ja annetaan. Tyypillisesti vanhemmat kannustavat joulupukkia välineenä käyttäen toiveiden esittämiseen, mikä antaa vanhemmalle laajemmin tietoa lapsen toiveista ja lapselle kuulluksi tulemisen arvostuksen. Vanhemman strategia voi vaihtoehtoisesti olla sääntöihin nojaava, jolloin toiveita rajoitetaan vanhemman mielestä sopiviin. Lapsen on erikseen puolustettava

toivetaan. (Clarke 2008, 351–352.) Vanhemman roolin vaihtoehtoisuus osoittaa, että hyväosaisissakin perheissä toiveita voidaan rajoittaa, mutta kyse on selvemmin vanhemman halusta. Huono-osaisissa perheissä valintojen rajoittaminen on resurssien sanelema pakko, jonka ylittämiseen edes lapsen esittämät toiveen perustelut eivät auta. Köyhä vanhempi voi luonnollisesti kannustaa lasta vapaaseen toivomiseen, mutta tällöin rajoitteiden todellisuus konkretisoituu joka tapauksessa jouluaattona.

6 Tutkimuksen toteutus

6.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkielman tavoitteena on luoda ymmärrystä huono-osaisten auttamisen valintoihin Jouluapua -yhteisössä. Valintojen tarkastelussa huomio on nimenomaisesti auttajien näkökulmassa, jonka kautta valintoja käsitellään erikseen autettavan perheen ja annettavan avun tyyppin valintoina. Jouluapua -yhteisö on henkilökohtaisen tasoinen hyväntekeväisyyden muoto, jossa auttajat pääsevät konkreettisesti valitsemaan avunsaajan ja tälle antamansa avun. Toiminnan luonteen vuoksi auttajilla on mahdollisuus ja pakko tehdä valintoja, jolloin auttajien valintoihin on mahdollista rakentaa auttamispäätöstä syvempiä valinnan merkityksiä. Jouluapua -yhteisössä auttamisen valinnat perustetaan julkaistujen perheiden ilmoituksiin, joista auttajat saavat tietoa perheen elämäntilanteesta ja konkreettisista avuntarpeista. Tutkielmassa tarkasteltavat auttamisen valinnat toteutuvat joulun auttamisen kontekstissa, mikä heijastetaan valintojen tarkasteluun.

Tutkielman tutkimuskysymyksinä ovat:

1. Millaisiin tekijöihin perheiden ilmoituksissa auttajat kiinnittävät huomiota valitessaan autettavaa perhettä Jouluapua -yhteisössä?
2. Millaista materiaalista apua Jouluapua -yhteisössä auttajat antavat?
 - 2a. Miten auttajat kuvaavat antamaansa apua?

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä tarkastellaan perhettä kuvaavien tekijöiden merkitystä auttajien valinnoille avun kohdentamisesta. Perheen valinnan ymmärryksen tueksi tarkastellaan auttajien käsityksiä mahdollisuudesta saada tietoa autettavista perheistä ja näiden yksilöllisistä elämäntilanteista. Varsinaisena tarkoituksena on kuvata seikkoja, joiden perusteella auttajat tekevät valinnan autettavasta perheestä sekä näille tekijöille annettuja merkityksiä valinnan taustalla. Tekijöitä ja niiden suhdetta auttamisvalintoihin tarkastellaan ansaitsevuuden ja käytännöllisten rajanvetojen kannalta. Kokonaisuutena ensimmäisellä tutkimuskysymyksellä luodaan käsitystä siitä, millaisia perheitä autetaan mieluiten ja millaisia perheitä auttaja rajaa avun saamisen ulkopuolelle.

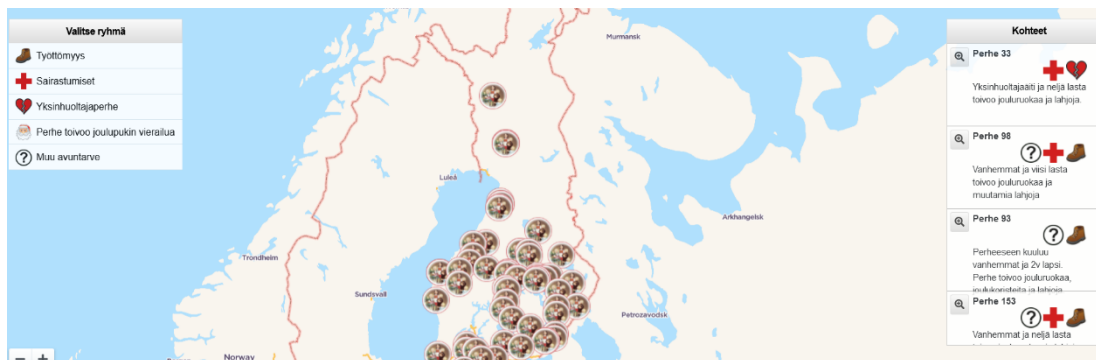
Toisen tutkimuskysymyksen ja sen alakysymyksen tarkoituksena on kuvata Jouluapua -yhteisössä annettavaa materiaalista apua auttajien näkökulmasta. Annettavaan apuun liittyviä

valintoja tarkastellaan tuotekategorioiden, hinnan sekä auttajien avun antamisen tyyppin taustalla olevan päämäärän kautta. Tarkoituksena ei ole luetella annettuja tuotteita tai näiden tarkkoja hintoja, vaan luoda ymmärrystä. Ymmärryksen tavoitetta vahvistetaan alakysymyksellä, joka antaa tilaa auttajien käsityksille annetun avun valintojen taustalla. Apuun liittyviä valintoja heijastetaan auttajien käsityksiin perheiden ilmoituksissa olevista lahjatoiveista. Yhtäläillä valinnoissa huomioidaan myös auttajien omaehtoinen avun antaminen, jolloin valinnat ovat perheiden toiveisiin reagoimista laajempia.

6.2 Jouluapua -yhteisö

Jouluapua on hyväntekeväisyisyhteisö, jonka tavoitteena on tukea Suomessa vähävaraisten perheiden mahdollisuuksia joulunviettoon. Yhteisö on aloittanut toimintansa vuonna 2013 Facebook -ryhmänä, ja näkyvyyttä on myöhemmin laajennettu yhteisön verkkosivustolla. Jouluavun tarkoituksena on toimia alustana apua tarvitsevien perheiden ja auttajien kohtaamiselle. Pääsääntöisesti avuntarvitsijat ovat lapsiperheitä ja auttajat yksityisiä henkilöitä, mutta myös yrityksillä on mahdollisuus lahjoittaa. Jouluna 2021 Facebook -ryhmässä oli noin 75 000 tykkäystä tai seuraajaa. Autettavien perheiden määrä on ollut viime vuosina noin 700 joulua kohti. (Jouluapua 2021; Jouluapua Facebook -ryhmä 2021.)

Jouluapua -yhteisön hyväntekeväisyys toimii koordinoitun toimintamallin mukaisesti. Apua tarvitsevat perheet täyttävät rajattuna ajanjaksona syksyllä yhteisön verkkosivuilla hakulomakkeen, jossa he kuvaavat haastavaa elämäntilannettaan, tukiverkostojaan sekä esittävät joululahjatoiveita. Perheet voivat toivoa jouluapuna tavaralahjoja, jouluruokaa ja joulukoristeita. Lahjakorttien tai rahan toivominen on kiellettyä, mutta näiden antaminen auttajälähtöisesti on sallittua. (Jouluapua 2021.) Jouluapua -yhteisön vastuuhenkilöt laativat hakemuksessa annettujen perusteella perheestä anonymisoidun ilmoituksen (kuva 2), jossa kuvataan tiivistetyssä ja yhtenäisessä muodossa perheen hakulomakkeella oleva sisältö. Ilmoitus sijoitetaan toiminnassa käytetyssä karttapalvelussa (kuva 1) perheen asuinkunnan lähetyville. Auttajat valitsevat perheen karttapalvelusta, jossa on mahdollista zoomata näkymää tarkemmalle alueelle tai käyttää suodattimia. Perheen ilmoitus avautuu perheitä symbolisoivista kuvaympyröistä tai kartan reunassa olevasta valikosta.

Kuva 1 Kuvakaappaus Jouluapua -yhteisön karttapalvelusta joulukuulta 2021

Perhe 58

Perheeseen kuuluu vanhemmat ja kaksi lasta. Vanhemmat muuttivat erilleen vuoden alusta ja lapset asuvat yksi kummankin vanhemman luona. Äidin luona asuu lisäksi täysi-ikäinen lapsi. Äiti on joutunut sairauden takia työttömäksi keväällä 2019 ja on tällä hetkellä sairaalomalla sairaudesta johtuvien oireiden takia.

Perheen taloudellinen tilanne on huono. Lääkäreiden loma-aikojen ja lääkäriin pääsyn vaikeuden vuoksi kaikkia dokumentteja äidin sairauden osalta ei saatu kesällä toimitettua ajoissa ja jatko hakemusten käsittelyaikojen pitkittyttyä on äiti joutunut lainaamaan rahaa sukulaisilta ja laskut ovat kasaantuneet.

Perheen tukiverkoston kuuluu sukua ja ystäviä, jotka ovat lainanneet perheelle rahaa. Myös suku ja ystävät ovat vähätuloisia joten lainat tulee maksaa nopeasti takaisin.

Perhe toivoo **jouluruokaa**. Muita toiveita perheelle:

Poika 13v: **nuorten housuja ja paitoja koko M.** (Luvattu: hygieniatuotteet)

Tyttö 9v: **L.O.L surprise lelut** (Luvattu: Hygieniatuotteet ja kauneudenhoitotuotteet)

Haluatko auttaa perhettä? Klikkaa karttalinkkiä, lähetä yhteydenottolomake suoraan perheelle ja jää odottamaan heidän yhteydenottoa. Muistathan ottaa perhenumeron muistiin.

Yhteydenottolomake

Lähetämällä lomakkeen annat suostumuksen Jouluavulle tallentaa lähettämäsi tiedot asiakasrekisteriin.

Kuva 2 Esimerkki perheen ilmoituksesta Jouluapua -yhteisössä

Auttamisesta kiinnostuneet ovat karttapalvelun viestiominaisuuden kautta yhteydessä valitsemaansa perheeseen, jonka kanssa he sopivat tarkemmin avusta ja sen perille toimittamisesta. Yhteisön vastuuhenkilöt saavat tiedon luvatuista toiveista ja merkitsevät perheiden ilmoituksiin, mitä toiveita on jo luvattu täyttää. Tällä tavoin karttapalvelu pysyy ajan tasalla ja auttajat löytävät vielä apua vailla olevat perheet ja täyttämättömät toiveet. Karttapalvelun lisäksi yhteisön vastuuhenkilöiltä voi pyytää sähköpostitse lahjatoiveita perheiltä, jotka eivät helposti tunnistettavan tilanteensa vuoksi ole halunneet ilmoitustaan julkiseksi.

6.3 Aineisto

Tutkielman aineisto koostuu Jouluapua -yhteisön kautta auttaneiden kirjoitelmista. Aineisto on kerätty Jouluavun Facebook -sivulla julkaistulla kirjoituspyynnöllä marraskuu 2021 – tammikuu 2022 välisenä ajanjaksona, joka on yhteisön toiminnan aktiivisinta aikaa ja auttamisesta kiinnostuneet tai aiempina vuosina auttaneet seuraavat yhteisön Facebook-sivua. Kirjoituspyyntö sisälsi lyhyen ohjeistuksen ja kirjoittamiseen tukea antavia kysymyksiä, mutta kirjoitelma ohjeistettiin laatimaan vapaamuotoisesti. Kirjoitelmat sai tuottaa yhtenäisenä tekstinä tai ranskalaisina viivoina. Kirjoitelman sai lähettää oman valinnan mukaan kirjoituspyynnössä ohessa olleella Webropol -lomakkeella tai Facebookin yksityisviestinä. Tutkittavia pyydettiin ilmoittamaan henkilötiedoistaan ikä, sukupuoli sekä Jouluapua -yhteisössä auttamiskertojen määrä.

Aineisto muodostuu 59 kirjoitelmasta, jotka kaikki lähetettiin Webropol -lomakkeella. Kirjoitelmien pituudet vaihtelevat muutamasta lauseesta lähes sivun pituisiin teksteihin. Aineiston kokonaispituus on 23 sivua. Tutkittavat ovat iältään 23–62-vuotiaita ja heidän keskimääräinen ikänsä oli 42,7 vuotta. Tutkittavista sukupuolekseen on ilmoittanut naisia 56 ja miehiä kolme (N=59). Auttamiskerrat Jouluapua -yhteisön kautta vaihtelevat yhdestä seitsemään.

Tutkielman tulosten aineistolainauksissa tutkittavat on koodattu sukupuolen ja juoksevan numeroinnin perusteella. Aineiston naispainotteisuuden vuoksi sukupuoli ei ole merkityksellinen tuloksille, mutta sukupuoleen viittaavaa kirjainta (N/M) käytetään selkeyttämään koodaus pelkästä numerosta kaksimerkkiseen tunnuksen. Ikää ei käytetä koodausmerkkinä, sillä aineisto koostui useista samanikäisistä tutkittavista.

6.4 Sisällönanalyysi ja analyysin vaiheet

Aineiston analyysi rakentuu laadullisen tutkimuksen periaatteisiin, sillä auttamisen valintoja tarkastellaan auttajille subjektiivisina tekijöinä. Tutkimuskysymykset suuntaavat ymmärryksen luomiseen ja kuvailevaan lähestymistapaan auttamisen valinnoista sekä painottavat auttajien omien käsitysten esittämistä. Laadullisella tutkimuksella kyetään nimenomaisesti tavoittamaan subjektiivisesti ihmismielessä rakentuvia tuotoksia tai yksilön kokemuksia. Laadullisessa otteessa moninaisista subjektiivisuuden ilmentymistä muodostetaan analyysimenetelmien kautta teoreettinen ja koherentti tulkinta. (Puusa & Juuti 2020, 76–77.) Tutkielmassa ja tutkimuskysymyksissä ei ole tavoitteena havaita tiettyjen

valintojen määrää vaan tuoda esiin valintojen piirteiden moninaisuus ja rakentaa tulkintojen kautta merkityksellinen kokonaisuus.

Laadullisen tutkimuksen kehyksessä aineiston analyysissa käytettiin sisällönanalyysia. Tekstianalyysiin tarkoitettussa sisällönanalyysissa aineistosta tulkitaan tutkittavaa ilmiötä kuvaavia merkityksiä, jotka ymmärretään todellisuutta kuvastavina inhimillisinä ajattelutapoina. Merkityksiin rakennetaan yhtenäisyys aineiston käsitteellistämällä. Tältä pohjalta aineistosta tuotetaan tiivistetty kuvaus, josta muodostetaan johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 117–118; 142.) Keskeistä tulkinnassa sisällönanalyysin tekemisessä on tunnistaa subjektiivisesti ilmenevät merkitysten yhtäläisyydet ja erot (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103). Aineiston tarkastelu on rajattava tutkimuskysymysten kehykseen, sillä kaikkea aineistossa olevaa sisältöä ei voida huomioida. Relevanttien osien merkitykset työstetään tekstissä olevista ilmaisuista abstraktimmalle tasolle. (Schreier 2012, 4.) Jouluavun kautta auttaminen rakentuu subjektiivisista merkityksistä. Toiminnan järjestäytymättömyyden ja sosiaalisen median sivun kymmenien tuhansien tykkääjien perustasta varsinaisten auttajien joukko on moninainen. Myöskään autettavia ei ole juurikaan portinvartijuuden keinoin rajattu. Sekalaisista joukoista voi olettaa seuraavan moninaisia käsityksiä auttajien yksilöllisinä eroina sekä erilaisten perheiden herättäminä tulkintoina. Toisaalta hyväntekeväisyyteen voi olettaa kerääntyvän yhtenäisen myönteisesti ansaitsevuuteen suhtautuvia ja autettavia yhdistää perheellisyys. Sisällönanalyysi mahdollistaa tällaisen moninaisuuden, erilaisuuden ja yhtenäisyyden yhtäaikaisen ilmenemisen tarkastelun yksilöllisinä käsityksinä. Auttaminen toteutuu saman hyväntekeväisyyden kontekstissa, jolloin yksilöllisistä valinnoista on mahdollista luoda kuvaava ja tulkitseva kokonaisuus.

Sisällönanalyysi suhteutuu teorian hyödyntämisen asteeseen. Auttamisen valintoihin linkittyvillä auttamisella ja ansaitsevuudella on vahva pohja tutkimuskirjallisuudessa, mutta auttaminen Jouluavun kontekstissa on tapaustutkimusmainen. Tältä pohjalta analyysin suhde teoriaan on perusteltua teoriaohjaavuutena. Teoriaohjaavuuteen perustuvalla sisällönanalyysilla tarkoitetaan havaintojen muodostamista aineistosta, minkä lisäksi analyysiyksikkö valitaan aineistolle sopivaksi. Teoriapohjaa hyödynnetään havaintojen suuntaamisessa ja tulkintojen tekemisessä, jolloin myös aineistoa kuvaavilla kategorioilla on yhteys aiempiin tutkimuksiin vastaavasta ilmiöstä. Yhdistelmä tuottaa abduktiiviseen päättelyyn perustuvia tulkintoja aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109–111; 133.) Teoriaohjaavuus tukee hermeneuttisen kehän muodostumista, jossa aiemman tiedon pohjalta

muodostettava esiymmärrys luo viitekehysten havainnoille (Puusa & Juuti 2020, 82). Aineiston analyysissä taustateoriaa hyödynnettiin havaintojen suuntaamiseen aineistossa, mutta varsinaiset relevantit ilmaisut tunnistettiin aineistosta käsin tutkimuskysymyksiin nojaten. Analyysiyksikkö valittiin aineistolle sopivasti ilmaisun tasoiseksi. Teoriaohjaavuus välittyi aineiston kategorisointiin, jossa kategorioilla on soveltuvin osin perusta teoriassa. Osa kategorioista on aineistolähtöisiä, sillä Jouluapua -yhteisön erityislaatuisuuden vuoksi teoriassa ei ollut soveltuvaa perustaa kaikille tarvittaville kategorioille.

Varsinaisena työstämisenä sisällönanalyysi koostuu vaiheina aineiston pilkkomisesta ja uudelleenjärjestelystä. Näissä aineistosta tunnistetaan olennainen tiivistetysti, mikä pohjustaa seuraavan vaiheen sisällön sisäistä vertailua. Lopuksi rakennetaan kategorioita, joihin vertailun pohjalta analyysiyksiköitä sijoitetaan mielekkäästi. (Schreier 2012, 84; 107; 127; 131.) Tutkielmassa aineiston analyysia pohjusti yleiskuvan muodostaminen, johon kuului relevantin sisällön merkitseminen. Tämä relevantti sisältö muunnettiin analyysiyksiköiden pohjalta pelkistetyiksi ilmaisuiksi, joita jaoteltiin kategorioihin keskinäisten samankaltaisuuksien perusteella. Tällaista koodaustapaa kutsutaan teemoitteluksi, sillä ryhmittelyn perusteena on analyysiyksiköiden sisältö (Tuomi & Sarajärvi 2018, 107). Analyysivaiheeseen kuului erilaisten kategoriavaihtoehtojen testaamista siirtämällä ilmaisuja kategoriasta toiseen, sillä osa ilmaisuista soveltui useampaan kategoriaan. Kategoriat laadittiin kertaalleen täysin alusta asti pelkistetyistä ilmaisuista, jonka pohjalta lopputulos oli lähes samankaltainen kuin alkuperäisessä kategorisoinnissa. Lopullinen kategorisoinnista rakentunut teemoittelu jakautui tutkimuskysymyksiä mukaillen kahteen eri kokonaisuuteen. Laajojen yläkäsitteiden alle on nimetty ja jaoteltu pääteemat, joiden kautta tulokset esitetään. Pääteemat rakentuvat ilmaisujen tasoisista alateemoista, jotka kulkevat tuloksissa mukana kuvailevasti. Molempien tutkimuskysymysten mukaisissa luvuissa on aluksi esitetty kyseisen tutkimuskysymysten tulosten teemoittelu kootusti taulukossa.

7 Autettavan perheen valinta

7.1 Ansaitsevuustulkinta

Jouluapua -yhteisössä autettavan perheen valitseminen on ensimmäinen toiminnan vaihe, sillä auttajan tulee henkilökohtaisesti kohdistaa apu tietyille perheelle. Kaikille ovat nähtävissä samat tiedot perheistä, mutta tiedon saamista hyödynnetään eri tavoin ja tiedoille annetut merkitykset ovat yksilöllisiä. Autettavan perheen valinta koostuu auttajien erilaisista valinnan perusteista, joiden pohjalta tietynlaisia perheitä suositaan avunsaajina ja toisille avun antamiseen olla kriittisempiä tai heidät rajataan ulkopuolelle. Ansaitsevuustulkinta kuvaa valinnan perustetta, jossa auttaja arvottaa kunkin perheen oikeutta autetuksi tulemiseen itsenäisenä vaihtoehtona ja suhteessa muihin perheisiin. Ansaitsevuustulkintojen taustalla on halu selata ja tutustua perheiden ilmoituksiin.

Autettavan perheen valinnan luku on koottu tiivistetysti alla olevaan taulukkoon sekä ansaitsevuustulkinnan että kiinnostavuustulkinnan osalta. Tämän kaksinaisen jaon alle on sijoitettu tuloksiin nimetyt pääteemat, joiden alla ovat ilmaisujen tasoiset alateemat.

Taulukko 1 Autettavan perheen valinnan teemoittelu

yläkäsité	pääteemat	alateemat
ansaitsevuustulkinta	autettavien elämäntilanne	vaikutusvallan ulkopuolella oleminen
		tulevaisuuspyrkimykset
		vastuullisuus
		tulonlähde
		lapset ansaitsevina
	perhetekijät	yksinhuoltajaperheiden avuntarve
		monilapsisuus
		aikuisperheiden välttäminen
		teini-ikäisten kaksijakoinen ansaitsevuus
		lahjojen arvostamiselle merkittävin ikä
kiinnostavuuden tulkinta	fyysinen etäisyys	lahjan perille vieminen
		etäämmällä asuva perhe
	subjektiivinen kiinnostus	suhteuttaminen omiin lapsiin
		vastuunotto teini-ikäisten lahjoista
		joulu pikkulapsille
		tunnekokemukset
		viimeisenä ilman apua olevat

Alateemat on taulukossa esitetty aineistossa esiintymisen perusteella yleisimmistä yksittäisiin mainintoihin. Alateemoja käsitellään tulosluvussa sisällöllisesti, sillä ne on nimetty taulukkoon ainoastaan tiivistyksen selkeyden vuoksi.

7.1.1 Autettavien elämäntilanne

Jouluapua -yhteisön kautta auttamisessa suurin osa auttajista arvosti mahdollisuutta tutustua perheistä kirjoitettuihin ilmoituksiin, sillä sen koettiin tuovan auttamiseen henkilökohtaisuutta ja mielikuvaa avun välittymisestä todelliselle ihmiselle. Ilmoituksissa olevia kuvauksia hyödynnettiin tietoisesti mahdollisuutena arvioida apua pyytävien perheiden elämäntilanteita, sillä itse annetun avun ei haluttu menevän kenelle tahansa. Kuvauksiin tutustumisen halua ja merkitystä toivat esille etenkin auttajat, joilla perheen elämäntilanne kuvastui keskeisimpänä valinnan perusteena. Elämäntilanteiden kuvauksista auttaja sai varmuutta avuntarpeen todellisuuteen ja konkreettista tietoa avuntarpeen syntymisen taustasta. Elämäntilanteet loivat eroa perheiden välille, jolloin suuresta autettavien massasta oli helpompi tehdä valintoja.

“En pyri ilmoituksen perusteella päättelemään, kuka apuani EI ansaitsisi, mutta tunnistamaan sen, joka eniten sitä tarvitsee.” (N1)

“Mielestäni on hyvä että voi kohdentaa avun tietyille henkilölle/perheelle, ja että kerrotaan myös miksi ihminen on tiukoilla.” (N2)

Elämäntilanteista etsittiin hyväksyttävyyttä perheelle avuntarvitsijana, mutta auttajat erosivat näiden tulkintojen laajuudessa. Osa etsi omasta mielestään eniten ansaitsevaa. Toiset taas arvioivat kutakin avaamansa ilmoitusta ja siirtyivät seuraavaan vasta kielteisen ansaitsevuustulkinnan tehtyään, jolloin arviointi kohdistui perheen ansaitsevuuteen tilanteessaan sinänsä.

Auttajien keskuudessa oli selvää yhtenevyyttä tulkinnoissa elämäntilanteista, joissa perhettä pidettiin apua ansaitsevana. Perheen elämäntilanne oli hyväksyttävä, kun huono-osaisuuteen ajautuminen tai este tilanteesta pois pääsemiseen johtui perheenjäsenten vaikutusvallan ulkopuolella olevista tekijöistä. Tällaiset tekijät olivat useimmiten mainittuja tulkintoja perheiden elämäntilanteeseen perustuvassa ansaitsevuudessa.

“Yleisesti ottaen auttamishalu on aina herkimmillään sellaisten perheiden kohdalla, jotka ovat kokeneet yllättävän elämäntilanteen: toisen vanhemman vakavan sairastumisen tai kuoleman, riittäisan avioeron tai jonkun muun traumaattisen tilanteen.” (N3)

Tässä käsityksessä mainittiin etenkin perheitä, joissa oli pitkäaikaissairauksia, erityislapsia tai lähihistoriassa tapahtuneita yllättäviä kriisejä. Yhdelle auttajalle merkityksellistä oli auttaa koulukiusaamisesta kärsivien lasten perheitä. Itsestä riippumattomista syistä huono-osaisiksi päätyneiden elämä voitiin tulkita kaoottisena, jolloin ei odotettu, että vanhemman tarvitsisi käyttää vähäisiä voimavarojaan joulun järjestämiseen ilman apua. Myötämielisyys ansaitsevuuksiin kohtaan vahvistui, jos perheen kuvauksesta ilmeni vaikeuksista huolimatta vanhemman halu järjestää joulua lapsilleen myös omin resurssein.

Toinen ansaitsevuuksien myötämielinen tulkinta liittyy avuntarpeen väliaikaisuuteen. Huono-osaisuuteen ajautumisen syyllä ei annettu painoarvoa, kun arvio perheen elämäntilanteesta perustettiin tulevaisuuden näkyymiin.

“Avustan perheitä, jotka tuen tarpeessa vain jonkin aikaa kunnes pääsevät ”jaloilleen”.”
(N4)

Avun väliaikaisuuden hyväksyttävyydessä keskeistä oli se, että auttajalle välittyi kuva jo alkaneesta yritteliäisyydestä. Apua kohdistettiin mieluusti nuoriin perheisiin, joissa ainakin toinen vanhemmista oli opiskelijana. Toisena mainintoja saaneena olivat perheet, joissa työttömyyden jälkeen toiselle vanhemmista oli tiedossa lähitulevaisuudessa alkava työ.

Perheiden elämäntilanteista tarkasteltiin elämisen kunnollisuutta, joka miellettiin myös elämänhallinnaksi. Apua ei haluttu kohdistaa perheille, joiden elämäntilanne tulkittiin heikon elämänhallinnan seuraukseksi.

“Valitsen yleensä autettavaksi perheitä, joiden tilanteet kuulostaa vähiten itseaiheutetuilta.”
(N5)

”Valitettavasti päihdeongelmaisia en halua auttaa. En mielelläni myöskään pitkäaikaistyötöntä, jolla elämänhallinta ”kadoksissa”.” (N2)

Oman avunannon ulkopuolelle rajattaviksi perheiksi mainittiin ensisijaisesti päihdeperheet. Yksittäisinä mainintoina elämänhallinnan puute liitettiin myös ylivelkaantumiseen ja vaatekoon ilmaisemaan ylipainoon. Kaikki auttajat eivät tarkentaneet elämänhallinnan puutetta konkreettisiin tekijöihin.

Elämäntilanteen ansaitsevuuksien tulkintojen merkityksessä auttamisen valinnalle oli vahvuuseroja. Osalle auttajista kielteisiä mielikuvia herättävä elämäntilanne oli ehdoton

auttamisen rajoite. Jotkut tekivät ensin tulkintoja elämäntilanteista tutustuessaan perheiden kuvauksiin, mutta lopulta tietoisesti sivuuttivat kielteiset tulkintansa lasten takia.

“En osaa sanoa, millaista perhettä en auttaisi, edes siinä tapauksessa, että perhe on vaikeuksissa omasta syystään. Taloudelliset vaikeudet kun kuitenkin heijastuvat aina niihin lapsiin, jotka ovat syyttömiä tilanteeseen.” (N6)

“Lähinnä valitsin perheet lasten takia. En voi tietää miten tilanteeseen on päädytty, mutta koskaan se ei ole lapsen syy.” (M7)

Lapsien ansaitsevuuuden ensisijaisuus suhteessa perheen elämäntilanteeseen toistui useammalla auttajalla. Lapset ryhmänä tulkittiin ehdoitta ansaitseviksi, sillä he eivät ole voineet vaikuttaa perheen tilanteeseen. Lapsen syyttömyyden merkitys oli painavampi kuin aikuisen kritisointi. Vaihtoehtoisesti tulkinta perheen ansaitsevuudesta elämäntilanteesta riippumatta oli yhteydessä auttajan omiin kokemuksiin huono-osaisuudesta. Huono-osaisuutta kokeneet saattoivat pitää kaikkia taloudellisessa ahdingossa olevia ansaitsevina.

Perheen tulonlähde elämäntilanteen ansaitsevuustulkintana ei ollut yksiselitteinen, mutta sai vain muutamia mainintoja. Täysin sosiaalietuuksien varassa elävien oikeuteen pyytää lisäapua suhtauduttiin pääsääntöisesti kielteisesti.

“Sydämeni lämpeää erityisesti perheille, jotka yrittävät pyörittää arkea käymällä töissä eivätkä elä ainoastaan tukirahoilla. Vaikka yritän olla huomatta ennakkoluuloja, huomaan sen olevan vaikeaa kun tuilla eläminen toistaa hakemuksissa itseään.” (N8)

Yhteiskunnan tuilla eläminen hyväksyttiin, jos perheellä oli itsestä riippumattomaksi syyksi tulkittu peruste tilanteelle. Täyden sosiaalietuuksien varassa elämisen vastakohtana työssäkäynti jakoi ansaitsevuustulkintoja, mutta yleisesti jäi etuuksien tapaan vähäiselle huomiolle. Työssäkäyviä pidettiin ansaitsevina, kun työnteko nähtiin pyrkimyksenä selvittää ensisijaisesti itse. Päinvastaisesti auttajan saattoi olla vaikea ymmärtää perustetta työssäkäyvän ylimääräisen avun tarvetta, kun perheen lapsiluku oli pieni.

7.1.2 Perhetekijät

Perheiden ilmoituksissa useat auttajat kiinnittivät huomiota perheen rakenteeseen ja muihin perhettä kuvaaviin tekijöihin, joiden perusteella tehtiin arvioita perheen ansaitsevuudesta. Perhetekijät toimivat joko ulossulkevinä tai sellaisina, joiden mukaista perhettä auttaja pyrki etsimään tutustuessaan ilmoituksiin. Perhetekijöiden osalta auttajien tulkinnoissa välittyi

vahvasti yksilöllisyys, sillä tietty tekijä oli toisille ulossulkeva, kun taas joillekin sama tekijä loi tulkinnan ansaitsevuudesta. Osa auttajista teki tulkinnat ansaitsevuudesta yhdistellen tietoa perheen elämäntilanteesta ja perherakenteesta.

Yksinhuoltajaperheet nähtiin yksiselitteisesti ansaitsevina niiden auttajien käsityksissä, jotka kyseisen perherakenteen tekijän mainitsivat. Useat olivatkin tosiasiallisesti auttaneet yksinhuoltajaperheitä aiempina jouluna.

”Luin kyynelsilmin huolissaan olevasta yksinhuoltajaäidistä miten saisi luomaan joulua omille lapsilleen kun rahatilanne heikko. Tämä herätti auttamisen halun--.” (N9)

”--yksinhuoltajaperheet koskettavat minua. Ajattelen sekä lasten toiveita että aikuista, jolla ei ole toista tukenaan vaikeassa elämäntilanteessa ja vanhemmuudessa.” (N10)

Yksinhuoltajuus herätti empatiaa tai rationaalisia pohdintoja elämän haastavuudesta, kun perheestä vastaa vain yksi aikuinen. Taloudellisen tilanteen heikkous ja voimavarojen riittämättömyys tulkittiin tältä pohjalta ymmärrettäviksi, jolloin yksinhuoltajaperheet nähtiin oikeutettuina ulkopuoliseen apuun. Yksinhuoltajaperheiden myönteisille ansaitsevuustulkintoille läheisesti auttajien käsityksissä välittyi halu kohdistaa apua perheille, joiden ilmoituksesta selviää tukiverkkojen puute. Tukiverkkojen puute herätti ensisijaisesti huolta vanhemman tai vanhempien voimavarojen riittävydestä, mutta myös hämmennystä. Yksi auttaja liitti tukiverkkojen puutteen maahanmuuttajaperheiden ansaitsevuuteen, joiden kohdalla auttaja tarkoitti suomalaisten tarjoaman tuen heikkoa tasoa. Riippumatta tukiverkon määritelmästä, auttajilla oli tulkintoja perustellusta tarpeesta ulkopuoliseen apuun näissä tilanteissa, kun apua ei ole tarjolla omilta verkostoilta.

Perheen rakenteessa auttajat kiinnittivät huomiota lapsilukuun, mikä tuli esiin vastakkaisina tulkintoina monilapsisiksi kutsuttujen perheiden oikeutena apuun. Parin auttajan kohdalla apu haluttiin kohdistaa nimenomaisesti monilapsisille perheille, kun perherakenne tulkittiin korkeita kuluja aiheuttavaksi. Tällaista tulkintaa edustavat auttajat kuvasivat itseään monilapsisten perheiden äideiksi.

”Valitsimme perheen, joka tuntui tarvitsevan eniten apua; perhe jossa useita lapsia, --.” (N11)

”-- jätän pois, samoin perheet, joiden kuvauksessa näkee, että tilanne on ollut monta vuotta vaikea ja silti hankittu lisää lapsia, koska minusta on vastuutonta hankkia lisää perheenjäseniä jos ei entisiäkään pysty hoitamaan.” (N5)

Päinvastaisesti monilapsisten perheiden ansaitsemattomuustulkinnat perustuivat muutaman auttajan käsityksiin, joiden mukaan lapsiluku tulisi suhteuttaa omiin elatusmahdollisuuksiin. Useita lapsia hankkineet nähtiin tämän normitulkinnan perusteella vastuuttomina, ja heidän odotettiin kantavan vastuunsa lastensa elättämisestä. Kielteisyys ansaitsevuuteen korostui, jos perheen ongelmat olivat pitkäaikaisia, mutta lapsiluku kasvoi.

Perheilmoituksiin listatut perheenjäsenten iät saivat ansaitsevuuden näkökulmasta useita merkityksiä. Lähes kaikilla auttajilla toistui suora ilmaus halusta auttaa lapsiperheitä tai lapsia. Tämän saattoi tulkita tarkoittavan ylipäänsä alaikäisten lasten kuulumista perheeseen, mutta myös tarkempaa ikärajausta. Kokonaan tai pääsääntöisesti täysi-ikäisistä koostuvat perheet rajattiin lähes poikkeuksetta avun antamisen ulkopuolelle.

”En auta perheitä, joissa lapset ovat 18–25-vuotiaita, koska sen ikäiset lapset voivat lahjojen sijaan nauttia yhteisestä ajasta ja tajuavat jo sen, että vanhemmat eivät voi kaikkea ostaa. Sen ikäisillä on jo kuitenkin mahdollisuus tukiin, työskentelyyn ym”. (N12)

Auttajat odottivat, että huono-osaisessa todellisuudessa elävät ja iältään aikuiset etsisivät joulun merkityksen muualta kuin lahjoista. Apu haluttiin kohdistaa alaikäisiin lapsiin, joiden koettiin ansaitsevan jouluun materiaa. Perheiden aikuisilla lapsilla nähtiin olevan mahdollisuus käydä töissä tai saada sosiaalietuuksia, jolloin avun pyytäminen ei ole yhtä perusteltua. Aikuisuutta läheneviltä teineiltä saatettiin odottaa vastaavaa aineetonta joulusta nauttimista kuin aikuisilta, mutta päinvastaisesti teini-ikä saatettiin tulkita perusteeksi ansaitsevuudelle.

”Mielestäni on tärkeää että myös teini-ikäiset lapset saavat jotain jouluna, en pidä siis painopistettä pikkulapsissa. Nuoret saattavat pahasti kärsiä perheensä vaikeasta taloudellisesta tilanteesta.” (N13)

Muutama auttaja koki nimenomaisesti teinien ansaitsevan apua joulun vuoksi. Näissä tulkinnoissa teineillä on pienempien lasten tapaan itselleen tärkeitä toiveita, mutta he saattavat joutua arjessa joustamaan toiveistaan ja ilman ulkopuolista apua toiveet eivät välttämättä toteutuisi edes jouluna. Eräs auttaja korosti erikseen 17-vuotiaita. Lapsilisät ja mahdolliset

elatusmaksut ovat päättyneet ja nuorella ei ole vielä oikeutta täysi-ikäisten tukiin, mutta kulutustarpeet ovat ikävaiheessa suuria.

Alle teini-ikäisten ansaitsevuutta pidettiin iän näkökulmasta melko yhtäläisenä, jolloin suurin osa ei erotellut ansaitsevuutta pikkulasten ikien osalta. Yksittäiset auttajat kohdistivat avun arvioidensa perusteella siitä, missä ikävaiheessa joululahjat ovat tärkeimpiä tai niistä saisi eniten iloa. Vastaavasti auttaja saattoi rajata esimerkiksi vauvat auttamisen ulkopuolelle, sillä kyseisessä ikäryhmässä joulua ei vielä ymmärretä. Vauvat tai muut iän perusteella toissijaiseksi rajautuvat lapset eivät olleet suoranaisesti ansaitsemattomia, mutta jonkin toisen ikävaiheen ansaitsevuus ilmeni perustellumpana.

7.2 Kiinnostavuuden tulkinta

Kiinnostavuuden tulkinta kuvaa tapaa valita autettava perhe Jouluaapua -yhteisön perheilmoitusten perusteella, jossa auttajalle herää mielenkiinto jostain ilmoituksessa olevasta tekijästä. Auttaja suhteuttaa valintojen teon jollain tavoin itseensä. Kiinnostavuuden tekijät ovat yksittäisiä asioita perheiden ilmoituksissa. Kiinnostuksen tulkinnassa ilmoitusten selaamisen tapa vaihtelee, mutta pääsääntöisesti painotus on yksittäisen ilmoituksen tarkastelussa ilmoitusten keskinäisen vertailun sijaan. Kiinnostavuuden tulkinnalle oli ominaista auttajan tapa etsiä tietyn valinnan perusteen täyttävää perhettä. Pääteemoina kiinnostavuuden tulkinta jakautuu fyysiseen etäisyyteen ja subjektiiviseen kiinnostukseen.

7.2.1 Fyysinen etäisyys

Fyysinen etäisyys valinnan perusteena ohjasi selaamaan perheiden ilmoituksia alueperusteisesti, sillä auttaja oli määritellyt avun kohdistamisen alueen ennalta. Jotkut auttajista saattoivat laajentaa rajauksiaan, jos sopivalla alueella ei ollut autettavia lainkaan tai alueen autettavia ei muiden perusteiden valossa haluttu valita. Fyysinen etäisyys vähintään osittaisena valinnan perusteena välittyi enemmistön kirjoitelmissa. Se saatettiin yhdistää ansaitsevuustulkintoihin, jolloin auttaja teki ensin maantieteellisen rajauksen ja lopullinen valinta perustui vertaileviin tulkintoihin perheiden ansaitsevuudesta. Valinta perustui ainoastaan fyysiseen etäisyyteen, jos auttaja uskoi kaikkien apua pyytävien oikeuteen saada apua. Pari auttajaa luotti Jouluaavun toimintaan apua pyytäviä rajaavana niin vahvasti, että koki auttajana voivansa keskittyä valinnassa lahjan toimittamisen helppouden kriteeriin.

Fyysisen etäisyyden valinta jakautui pääsääntöisesti lähellä tai kaukana asuvien vaihtoehtoiseen priorisointiin. Valintaan ei liittynyt ideologisia tekijöitä vaan fyysisen etäisyyden merkitys perustui yksinomaan itselle sopiviin käytännön tekijöihin. Lähellä asumisen rajausta tarkoitti omaa kotikaupunkia tai aluetta, johon kulki paikallisliikenne. Autettavan perheen valitseminen lähellä asumisen perusteella johtui auttajan halusta pystyä toimittamaan apu perille itse.

”Etsin ensisijaisesti autettavia perheitä samasta kaupungista jossa asun.” (N14)

”Sijainnilla on myös merkitys, koska haluan autettavan asuvan lähellä, jotta lahjojen vieni on helppoa.” (N15)

Auttajat kuvasivat eri perusteita halulle avun viemiseen. Osa oli valinnut joulun hyväntekeväisyyskanavaksi Jouluvuonon nimenomaan sen henkilökohtaisuuden vuoksi, jolloin autettava haluttiin kohdata. Kasvokkaisista kohtaamisista saattoi olla myönteisiä ja liikuttavia muistoja aiemmilta vuosilta, jolloin avun vieminen toi merkityksen auttamiselle. Toisaalta autettavan sijainnin läheisyys saattoi perustua kielteisyyteen postittamista kohtaan. Pakettien postimaksuja kritisoitiin korkeiksi. Osa koki lahjojen toimittamisen postitse epäkäytännölliseksi, jolloin esimerkiksi ruoka-avun antamisesta kiinnostuneet valitsivat perheen läheltä.

Päinvastaisessa valinnan perusteessa kauempana asuvan auttaminen koettiin henkilökohtaisesti perustelluksi ratkaisuksi. Pääsääntöisesti tarkoituksena oli välttää autettavan tunteminen, jolloin auttamisessa ei synny kiusallisia tilanteita.

”Valitsen perheitä min 150 km päästä omasta asuinkunnastani, jottei tule epämiellyttävää tilannetta että tunnen avustettavat tai päinvastoin.” (N4)

Auttaja saattoi myös tarkoituksella haluta välttää autettavan perheen materiaalien puitteiden näkemistä, jotta usko avun tarpeen aitouteen säilyy. Yksi auttaja pohti jonkinasteista tarvetta pysyä anonyymina, jolloin autettavaa ei haluttu kohdata. Muutama oli päätenyt tasapainottelevaan ratkaisuun postikulujen välttämiseksi ja autettavan tuntemisen riskin minimoimisessa. Nämä auttajat valitsivat autettavan kohtuullisen matkan päästä, jonne he ovat valmiita ajamaan tai kyseinen paikkakunta on säännöllisen ajoreitin varrella.

7.2.2 Subjektiiivinen kiinnostus

Subjektiiivinen kiinnostus tarkoittaa tekijää perheen ilmoituksessa, joka herättää auttajassa yksilöllisesti kiinnostuksen auttaa kyseistä perhettä tai perheen kuvaus täyttää auttajan etukäteen määrittämän tekijän. Muihin valinnan perusteisiin suhteutettuna subjektiiivinen kiinnostus teki nimensä mukaisesti auttajien välille eniten yksilöllistä eroavuutta, sillä auttajat perustivat valintaa henkilökohtaisuuteen. Subjektiiiviseen kiinnostukseen nojaamisessa yhteistä oli kuitenkin se, että perheiden avuntarvetta ei kyseenalaistettu eikä perheitä verrattu toisiinsa.

Perheenjäsenten i'illä oli merkitys ansaitsevuuden ohella myös subjektiiivisena kiinnostuksena. Perheellisiksi itseään kuvaavilla auttajilla toistui kiinnostus kohdistaa apu perheille, joissa oli saman ikäisiä tai hieman nuorempia lapsia kuin itsellä. Valintaa perusteltiin konkreettisoin merkityksin eli samanikäisille lapsille on helpointa ja luontevinta ostaa lahjoja, sillä ikäryhmän tarpeet ja kiinnostuksenkohteet olivat tuttuja.

”Valitsen perheen, jossa on saman ikäisiä lapsia ku[i]n meillä itsellä, jotta tiedän heidän toiveet, tarpeet ja ajatusmaailman.” (N16)

Omia lapsia nuorempia avunsaajia suosittiin, jos tarkoituksena oli auttaa antamalla omilta lapsilta tarpeettomaksi jäänyttä tavaraa. Yksittäiset ikäperustetta kuvanneet auttajat tekivät poikkeuksen, sillä he valitsivat tarkoituksella perheitä, joiden lapset olivat eri ikäisiä kuin omat lapset. Tätä perusteltiin haluna haastaa itseä lahjan hankinnassa. Subjektiiivisen kiinnostuksen merkityksiä oli myös tietoisessa teini-ikäisiä sisältävien perheiden valitsemisessa. Tällöin auttaja uskoi enemmistön innostuvan avun antamisesta pikkulapsille, sillä heille lahjan hankinta on helpompaa. Auttajien käsityksissä jonkun tulisi ottaa vastuu haastavammasta lahjanhankinnasta teineille, ja tähän oltiin itse valmiita.

Joulua kuvattiin lasten juhlaiksi, mikä herätti perheettömiksi itseään kuvaavilla auttajilla mielenkiinnon. Näillä auttajilla oli vahva tunnepitoinen halu luoda joulua jollekin lapselle, kun kaikilla edes lähipiirissä ei ollut lapsia.

”Nautin itse lastenvaatteiden ja lelujen etsimisestä, vertailusta ja ostamisesta. Omassa lähipiirissäni lapsia ei kuitenkaan ole, joten jouluavun kautta voin sekä viihdyttää itseäni että auttaa muita.” (N17)

Auttajalla saattoi olla esimerkiksi ammatillista kokemusta lapsista, jonka pohjalta omaa taitoa hankkia lahja tietyn ikäryhmän edustajalle pidettiin hyvänä ja tätä taitoa haluttiin hyödyntää. Auttajien kuvaukset ilmensivät, että valinta kohdistui nimenomaisesti pikkulapsiperheisiin.

Subjekttiivinen kiinnostus saattoi muodostua myös tunnepohjaisesti. Perhe voitiin valita koskettavana pidetyn kuvauksen perusteella tai jos kuvauksen perusteella perheen tilanteen poikkeuksellisuus herätti huomion. Taustalla näissä olivat auttajan havainnot empatian tunteiden heräämisestä. Tunteeseen perustuva valinta liittyi yhdellä auttajalla tunnesiteeseen oman suvun kotipaikkakuntaan, jolloin auttaja halusi kohdistaa avun kyseisellä alueella asuville. Tunnetekijöiden vastapainona subjektiivisesti saattoi olla tärkeää toimia rationaalisesti. Muutama auttaja oli päättänyt viivyttää perheen valintaa, sillä heille oli tärkeää auttaa viimeisenä karttapalveluun jääviä perheitä. Tämä tulkinta on hieman vastaava kuin teini-ikäisten valinta, sillä molemmissa on kyse muiden sivuuttamien avunpyyntöjen täyttämisestä tietoisella valinnalla.

8 Avun antamisen tyyppi

8.1 Jouluilon tuottaminen

Avun antamisen tyyppin luku kuvastaa annettua materiaalista apua Jouluapua -yhteisössä sekä auttajien käsityksiä antamastaan avusta. Jouluapua -yhteisö perustuu hyväntekeväisyyksille tyypillisesti vapaaehtoisuuteen, joten oletusarvoisesti auttajat ovat kiinnostuneet antamaan apua sitä pyytävälle. Jouluilon tuottaminen kuvaa avun antamisen tyyppissä valintoja ja annettua apua, joissa auttaja pitää autettavaa ja tämän etua auttamisvalintojensa keskiössä. Jouluilon tuottamisen teemaa rakentuu ja sitä tarkastellaan luvussa suhteessa perheiden esittämiin toiveisiin, jotka toimivat teemaan kuuluvissa auttamisen valinnoissa auttajien toiminnan perustana. Jouluilon tuottaminen muodostuu onnistuneesta ja ansaitusta lahjasta, valinnan vapaudesta autettavalle ja ylimääräisen antamisesta osana lahjaa.

Avun antamisen tyyppi on koostettu temaattisesti alla olevaan taulukkoon jouluilon tuottamisen ja auttamisen valta-asemien yläkäsitteiden alle. Taulukossa pääteemoihin sijoittuvat alateemat on asetettu allekkain esiintymistiheyden mukaan yleisimmistä yksittäisempiin.

Taulukko 2 Avun antamisen tyyppien teemoittelu

yläkäsité	pääteemat	alateemat
jouluilun tuottaminen	onnistunut ja ansaittu lahja	joulun erityisyys lapsille
		mahdollisimman sopiva lahja
		merkkitarvaroiden symbolinen merkitys
		lahjan laadukkuus
		kalliita lahjoja tarpeeseen
	valinnanvapaus autettavalle	lahjakortilla mieluisuutta
		huoli väärinkäytöstä
		ruoka-apu lahjakorttina
		lahjan hankinnan ajankohdan jousto
	ylimääräisen antaminen joulun hengessä	aikuisten pyyteettömyys
		perustarvepyyntöjen täydentäminen
		herkkuja koko perheelle
auttamisen valta-asema	auttamisen rajanvedot	tavanomaiset lahjat
		vanhempien ulosrajaaminen
		hinnan raja suhteessa omaan elämään
		merkkitarvaroiden kyseenalaistaminen
		lahjan hyödyllisyys
	valmis lahja edellä	käytetyn tavaran helppous
		antamisen mahdollisuuksien rajallisuus
		lahjanhankinta etukäteen
		apu huono-osaisuuteen

Edellisen luvun tavoin annettavan avun tyyppien luku on väliotsikoitu pääteemojen mukaan.

Alateemat ovat luvussa pääteemaa kuvaavana tekstinä, mutta ne on esitetty tiivistettyinä käsitteinä taulukkoon.

8.1.1 Onnistunut ja ansaittu lahja

Käsitys joulusta lapsille suunnattuna juhlanä toimi materiaallisen avun antamisen perustana ja suuntasi valintoja kohti avokätisyyttä. Lapsille oikeutettu kokemus mukavasta ja myönteisiä muistoja herättävästä joulusta uskottiin rakentuvan onnistuneiden lahjojen kautta. Joulun erityisyys lapsille loi perustan myötämielisyydelle lasten esittämiä toiveita kohtaan, jolloin auttajan rooliksi koettiin vastaaminen toiveisiin mahdollisimman hyvin.

”Mielelläni olen kaikkien perheiden kohdalla kuullut tarkennetut toiveet ja esim. erityisherkut, jotta muistaminen olisi ollut mahdollisimman mieleinen.” (N18)

”Annan mielelläni lahjoja joita lapset toivovat, eli jos on selkeästi annettu vaatekoot, lempivärit, harrastukset ja intohimot. Eli, jos tuntuu siltä että löytää lahjan josta vastaanottaja ilahtuu niin tämä on hyvä.” (N16)

Lahjan haluttiin olevan lapselle yksilöllisesti mieluinen ja käytännöllisesti sopiva, minkä auttajat uskoivat onnistuvan vain tarkkoina esitettyjen toiveiden noudattamisella tai lisätietojen kysymisellä perheeltä. Pari auttajaa tulkitse lahjat ylipäänsä niin keskeiseksi elementiksi joulun vietossa, että koko perheellä esitettiin olevan oikeus esittää vapaasti toiveitansa. Lasten toiveista poiketen tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että muiden perheenjäsenten toiveisiin olisi yhtä ehdoitta vastattu.

Joillain perheellisiksi itseään kuvaavilla auttajilla ymmärrys tarkasta toiveen noudattamisen merkityksestä oli kehittynyt omien lasten myötä, mikä vahvisti halua hankkia lahja yksinomaan autettavan perheen lasten toiveiden mukaisesti. Toisaalta tarkalle toiveelle ja lisätiedoille annettiin auttamista helpottava merkitys.

”Lahjatoivelistan saaminen tekee lahjojen hankkimisesta helpompaa, kun ei tarvitse arpoa mitä hankkii ja tietää, että hankitut lahjat ovat mieleisiä.” (N11)

Lahjan hankinnan haluttiin olevan itselle helppoa ja nopeaa, vaikka lapsen toiveen täytyminen oli ensisijaista. Autettavan huomioinnin tärkeyttä yksittäiset auttajat kuvasivat laadukkuutena. Lahjan haluttiin olevan harkittu ja laadultaan sellainen, että vastaavan voisi antaa omalle läheiselle.

Valinta lapsen toiveeseen vastaamisesta ja siten perheelle joulun rakentamisesta tarkoitti mahdollisesti jopa joustamista auttamiseen suunnitellusta budjetissa tai auttamista ilman lahjan arvon pohtimista. Kaikki eivät olleet pohtineet hankittuihin lahjoihin kulunutta summaa, kun huomio oli ollut lahjan mieluisuudessa. Tällaiset auttajat saattoivat ilmaista pohtineensa lahjan hintaa vasta tutkielman kirjoituspyyntöön vastatessa. Lapselle oltiin valmiita ostamaan kalliimpia lahjoja tai merkkitarvotteita joko toiveen perusteella tai auttajan omasta ideasta. Kalliimpien lahjojen hankkimisen ehtona oli, että auttajan tuli kokea peruste hankinnalle.

”En myöskään halua että lapset kokevat huonommuutta muihin verrattuna, joten merkkivaatetoiveet on sitä kautta tosi tärkeitä.” (N19)

”--olen aina saanut elämässäni kaiken tarvitsemani ja toivomani ja muistan, miten hienoa oli koulussa kun oli juuri "oikeanlaiset" vaatteet. Tämän haluan tarjota myös niille lapsille, joille se ei muuten olisi mahdollista.” (N15)

Merkkitavarat tai tietyt tuotekategoriat voitiin kokea lapselle tärkeinä vertaisryhmään kuulumisessa, ja Jouluapu ainoana mahdollisuutena saada näitä kalliimpia tavaroita. Tuotekategoriaperusteisesti kalliimpia tavaroita saatettiin olla valmiita ostamaan, jos niitä pidettiin tarpeellisena hyvinvoinnille. Käytännössä tällaisilla viittauksilla tarkoitettiin talvivaatteita, joita pidettiin välttämättöminä Suomen sääolosuhteissa.

8.1.2 Valinnanvapaus autettavalle

Käsitystä autettavan ja etenkin lapsen oikeudesta saada itselleen sopiva ja mieluinen lahja toteutettiin myös tarjoamalla välineet mieluisen tavaran saamiseen. Tämä tarkoitti pääasiallisesti avun antamista lahjakorttina. Lahjakortilla lahjan saajalle annettiin vapaus valita itse tavara tai ruoat omien mielihalujensa mukaisesti. Lahjakortilla lahjan mieluisuuden voitiin kokea toteutuvan paremmin kuin auttajan pyrkimyksellä osua oikeaan.

”Mielelläni annan lahjakortin ruokakauppaan, jotta perhe voi valita itselleen mieleistä ruokaa.” (N2)

”Olen päätenyt ostamaan lahjakortteja, jotta perheet saavat itse valita mieleisensä lahjat ja ruoat. Vaikka moni perhe saattaakin toivoa jotain tiettyä lelua lapselle, niin lahjakortin avulla kaupasta voikin löytyä joku muu mieleinen.” (N20)

Ruoka-avun antamisen osalta lahjakortteja pidettiin parhaimpana vaihtoehtona etenkin allergisille perheille, jotta he saisivat itselleen varmasti soveltuvaa jouluruokaa. Lahjakorteilla saatettiin ratkaista ruoka-avun antaminen muissakin tapauksissa, kun perheelle haluttiin antaa mahdollisuus mieluisten ruokien hankkimiseen. Auttajat kuvasivat lahjakorttien mahdollistavan myös tavaroiden hankkimisen pidemmällä aikavälillä, jolloin esimerkiksi joulun jälkeisistä alennusmyynneistä lapsi saa enemmän tavaraa kuin auttaja olisi normaalihintaisina tuotteina ollut valmis antamaan. Toisenlaisena valinnanvapautena yksi auttaja kuvasi tarjoavansa jokaisena jouluna yhdelle perheelle mahdollisuuden ruokaostoksilla käymiseen yhdessä hänen kanssaan, jolloin auttaja maksaa ennalta sovittuun summaan asti perheen ruokaostokset.

Valinnan vapauden tarjoamiseen liittyi auttajakeskeisiä merkityksiä, mutta ne ilmenivät toissijaisina suhteessa perheen edun ja ilon tuottamisen tavoitteluun. Lahjakortteja kuvattiin helpoimmaksi ja nopeimmaksi tavaksi auttaa sekä postikulujen kannalta edullisimmaksi vaihtoehdoksi. Tyypillisesti valinnan vapautta kuvaavat näkemykset yhdistyivätkin käsityksiin auttajan ja autettavan molemminpuolisesta hyödystä. Selkeästi auttajakeskeisempi näkökulma liittyi huoleen lahjakorttien väärinkäytöstä päihteiden ostamiseen.

”Ostan usein kauppaketjujen lahjakortteja (Lidl, K- tai S-ryhmä, Tokmanni lahjan saajan toiveiden mukaan) ja vien vastaanottajan postilaatikkoon tai lähetän postitse. Olisi hyvä jos lahjakorteilla ei voisi ostaa alkoholia ja tupakkatuotteita.” (N13)

Päätös lahjakortin antamisesta saattoi olla tasapainoilua huolen ja valinnan vapauden tarjoamishalun välillä. Osa oli ratkaissut ristiriidan antamalla lahjakortin liikkeisiin, jotka eivät myyneet päihteitä. Ruoka-avun tarjoamisessa tällaista kiertoreittiä ei ollut löydetty, mutta vain yksi lahjakortin antaja kertoi ilmaisseensa avunsaajalle suoran toiveen ettei lahjakorttia käytettäisi päihteisiin.

8.1.3 Ylimääräisen antaminen joulun hengessä

Jouluapua -yhteisössä avun antaminen perustuu lähtökohtaisesti perheiden esittämille toiveille ja auttajien vastaamiseen toiveisiin itselleen sopivasti. Jouluilon tuottamisen kategoria kuvastaa tämän toimintaperiaatteen tiedostamista, mutta auttamisen valinnoissa oli myös piirteitä toiveista erillisten yllätysten antamisesta auttajien oma-aloitteisena toimintana. Halu ylimääräisten yllätysten antamiseen oli yksilöllistä, sillä näin toimineet olivat aineistossa vähemmistö. Puhtaan antamisen ilon ohella ylimääräisten antaminen suhteutui perheen varsinaisiin toiveisiin.

Tyypillisimmin ylimääräisiä yllätyksiä kohdistettiin vanhemmille tai muille täysi-ikäisille. Tällainen toiminta auttamisessa rajoittui kuitenkin tapauksiin, joissa aikuinen lapsi ei pyytänyt itselleen mitään tai vanhempi on pyytänyt korostetusti apua vain lapsilleen.

”Lahjoitan mielelläni jotain pientä ylimääräistä, esim. tänä vuonna paketoin mukaan lahjan myös lapsen huoltajalle, joka ei pyytänyt ilmoituksessa itselleen mitään.” (N10)

Auttajat kuvasivat näistä perheenjäsenistä välittyvän vaatimattomuuden piirteitä, jolloin heillekin halutaan tuottaa jouluiloa. Vanhemmille annettiin yllätyksinä etenkin jouluisia tuotteita, kuten herkkuja ja kynttilöitä. Vanhempien pyyteettömyyteen vastaamisessa

korostuivat saajana äidit, joille haluttiin tarjota hemmottelua joulun. Aikuisille lapsille annettuja yllätyksiä ei tarkennettu tuotekategorioihin. Jotkut auttajista olivat antaneet herkkuja koko perheelle, kun lahjojen hankinta oli kohdistettu lapsiin.

Toisena tekijänä valinta antaa ylimääräistä liittyi liian vähäisinä pidettyihin toiveisiin, mitä kuvattiin etenkin lasten toiveiden kohdalla. Auttajien keskuudessa vallitsi järkytys ja surumielisyyden tunne tapauksista, joissa lapsi tai nuori pyysi ainoastaan perustarpeisiin liittyviä tavaroita.

”Eniten mieleeni on toiveista jäänyt hygieniatarvikkeet ja sukat, ne saavat minut aina herkistymään ja miettimään, miten erilaisia lapsuuksia Suomeen mahtuu.” (N15)

”Jos perheen toiveet ovat lähinnä ruokaa ja hygieniatarvikkeita jne. minulle tulee tunne, että apu tulee todella tarpeeseen. Usein silloin ainakin pyrin auttamaan ja lisäksi sujauttamaan mukaan lapsille jotain ylimääräistä. Jonkin ihan ”oikean” lahjan.” (N21)

Auttajat vaikuttivat tiedostavan tai ilmaisivat suoraan suomalaisten elävän hyvinvointiyhteiskunnassa, jolloin perustarpeisiin kohdistuvia toiveita kuvattiin karuiksi. Tällaisten tavaroiden hankkimista pidettiin itsestänselvyytenä, jolloin edes huono-osaisen ei pitäisi joutua pyytämään niitä joululahjaksi. Lapsen koettiin ansaitsevan jouluna jotain arjen hankinnoista poikkeavaa riippumatta elämäntilanteesta. Aiheen esille nostaneet auttajat harmittelivat, etteivät huono-osaisuudessa elävät lapset osanneet käyttää Joulupua -yhteisöä hyödyksi erityisempien toiveiden saamiseksi. Tällaisten tunteiden johdosta lapselle oli usein hankittu erillinen lahja tai vähintään jotain pientä ylimääräistä. Joillain auttajilla herännyt ylimääräisen auttamisen halu ei konkretisoitunut toiminnaksi.

8.2 Auttamisen valta-asema

Rahaa ja lahjakortteja lukuun ottamatta Joulupuan ohjeiden mukaisesti perheillä on oikeus pyytää kaikenlaista materiaalista ja ruokaan liittyvää apua. Toiveiden täyttymisestä ei kuitenkaan ole takeita, sillä auttajien toiminta määrittää sen, mitä perheet lopulta saavat. Tässä tutkielmassa valintoja tarkastellaan auttajina olevien yksityishenkilöiden käsityksissä, joten omilla resursseilla ja tulkinnoilla lahjan ansaitsemisen rajoista on merkitystä. Auttamisen valta-asemalla kuvataan auttamisen auttajakeskeisiä valintoja, joilla auttajat tekevät rajanvetoja antamaansa apuun tai sanelevat omilla valinnoillaan sitä, millaiseen apuun avunsaajat ovat oikeutettuja. Katteoria sisältää auttajien yksilöllisesti määrittämät auttamisen rajanvedot ja auttajalähtöisen valmiiden ratkaisuiden kautta auttamisen.

8.2.1 Auttamisen rajanvedot

Pääsääntöisesti auttajat suhtautuivat Joulupua -yhteisön perheiden toiveisiin kohtuullisina, jolloin tarve auttamisen rajat vedettiin täytettävien toiveiden tai perheiden määrään.

Käsitykset toiveiden säännöllisestä kohtuuttomuudesta rajoittuvat muutamaan auttajaan.

Useammat kokivat kohdanneensa yksittäisiä kohtuuttomia toiveita, joissa joko rahallinen arvo tai tuotekategoria sai auttajan vetämään rajan avun antamiselle. Käytännössä tällöin toiveet eivät olleet vastanneet auttajan halukkuutta tuntemattoman auttamiseen tai ennakkokäsitystä toiveiden tasosta. Kaikki kohtuuttomuutta pohtineet auttajat eivät maininneet omaa taloudellista tilannettaan, mutta pienituloisiksi itseään kuvanneet pohtivat tyypillisesti myös toiveiden kohtuuttomuutta.

Auttajat kuvasivat yleisesti halua ostaa tavanomaisia sekä kohtuuhintaisia tavaroita, vaikka kohtuuttomuutta ei olisi kirjoitelmassa tuotu erikseen ilmi. Kohtuuhintaisiksi ja tavanomaisiksi kuvattuja tavaroita oli perheille aiempina vuosina ostettukin. Tällaisia toiveita myös selvästi oli etukäteen odotettu. Auttajan kalliina pitämät toiveet saivat epäilemään perheen todellista avuntarvetta. Epäilykset korostuivat aikuisen pyytäessä kalliita lahjoja. Auttajat eivät suoraan viitanneet siihen, että huono-osaisen olisi oikeus pyytää vain tietynlaisia lahjoja. Enemminkin käsityksissä kuvastui oletus, että Joulupua -yhteisöä ei tulisi pitää kanavana hintavampien tavaroiden saamiseen.

”Jos perheen ilmoituksessa kerrotaan että heillä ei ole vuosiin ollut varaa mihinkään ja ei ole edes vaatteita ja ruokaa, mutta toiveena on uusin PS4 peli tai ohjain, tulee monesti mieleen että onkohan todellinen tilanne niin huono kun kuvataan.” (N22)

”Mitään suhteettoman kalliita lahjoja en lähde kenellekään ostamaan. Miehuummin ostan useamman edullisemmän tai useammalle perheelle pientä kuin yhden jonkun suhteettoman kalliin lahjan.” (N23)

Kalliin lahjan raja suhteutui auttajan omaan tilanteeseen. Auttamisen rahallisen arvon rajanvetoa yhdisti näkemys, että tuntemattomalle ei osteta kalliimpaa lahjaa kuin omalle lapselle tai kalliimpia tuotteita kuin itselle arjessa ostetaan. Lahjan korkeamman hinnan ei koettu lisäävän lapsen iloa lahjasta. Osalla rajanveto oli ideologinen, mutta pienituloiset auttajat kuvasivat valinnan rajanvetoon olevan pakon sanelema. Lahjojen hankkiminen vähensi omia kulutusmahdollisuuksia jouluna tai käytännössä ylimääräistä rahaa ei ollut, jolloin auttamisen rahallinen arvo oli tarkkaan rajattu. Pienituloinen auttaja saattoi kokea

huonommuuden ja oman avun kelpaamattomuuden tuntemuksia, kun autettavan toiveet ylittivät omat auttamismahdollisuudet.

Auttamisen rajanvedoissa tulivat konkreettisenä esimerkkinä esiin merkkitarvat, jotka ymmärrettiin pääsääntöisesti rahallisen arvon kautta. Auttajat kokivat merkkitarvojen olevan turhaa rahankulutusta.

”En haluaisi toteuttaa kallista lahjatoivetta vain brändin vuoksi, esim. merkkivaate.” (N24)

”Kallista materiaalista apua tuskin antaisin, koska en itsekään usko niihin. Tarkoittaen esim. vaatteissa kalliisiin brändätyihin merkkeihin--.” (N25)

Samaan tuotekategoriaan kuuluva toive voitiin täyttää merkittömänä tavarana. Auttajien oli vaikea ymmärtää lapsen tai nuoren kokemaa tarvetta nimenomaisesti merkkitarvalle. Tällaisia näkemyksiä edustavat auttajat saattoivat kuvata merkkitarvojen välttämistä myös omissa kulutustottumuksissaan.

Merkituotteiden ohella auttamisen raja voitiin vetää tuotekategoriaan. Raja muodostui abstraktimmin parilla auttajalla annettavan tavarahan hyödyllisyyden vaatimukseen, jolloin etenkin muovikrääsäksi kuvattuja leluja ei haluttu mahdollisista esitetyistä toiveista huolimatta antaa. Tarkempina rajanvetoina esimerkiksi eräs auttaja ei suostunut antamaan videopeljä, sillä niiden tarpeelle ei nähty perusteita. Kaksi auttajaa kuvasi kielteisyyttään joulukoristeiden antamista kohtaan. Joulukoristeet miellettiin useampivuotisiksi, jolloin perheillä ei tulisi olla tarvetta niiden pyytämiseen. Rajanvedosta oltiin valmiita joustamaan, jos aiempien vuosien koristeiden puuttumiselle oli peruste.

Vanhempien esittämiin toiveisiin suhtauduttiin kielteisesti tai vähintään varauksellisesti, mihin yksikään vanhemmat maininnut auttaja ei tehnyt poikkeusta. Joulua -yhteisön oli valittu auttamisväyläksi nimenomaan halusta tarjota lapsille joulua. Vanhempien toiveita oudoksuttiin ja niiden toteuttaminen koettiin vaikeaksi.

”En myöskään näe tarpeelliseksi toteuttaa vanhempien lahjatoiveita pois lukien jouluruoka.” (N4)

Ainoastaan vanhempien esittämiin ruoka-avun pyyntöjä toteutettiin, sillä niihin suhtauduttiin hyväksyvästi. Yksittäiset auttajat pohtivat joustamista materiaalisissa toiveissa vanhempien kohdalla, jos vanhempien pyytämät tavarat liittyvät välttämättömiin perustarpeisiin. Lahjan saajan rajanvedon näkökulmasta muutama auttaja mainitsi lemmikit, jotka jakoivat

auttamishalukkuuden kahtia. Osa oli valmiita auttamaan perheitä lemmikkien perusruoan osalta, kun taas toiset suhtautuivat torjuen lemmikkien puolesta esitettyihin avun pyyntöihin.

8.2.2 Valmis lahja edellä

Suurimmalle osalle Jouluapua -yhteisössä auttaminen tarkoitti ilmoituksissa olevien toiveiden pohjalta toimimista, jolloin lahja hankittiin varta vasten perheen esittämien toiveiden perusteella. Vähemmistö auttajista toimi päinvastaisesti olemassa olevan tavaran lähtökohdista, jolloin tavara oli tavalla tai toisella hankittu jo etukäteen. Toisin sanoen lahja yhdistettiin mahdollisimman sopivaan saajaan. Autettavan toiveisiin tutustuttiin, mutta käytännössä lahjan antaminen tapahtui auttajalähtöisesti. Toisaalta valinta antaa olemassa oleva tavara yhdistyi myös perheen valitsemiseen. Tavaraa ei annettu satunnaisesti vaan auttajan oli valittava autettava perhe sen perusteella, että lahjan oli mahdollista sopia lapselle tai nuorelle.

Valmiin lahjan antaminen oli etenkin oman perheen käytettyjen tai muutoin omassa kulutuksessa ylimääräiseksi jääneiden tavaroiden antamista. Nämä tavarat olivat poikkeuksetta vaatteita ja leluja. Perheelliset auttajat kuvasivat käytetyn tavaran antamista helpoimmaksi tavaksi auttaa, jolloin turhaksi jääneelle tavaralle tulee samalle jatkokäyttöä.

”Saatan antaa myös käytetyn toiveen, jos sellainen sattuu olemaan, mutta ilmoitan aina etukäteen, jos olen antamassa käytettyä tavaraa ja oikeasti kriteerini käytetyn kunnan suhteen ovat korkeat.” (N26)

Käytetyn antaminen voitiin kokea ainoaksi tai parhaimmaksi vaihtoehdoksi, mikä esiintyi joissain pienituloisiksi itseään kuvaavien auttajien valinnoissa. Käytetyn tavaran antajilla on selkeä tarve perustella auttamisvalintaansa niissä tapauksissa, joissa olisi ollut mahdollista antaa erikseen hankittu lahja. Perusteluissa käytetyn antaminen mahdollisti määrältään isomman tai merkkitavaran osalta symboliselta arvoltaan paremman lahjan antamista verrattuna siihen, jos auttamista varten olisi hankittu uutta tavaraa. Näissä käsityksissä käytetyn tavaran antamista ikään kuin oikeutettiin hyväkuntoisuuden ja laadukkuuden perusteluilla. Ainoastaan yksi auttaja liitti käytetyn antamiseen osaltaan ekologisen elämäntapansa.

Olemassa olevan tavaran antaminen apuna saattoi olla suunnitelmallisempaa, sillä auttajista pari hankki lahjoiksi sopivia tavaroita alennusmyynneistä pitkin vuotta. Näitä auttajia yhdisti pitkä historia Jouluavun kautta auttamisessa.

”Ostan lahjoja pitkin vuotta ja jouluapuaperheistä valikoituu ne, joille kätköistäni löytyy jo jotain, jota sitten täydennän toiveiden mukaan.” (N27)

Auttajan kuvaama täydentäminen osoittaa, että lahjan soveltuvuudeksi koetaan tarvetta jonkin lisäämiselle sen oheen. Jouluavun ilmoitusten julkaisun jälkeen etukäteen tavaroita hankkineet etsivät hankkimilleen tavaroille mielestään sopivat saajat.

Käytetyn tavaran antaminen sai joululahjaa laajempia merkityksiä. Perheen avuntarve saatettiin tulkita joululahjoja laajemmaksi. Tähän avuntarpeeseen haluttiin vastata, kun perhettä voitiin auttaa helposti omalta perheeltä turhiksi jääneillä tavaroilla.

”Saatan laittaa mukaan myös jotain omien lapsien pieneksi jääneitä vaatteita tai leluja ostetun lahjan lisäksi.” (N21)

”Yhdelle vein KAIKKEA (käytettyä): pesukoneen, sohvan, lasten vaatteita, leluja, keittiötarvikkeita ym. ym.” (N28)

Toisaalta tällainen toiminta oli auttajalle helppo keino päästä eroon turhaksi jääneistä tavaroista, sillä ne olivat selkeästi jääneet kotiin viemään tilaa. Nämä auttajat laittoivat lahjan oheen tai toivat erikseen joululahjan antamisen jälkeen omalta perheeltä jo turhaksi jääneitä tavaroita Jouluavun kautta tavoittamalleen perheelle. Lahjojen antamisen täydentäminen käytetyllä tavaralla oli harkitumpaa, sillä näissä tapauksissa avunsaaja oli perheen omaa lasta hieman nuorempi ja samaa sukupuolta. Joulun jälkeen erikseen apua tuoneet sen sijaan olivat antaneet perheille sekalaisemmin tavaroita. Kirjoitelmista ei ilmennyt, millaista mahdollista keskustelua perheiden kanssa oli käyty joululahjoista erillisen avun tarpeesta tai antamisesta. Osa tällä tavoin toimineista auttajista kuvasi perheen kiitollisuutta ylimääräisestä avusta.

9 Johtopäätökset

9.1 Pohdinta

Tutkielman tarkoituksena oli selvittää auttajien valintoja Jouluapua-yhteisössä. Näkökulma oli nimenomaisesti auttajien subjektiivisissa käsityksissä auttamisen valinnoista. Ensinnäkin ymmärrystä auttamisen luotiin tarkastelemalla auttajien valinnan perusteita autettavan perheen valitsemiselle. Toiseksi tarkastelu suuntautui valintoihin varsinaisessa materiaalisena avun antamisessa, mikä liittyi avun antamisen rajauksiin ja subjektiivisiin merkityksiin siitä, millaista apua tuntemattomille perheille annettiin. Tältä osin ymmärrystä valinnoista syvennettiin myös tarkastelemalla auttajien kuvauksia antamastaan avusta.

Jouluapua -yhteisössä auttajien autettavaa perhettä ja annettavaa apua koskevat valinnat kuvastivat yleistä hyväksyntää apua pyytävien perheiden oikeutuksesta saada kohtuullista apua. Auttajilla oli aito halu auttamiseen. Myönteinen suhtautuminen avun saamisen on perusteltua jo sen kannalta, että hyväntekeväisyyksien tapaan Jouluapua -yhteisö perustuu vapaaehtoisuuteen. Lisäksi avun kohdentamisen henkilökohtaisuuden ja valintojen tekemisen tarpeen vuoksi auttaminen vaatii auttajalta enemmän aktiivisuutta verrattuna esimerkiksi rahankeräyksiin. Tältä pohjalta on oletettavaa, että avun antamiseen ja huono-osaisten avuntarpeeseen kielteisesti suhtautuvat eivät osallistu Jouluapuun. Auttajat olivat jo tutkielman aiheen rajauksen ulkopuolella tehneet valinnan avun antamisesta tuntemattomille ja valinnat ohjautuivat auttamishalua mukailevasti.

Samalla avun saamisen oikeutuksen mukaisilla valinnoilla on laajempi sosiaalinen perusta suomalaisessa yhteiskunnassa. Suomalaiset suhtautuvat keskimäärin myönteisesti huono-osaisten oikeuteen hakea yhteiskunnan tarjoaman tuen ohella apua kansalaisyhteiskunnan toimijoilta, jos avuntarve on apua hakevalla todellinen ja perusteltavissa. Suurimmaksi osaksi apua hakevien uskotaankin täyttävän nämä kriteerit, mikä luo perustan ansaitsevuustulkinnolle tyypilliselle myönteisyydelle. Myönteinen suhtautuminen ansaitsevuuteen taas nostattaa empatiaa ja omaa auttamishalua. (Laihiala & Ohisalo 2017, 237; 242–243; 252.) Ansaitsevuustulkintojen myönteisyydellä on myös yhteiskunnallisempi perusta suomalaisten käsityksissä. Suomalaisille on tunnistettu ominaiseksi tulkita yhteiskunnan rakenteita tai epäonnea köyhyyden tyypillisimpinä selityksinä, jolloin yleisesti huono-osaisten ei koeta voineen vaikuttaa avuntarpeen syntymiseen (Niemelä 2007, 594). Osa auttajista ei kokenutkaan keskeiseksi arvottaa ansaitsevuutta eli ansaitsevuuteen suhtauduttiin

laaja-alaisesti myötämielisesti. Ansaitsevuuden tärkeäksi mieltäneet pystyivät taas valitsemaan apunsa kohteeksi perheen, jonka avun tarvetta ja sen syytä pidettiin hyväksyttävimpänä. Annettavan avun valinnat voitiin tehdä sellaisen perheen kontekstissa, jota haluttiin auttaa. Tällöin autettavan edun priorisointi on oletusarvoisesti helpompaa verrattuna tilanteeseen, jossa annettavan avun valintoja tehtäisiin perheelle, jonka oikeutta apuun ei hyväksyttäisi.

Myötämielisyys ansaitsevuutta kohtaan ja siten auttamishalu kuvastuivat autettavan perheen valinnan painottumisessa suosimiseen sen sijaan, että tietynlaisten perheiden ulosrajaaminen olisi ollut valinnassa ensisijaista. Mieluisimman valinnan merkitykset kytkeytyivät ansaitsevuuteen ja yksilöllisiin kiinnostavuuden tekijöihin perheiden ilmoituksissa. Auttajat halusivat valita perheitä, joilla huono-osaisuuteen ajautuminen tai tilanteen jatkuvuus tulkittiin olevan perheen oman vaikutusvallan ulkopuolella. Perheet olivat kohdanneet esimerkiksi äkillisen kriisin. Lisäksi mieluisena avunkohteena yksinhuoltajia pidettiin vaikean tilanteensa uhreina, vaikka auttajien on mahdotonta tietää yksinhuoltajuuteen johtaneita syitä. Ansaitsevuustutkimuksissa havaitaan toistuvasti ihmisten tarve kiinnittää huomiota avuntarvitsijan kontrollin mahdollisuuteen omasta tilanteestaan. Ansaitsevimpina pidetään avuntarvitsijoita, joilla oman vaikutusvallan ulkopuolella oleva sosiaalinen riski on toteutunut tai avuntarvitsijat eivät voi itse edesauttaa tarpeidensa täyttymistä. (van Oorschot 2000, 39; 43.) Tässä kontrollin kehyksessä suomalaisten on tutkittu auttavan tuntemattomista mieluiten kehitysvammaisia, sairaita lapsia ja ikäihmisiä (Pessi 2008, 45). Kehitysvammaiset ja sairaat ylipäänsä ilmenivät myös aineistossa suorina esimerkkeinä auttamisen kohteen valintoina.

Toinen Jouluavun auttajille ominainen ansaitsevuustulkinta kykenevästä ja itsenäiseen pärjäämiseen pyrkivästä avuntarvitsijasta vastaa ansaitsevuustutkimuksessa aiemmin tunnistettuja ansaitsevuustulkintoja. Vastavuoroisuuden tulkinnan perusteella ollaan valmiita auttamaan henkilöitä, jotka ovat menneisyydessä auttaneet tai tulevaisuudessa voivat auttaa muita (Kallio 2020 ym. 248). Vastavuoroisuuden tulkinnassa heijastuu nimenomaan avuntarpeen väliaikaisuus, josta päästyään henkilö on hyödyksi. Jouluavun auttamisvalinnoissa vastavuoroisuus ei kuvastu aivan näin suorasti autettavan tulevina auttamispyrkimyksinä. Vastavuoroisuuteen heijastuva valinta kuvastui pikemminkin uskoon autettavan tulevasta osallisuudesta työelämään, jolloin nykyinen avunsaaja antaisi yhteiskunnalle aktiivisuudellaan.

Ansaitsevuustulkintoihin perustuvassa valinnassa oli kuitenkin myös avun kohdentamista välttävä puoli. Avunsaajaksi ei haluttu valita perhettä, jonka tulkittiin itse aiheuttaneen huono-osaisuuttaan tai avuntarvettaan. Tietyn ryhmän ansaitsevuuteen kielteisesti suhtautumisen taustalla onkin ominaisesti syylliseksi tulkitsemista. Näissä tulkinnoissa huono-osaista pidetään laiskana ja apua väärin perustein hakevana. (Laihiala & Ohisalo 2017, 245.) Auttajien käsityksissä syyllistäminen yhdistyi erityisesti elämänhallinnan puutteen tulkintaan ja taloudellisesti vaativaan monilapsisuuteen jo valmiiksi taloudellisessa ahdingossa olleilla. Avun kohdentamista välttävät tekijät liittyvät perheiden aikuisiin, ja osa auttajista ilmaisikin syyllisyyden aikuiskeskeisyyden. Kaikenlaisia perheitä saatettiin olla valmiita auttamaan sillä perusteella, että lapset olivat kaikesta riippumatta syyttömiä perheen ahdinkoon.

Kiinnostavuuden tulkinta perheen valinnan perusteena osoittaa sen, ettei kaikilla auttajilla ollut tarvetta perustaa valintojaan ansaitsevuuden tulkintoihin eli arvottaa perheiden oikeutta saada apua. Toisilla ansaitsevuustulkinta ei ainakaan ollut ainut valinnan peruste. Subjekttiivisen mielenkiinnon valinnan perusteessa perheen ilmoituksessa oli jokin tekijä, joka houkutteli auttajaa kohdistamaan avun kyseisen tyyppiselle perheelle. Tyypillisesti tekijä yhdisti auttajaa ja autettavaa, jolloin voidaan puhua sisäryhmäkokemuksesta. Tutkimuksissa on toistuvasti havaittu ihmisten suosivan kaikenlaisissa vuorovaikutuksellisissa toiminnoissa omaa sisäryhmää, mikä pätee myös auttamiseen. Sisäryhmään koetaan yhteenkuuluvuutta, ja sisäryhmän tarpeet herättävät suurempaa empatiaa. (Everett, Faber & Crockett 2015, 8–9.) Jouluaavun auttajien käsityksissä samankaltaisuus linkittyi pääasiassa lasten ikään ja sitä kautta muodostuvaan valinnan luonnollisuuteen. Yhteenkuuluvuus oli käytännöllistä, sillä lasten yhtenevät iät helpottivat lahjanhankintaa. Vain harvoilla kyse oli tunnepitoisemmasta yhteydestä. Sisäryhmän vähäinen rooli auttamisen valinnan perusteena Jouluaapua -yhteisössä on huomionarvoista suhteutettuna edellä esitettyyn sisäryhmän suosimista yleistävään tutkimustulokseen. Toisaalta tätä voidaan perustella autettavien ja auttajien ryhmien erolla. Autettavat ovat huono-osaisia ja kohdanneet jopa lukuisia haasteita, mutta taas auttajat ovat vähintään autettavia paremmassa tilanteessa tai objektiivisesti hyvässä sosiaalisessa asemassa. Saattaa siis olla, että Jouluaavun tyyppisessä yhteiskunnan tukea täydentävässä hyväntekeväisyydessä auttajat eivät havaitse yhtäläisyyksiä autettaviin samoin kuin omien verkostojen sisäisissä arkipäiväisissä auttamisissa.

Kiinnostavuus valinnan taustalla saattoi perustua myös auttajalle tärkeään tekijään, joka ei yhdistänyt auttajaa ja autettavaa. Tekijä oli sen sijaan muutoin merkityksellinen auttajalle. Tämä oli kyseessä esimerkiksi pikkulapsiperheitä valinneilla perheettömillä ja

ulosrajautumisen huolen perusteella teini-ikäisiä valinneilla. Hyväntekeväisyyden valinnoissa on omien arvojen ja uskomusten ulottuvuus, vaikka usein tämä näkökulma jää sisäryhmän auttamisen tarkastelun varjoon. Auttaja tunnistaa saajassa jonkin omissa arvoissa tärkeän piirteen. Arvoihin ja uskomuksiin nojaavat auttamisen valinnat perustuvat haluun tukea itselle tärkeää kohdetta, minkä kautta auttaja ilmaisee itseään. (Chapman, Masser & Louis 2020, 1281–1282; 1284.) Kaikille auttajille joulukuukausi kuvastui arvostettuna ja tärkeänä. Osalle oli kuitenkin erityisen tärkeää varmistaa, että joulun saavat myös todennäköisimmin ilman apua jäävät ikäryhmät ja sen ikäiset lapset, joille joulu on merkityksellisin.

Ansaitsevuus- ja kiinnostustulkintoja yhdistävä valinnan ulossulkeva peruste oli aikuisuus. Aikuisuuden näkökulman voi tulkita sivuavan edellä käsitellyjä aiheita, sillä aikuisuuteen saattoi liittyä syyllistämisen elementtejä ja toisaalta joulun merkitys liitettiin lapsiin. Aikuisten ei koettu tarvitsevan ehdottomasti materiaalia jouluna, sillä heidän toivottiin näkevän joulussa muutakin kuin lahjat. Aikuisilla lapsilla mainittiin myös olevan mahdollisuus tukiin tai työssäkäyntiin. Kaikille ei voi apua antaa, joten tältä pohjalta lasten priorisointi on perusteltua. Yleisestikään hyväntekeväisyystoiminnassa työikäiset aikuiset eivät auttajia houkuttele. Mieluiten suomalaiset lahjoittavat apua sotaveteraaneille, lapsille tai kansainvälisesti katastrofien uhreille (Pessi 2008, 15). Kyseessä voi tulkita olevan myös Jouluavulle ominainen valinnan peruste, sillä toiminnan pääkohderyhmä ovat lapsiperheet. Aikuisille mieluusti apua antavat todennäköisesti toimivat muiden hyväntekeväisyyksien kautta.

Fyysinen etäisyys valinnan perusteena kuvastaa vielä selvemmin Jouluavun kontekstia. Perinteisen rahankeräyksen tai laajempien valtakunnallisten keräysten kohdalla auttajan ei tarvitse miettiä sijainnin kaltaisia tekijöitä, sillä avun antamisen tilanne tulee auttajaa vastaan ja avun perillemenosta huolehtii hyväntekeväisyystoimija. Jouluavussa auttajan on itse huolehdittava apu perille, joten itselle sopivamman etäisyysvaihtoehdon valinta on perusteltua. Jouluavun karttapalvelun voi tulkita kannustavan tällaiseen valintaan, sillä autettavat perheet sijoittuvat Suomen kartalle ja rajaaminen alueittain on helppoa. Kasvokkainen tapaaminen toisi lisäsyvyyttä auttajien arvostamaan Jouluavun henkilökohtaisuuteen, mutta vain harvoille auttajille kasvokkainen kohtaaminen itseisarvona oli lähellä sijaitsevan perheen valinnan taustalla.

Aito auttamisen halu ja usko ansaitsevuuteen välittyivät myös toisen tutkimuskysymyksen tarkastelukulmana olleessa avun antamisessa. Auttajiin pystyi yleistämään havainnon, että he

olivat valinneet täyttää lapsen lahjatoiveen mahdollisimman hyvin. Tarkalle toiveeseen vastaamiselle annettiin lahjan mieluisuuden ja käytännön sopivuuden merkitykset. Taustalla oli auttajien usko joululahjojen keskeisestä merkityksestä lasten joulun rakentumisessa. Uskomuksessa välittyy joulun rituaalien universaalius. Lapsikeskeisesti joulun perinteitä on kuvattu jouluaaton lahjojen avaamisen erityisyydellä. Lahjat erottavat lapselle joulun arjesta ja poikkeuksellisesti koko perhe kiinnittää huomion lapsen leluihin. (McKechnie & Tynan 2006, 139.) Lapsen toiveeseen vastaamiseen perustuva valinta saattoi tarkoittaa myös avun antamista lahjakorttina. Lahjakorteilla joulun perinteiden tarjoamaa lahjojen elämystä ei synny aatoksi, mutta lahjakorttien tuomalla valinnan vapaudella on omanlaisensa merkitys etenkin leikki-ikä ohittaneille teini-ikäisille. Toinen laajan auttajajoukon saavuttanut joululahjoihin perustuva hyväntekeväisyys, Joulupuu -keräys, esimerkiksi ohjaa auttajia antamaan lahjakortteja. Hyväntekeväisyystoimija perustelee pyyntöä huono-osaisten nuorten toiveella saada valita itse mieluisen lahja tai osallistua lahjakortin avulla ajanviettoon ikätovereiden kanssa. (Joulupuu 2021.) Tarkan toiveen täyttäminen tai lahjakortti tähtäsivät samaan auttamisen valinnan tarkoitukseen eli jouluilon tuottamiseen.

Auttajien valinnat säätelevät sitä, millaista apua Jouluavun kautta annetaan eli toisinpäin sanottuna auttajan on mahdollista saada. Hypoteettisesti ääripäissä auttaja voi ostaa joulun hittilelun tai alennuskorista satunnaisen ikäryhmälle sopivan tavarahan, joilla voi olettaa olevan myös hintaeroa. Suomalaisille auttaminen on kuitenkin tärkeä arvo, jolloin apua halutaan antaa altruistisesti. Itsekkäät perusteet ovat vähäisiä. (Pessi & Oravasaari 2011, 85–86.) Vastaavan lähtökohdan voi nähdä heijastuvan Jouluavun auttajilla mieluisen lahjan antamisen pyrkimyksessä, jossa tavoiteltiin autettavan etua ja mielihyvää. Jouluavun auttamisen valinnoissa ei kuitenkaan tule sivuuttaa antavan roolin valta-aseman merkitystä. Väistämättä auttajan taloudelliset resurssit luovat rajat auttamiselle, mutta avun antamisen valta-asemalle mielenkiintoisempia olivat ideologiset rajat. Auttajat olivat selvästi odottaneet toiveilta kohtuullisuutta, ja toiveiden hintavuus aiheutti valintoihin heijastuvaa kritiikkiä.

Lahjatoiveiden hintavuus joko tuotekategorian tai merkkitarvikkeen kautta tulkittuna sai auttajat valitsemaan toiveen täyttämättä jättämisen. Auttaja ei ollut valmis tai kykenevä toteuttamaan tällaista toivetta. Avunpyynnön suuruudelle on tunnistettu yhteyksiä auttajan toimintaan. Suuri pyyntö luo vähäisempää halukkuutta auttaa kuin vähäisempi pyyntö. Selitykseksi on esitetty ihmisen mielensisäistä ristiriitaa, jossa halutaan kuvastua avokätisinä, mutta samalla tunteettomalle antamiseen ei haluta tuhlata. (Dolinski, Grzyb, Olejnik, Prusakowski & Urban 2005, 1151.) Auttajilla oli halu auttaa, mutta kohtuuden rajoissa. Kalliiden toiveiden

kielteisyyden ohella pyynnön suuruuden vaikutuksen ilmiö linkittyi vaatimattomiin pyyntöihin liittyviin valintoihin. Vain vähän pyytävälle oltiin valmiita antamaan jopa pyyntöä enemmän.

Etenkin valmiin lahjan teemaan kuuluva käytetyn tavaran antaminen vallankäyttönä on mielenkiintoinen valinta, jossa auttamisen halusta huolimatta huono-osaiselle koetaan riittävän niin sanotusti oma ylijäämä. Autettavalle ei osteta erikseen uutta, vaikka hyväntekeväisyys saattaa olla huono-osaiseksi lukeutuvalle vähävaraiselle harvoja mahdollisuuksia uuden tavaran saamiseen. Käytettyjen joululahjojen antaminen on tieteellisen tutkimuksen osalta toistaiseksi jäänyt huomiotta, sillä valintaa käytetyn lahjan antamisesta on tarkasteltu vain kaupallisten käytetyn tavaran myyntialustojen toimesta. Käytettyjä vaatteita välittävän Tisen teettämän tutkimuksen mukaan vain 18 prosenttia suomalaisista haluaisi saada käytetyn lahjan, ja 52 prosenttia on huolissaan vastaanottajan reaktiosta käytettyyn lahjaan (Tise 2021). Käytetty lahja ei ole löytänyt paikkaansa lahjanantokulttuurissa, mikä välittyi auttajien tarpeena korostaa antamansa tavaran hyvälaatuisuutta. Auttajat hakivat selvästi oikeutusta käytetyn antamiselle. Monet lisäsivät lahjaan jotain uutta. Tämä voi olla osoitus käsityksestä, että autettava ansaitsee myös hänelle valittua tai käytetyn lahjan antamisen pehmittämistä. Käytetyn lahjan antaminen jäi aineistossa vähemmistön valinnoiksi. Tällainen valinta voi Jouluvuonna todellisuudessa ollakin vähemmistön toimintatapa, mutta toisaalta käytettyä antaneiden oman valinnan perustelun tarve herättää huomion, etteivät kaikki käytettyä antaneet ole mahdollisesti rohkaistuneet vastaamaan kirjoitelmapyyntöön. Käytetyn antaminen voi olla moninaisempi ja arvottavampi valinta kuin tämän tutkielman aineisto osoittaa.

Valinnoissaan auttajat selvästi tiedostivat ympäröivän hyvinvointivaltion, vaikka vain pari auttajaa käyttivät kirjoitelmissaan hyvinvointivaltion käsitettä. Hieman useampi viittasi hyvinvointivaltioon kuuluviin sosiaalietuuksiin. Selkeimmin hyvinvointivaltion tiedostaminen välittyi avun antamisen valinnoissa. Joulun erityisyyden vuoksi lapselle haluttiin antaa mieluinen lahja, jota lapsi oli toivonut omien mieltymystensä mukaan. Päinvastaisesti perustarpeisiin liittyvät toiveet herättivät huolta ja hämmästyksiä. Näissä merkityksissä voi havaita välittyvän oletus, että hyväntekeväisyydestä huono-osaiset hakevat apua ylimääräisen saamiseen ja satunnaisten kansalaisten ei tarvitse varmistaa toisten perustarpeiden täyttymistä. Ylimääräinen ja mieluisa tavara linkittyy hyvinvointivaltiolle ominaiseen kulutukseen. Nykynormin mukaisesti hyvinvointivaltiossa asuvat ihmiset kuluttavat entistä enemmän vapaa-ajan ja palveluiden kaltaisiin ylimääräisiin viihdykkeisiin, jonka lisäksi kuluttamiselle

on ominaista laaja valinnanvara. Kuluttamisesta on tullut välttämättömyyksiä hankinnan sijaan eriarvoisuutta luova ilmiö, jossa kulutuskohteet erottelevat ihmisiä. (Autio 2019, 222; 224; 226.) Kulutuskeskeisyyden nojalla ei ole yllättävää, että tuntemattoman lapsen oikeutta ylimääräisen mukavan saamiseen ei kyseenalaistettu. Vastaavasti ylimääräiseen kuluttamiseen tottuneelle ja hyvinvointivaltion perusturvan tiedostavalle on ymmärrettävä järkytys, kun lapsi pyytää auttajan elämässä itsestään selviä välttämättömyyksiä. Käsitys hyvinvointivaltion toiminnasta tulee haastetuksi, kun perustarpeita tarvitseekin pyytää hyväntekeväisyydestä. Hyvinvointivaltion tiedostamisen voi nähdä välittyvän myös perheen valinnan painottumisessa suosimiseen. Auttajat voivat keskittyä valitsemaan perheen, jolle mieluiten antavat ylimääräistä iloa, kun yhteiskunta turvaa perustarpeet.

Auttajien valintoja kehystivät merkityksenannot joululle lasten juhlanä. Jouluapuun oli osallistuttu lasten auttamistarkoituksessa, mikä on voinut rajata auttajista joukon, joille ymmärrys joulusta rakentuu lasten kautta. Toisaalta joulu lasten juhlanä on laajemmin tunnustettu. Kuluttamisen näkökulmasta joulusta on tullut ostojuhlanä lasten leluille. Joulu on lapsille poikkeuksellinen mahdollisuus esittää materiaalisia toiveitaan. (Halkoaho & Laaksonen 2009, 253.) Joulunä joulupukin historian kautta koostanut Perunka (2020) osoittaa joulun tunnetuimman symbolin, joulupukin, kytkeytyvän historian käännekohtissa nimenomaisesti lapsiin. Avun kohdistaminen lapsiin ja avun antaminen lasten toiveiden täyttämisenä olivat ensisijaisia valintojen merkityksiä, minkä suuri osa auttajista ilmaisi myös suoraan. Ylimääräisen antaminen vanhemmille, pohdiskeleva hyväksyntä aikuisten perustarvetoiveita kohtaan sekä käytetyn antaminen perheelle joulun jälkeen osoittivat, että aikuisillakin ymmärretään olevan tarve hyväntekeväisyyden avulla. Joulunä apu haluttiin kuitenkin suunnata lapsille.

Auttamisen valintojen ymmärtäminen on rakentunut aineistonkeruunämetelmän eli kirjoitelman kehyksessä. Kirjoitelma ei ole mahdollistanut tarkentavien kysymysten esittämistä, joiden avulla olisi saanut syvennettyä joissain kirjoitelmissa pintapuolisiksi maininnoiksi jääneitä valintoihin liittyviä tekijöitä. Kaikilta tutkittavilta ei myöskään ole saatu tietoja samoista tai kaikilta keskeisiltä osa-alueilta, mutta toisaalta tutkittavat ovat tuoneet esille itselleen merkitykselliset tekijät auttamisen valintojen kannalta. Taustatietoinä kerätyt auttamiskertojen määrä ja ikä osoittautuivat lopulta aineiston analyysin kannalta merkityksettömiksi, sillä ne eivät tehneet käytännössä eroja erilaisille auttamisen valinnoille. Sen sijaan auttajan oman sosioekonomisen aseman selvittäminen taustatiedoksi olisi antanut arvokasta tietoa auttajien keskinäisiin eroihin valinnoissa. Kirjoitelmissa osa vastaajista otti

oma-aloitteisesti kantaa sosioekonomiseen asemaansa, ja esimerkiksi pienituloisiksi tai erinomaisesti toimeentuleviksi itseään kuvaavien välillä oli eroa lahjan kohtuullisuuden rajan vetämisessä. Ilman sosioekonomisen aseman taustatietoa on mahdotonta ymmärtää esimerkiksi tulonlähteen ansaitsevuustulkinnan suhdetta auttajan omaan tilanteeseen.

9.2 Luotettavuus ja eettisyys

Tuloksilla ja johtopäätöksillä voi nähdä olevan merkitys vain silloin, jos tutkimus on laadittu huolella ja tutkimuksen teon periaatteita noudattaen. Sen takia tämä tutkielma päättyy luotettavuuden ja eettisyyden tarkasteluun. Perinteisesti luotettavuutta tarkastellaan validiteetin ja reliabiliteetin kautta, mutta laadullisen tutkimuksen subjektikeskeisyyden vuoksi käyttökelpoisemmiksi määritteiksi on esitetty onnistuneisuutta ja toimivuutta. Luotettavuuden rakentumisen keskiössä ovat tehtyjen valintojen kuvaaminen ja perusteleminen sekä tutkimuksen vaiheiden esittäminen, mitkä luovat uskottavuutta tehdyille valinnoille. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 149–150; 161–162.) Toisaalta validiteetti ja reliabiliteetti eivät välttämättä ole laadullisen tutkimuksen luotettavuuden analysoinnissa poissuljettuja käsitteitä. Esimerkiksi Schreier (2012, 27) kääntää käsitteet kuvaamaan tulosten oikeellisuuden sijaan ymmärrettävyyttä ja yleistä hyväksyntää, jotka nojautuvat vastaavasti kuvailuun. Reliabiliteetin näkökulmasta kuvailu osoittaa johtopäätöksiin päättymisen perusteet ja validiteetin näkökulmasta kuvaus osoittaa, että tutkimuksella on mitattu mitä oli tarkoitus.

Tutkielmassa on pyritty noudattamaan tätä luotettavuuden edellyttämää kuvailun ja perustelun vaatimusta. Tutkielmassa on kuvattu muun muassa aineistonkeruu, tutkimusmenetelmän valinta ja analyysin vaiheet. Kuvauksilla on osoitettu tehtyjen valintojen harkitsemista tutkielman aiheelle ja tutkimusmenetelmiksi sopiville. Ainoastaan aineistonkeruumenetelmänä käytetylle kirjoitelmalle ei ole ollut esittää perusteluita sen paremmasta soveltuvuudesta verrattuna haastatteluun. Aineistonkeruumenetelmän osalta kyseessä on ollut pikemminkin päätös, sillä kirjoitelman edut aineiston runsautena ja tutkittaville merkityksellisten asioiden esille tulemisena olivat havaittavissa vasta aineistonkeruun jälkeen. Tuloksissa aineisto on pyritty kuvaamaan mahdollisimman tarkasti sekä johtopäätöksissä tehtyt tulkinnat perustelemaan aineistolla, jotta havainnoille ja tulkintoille syntyisi uskottavuus. Aineiston, havaintojen ja tulkintojen perinpohjaisen kuvaamisen vaatimus perustuu oikeiden vastausten puuttumiseen laadullisessa tutkimuksessa. Kuvauksella tulosten osoitetaan vastaavan tutkittavien tulkintoja. (Puusa & Julkunen 2020, 190; 192.)

Laadullisen tutkimuksen luotettavuus ulottuu tutkimuksen toteuttamiseen.

Tutkimusmenetelmien valinnan perustelu ei riitä, jos menetelmiä ei käytä niiden käyttötarkoituksen mukaisesti. Sisällönanalyysin kohdalla tutkimuksen toteuttamisen luotettavuus liittyy kategorisointiin. Kategorioiden on kuvastettava tutkimuskysymyksiä, erottava toisistaan sisällöllisesti ja oltava merkitykseltään selkeitä. Kunkin aineistossa olevan relevantin ilmaisun tulisi sisältyä vain yhteen kategoriaan ja ilmaisujen tulisi jakautua kategorioihin tasaisesti. Sekalaisten ilmaisujen kategoria päinvastoin osoittaa, ettei kategorioita ole kyetty luomaan aineistoa kuvaaviksi eikä kokonaismerkitystä ole tunnistettu. (Schreier 2012, 168; 175; 186–187.) Tutkielmassa kategoriat luotiin erikseen tutkimuskysymysten mukaisten yläkäsitteiden alle, jolloin aineisto tuli kuvatuksi molempien päätutkimuskysymysten osalta. Kategorisoinnin luotettavuutta varmistettiin testaamalla erilaisia ilmaisujen kategorisointivaihtoehtoja, johon kuului erilaisten kategorioiden luomista ja ilmaisujen siirtämistä kategorioiden välillä. Lopullisessa kategorisoinnissa kukin ilmaisu sijoittui tietyn kategorian alle, vaikka esimerkiksi ikää perheen valinnassa tarkasteltiin kahdessa eri kategoriassa, mutta näissä tarkasteluissa ilmaisut kuvasivat eri näkökulmia. Kategorisoinnin työstämisellä poistui myös sekalaisten kategoria.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuudelle ominaisena tekijänä on tutkijan subjektiivisuuden merkitys ja vaikutus. Subjektiivisuuden heijastuminen tutkimusprosessiin on osa laadullista tutkimusta, mutta sen vaikutusta on osattava reflektoida läpinäkyvästi. Teoriataustalla ehkäistään aineistonkeruun sattumanvaraisuutta ja subjektiiviseen mielenkiintoon perustumista. Teoria rakentuu osaltaan kuitenkin aina subjektiivisten uskomusten ja priorisoinnin ohjaamana. Subjektiivisesti rakentuva käsitys olennaisesta eli esiyymmärrys ohjaa myös aineiston analysointia. (Puusa & Juuti 2020, 83–84; Aaltio & Puusa 2020, 181–182.) Tältä pohjalta subjektiivisuus on väistämättä vaikuttanut tutkimusprosessin vaiheisiin teorian rakentamisesta tulosten tulkintaan. Teoriataustassa subjektiivisuus välittyy teoriaan sisällytettyinä aiheina ja niiden näkökulmina. Esimerkiksi ansaitsevuuden on oletettu olevan merkityksellinen aihe auttamisvalintojen tarkastelun kannalta, kun taas auttamistutkimukselle ominainen auttajan motivaatio on rajattu teorian ulkopuolelle.

Aineistonkeruussa subjektiivisuus on heijastunut kirjoitelmapyyntöön. Ohjeistuksessa olevat apukysymykset ovat yhteydessä tutkimuskysymyksiin. Samalla ne ovat subjektiivisia oletuksia mahdollisesti olennaisesta tai siitä, mistä auttajat haluaisivat kirjoittaa. Kirjoitelmissa oli vahvasti havaittavissa apukysymysten käyttö, joten ne ovat voineet suunnata aineistosta tietynlaisen. Aineiston analyysissa ja kategorisoinnissa on

teoriaohjaavuuden mukaisesti suhteutettu havaintoja teoriataustaan, jolloin analyysi ei perustu yksinomaan mielenkiintoisiin havaintoihin. Yhtäläillä huomio on pyritty pitämään siinä, mitä aineistosta todellisuudessa nousee. Subjektiivisuuden merkitystä on lieventänyt tutkielman laatijan suhde Jouluapua -yhteisön toimintaan. Tutkielman laatija on osallistunut toimintaan tutkittavien tapaan ainoastaan auttajana. Jouluavun toimintaperiaate on ollut tuttu, mutta käytännön toiminnasta tai esimerkiksi auttajien viestittelystä autettaville ei ole ollut käsitystä.

Luotettavuuden ohella on tarkasteltava tutkimuksen toteuttamisen eettisyyttä. Tutkimuksen eettisyys perustuu ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen, minkä lisäksi tutkimuksenteosta ei tule olla haittaa tai riskejä tutkittaville henkilöille. Erityisiä huomioita eettisissä periaatteissa liittyy alaikäisiin ja vajaakuntoisiin. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 7, 9–10.) Tutkittavat olivat täysi-ikäisiä ja -valtaisia henkilöitä, jolloin esimerkiksi tutkimuslupien pyytäminen ei ole ollut tarpeen. Jouluapua -yhteisön vastuuhenkilöiltä kysyttiin lupa auttajien tutkimukseen ja kirjoitelmapyyntöön, jonka vastuuhenkilöt julkaisivat yhteisön Facebook -sivulla. Tutkielman aihe ei myöskään ole arkaluontoinen tai raskas, jolloin haitan todennäköisyys on minimaalinen. Kyse on auttajille pikemminkin arkipäiväisestä asiasta, johon he ovat osallisia omasta halustaan.

Tässä kehyksessä tutkielman eettisyyttä on keskeisempää tarkastella tutkittavien oikeuksien näkökulmasta. Tutkimukseen osallistumisen on perustuttava suostumukseen, jolloin osallistumisen on oltava myös vapaaehtoista. Osallistumisen saa peruuttaa tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Osallistumisen suostumuksen pohjaksi tutkittaville on annettava tietoa tutkimuksesta. Tutkittavien henkilötietoja on käsiteltävä tietosuojan säännösten mukaisesti ja niiden kerääminen on perusteltava. (Tutkimuseettinen lautakunta 2019, 8; 11.) Tutkielmassa suostumusta ei erikseen pyydetty vaan sen katsottiin täyttyvän, kun henkilö toimitti kirjoitelman. Kirjoitelmapyyntö julkaistiin kymmenien tuhansien tykkääjien Facebook -sivulla, jolloin tutkielman laatijalla ei ole tietoa pyynnön nähneistä henkilöistä. Tutkittaville ei ole siten syntynyt painetta osallistumiseen. Kirjoitelmapyyntössä kuvattiin tutkielman tarkoitus ja tavoite sekä luvattiin anonymiteetin varmistaminen. Osallistumisen peruuttamisen mahdollisuudesta ei ollut mainintaa, mutta mahdolliset peruutuspyynnöt olisi huomioitu. Tutkittavien anonymiteetin varmistaminen oli selkeää, sillä kirjoitelmissa ei kerätty nimiä tai mitään muitakaan henkilökohtaisia tunnistetietoja.

9.3 Jatkotutkimusaiheet

Auttaminen ja ansaitsevuus ovat ilmiönä laajasti eri näkökulmista tutkittuja. Sen sijaan joulunajan auttaminen on jäänyt tutkimuksissa vähälle huomiolle, sillä ylipäänsä joulua koskevaa tutkimusta on heikosti. Jouluun, sen perinteisiin ja normeihin liittyy toimintaa, joihin tulisi luoda ymmärrystä. Ihmisten toiminta kuitenkin oletusarvoisesti poikkeaa jouluna arjesta. Hyväntekeväisyystutkimuksessa tarkastellaan runsaasti auttajien motiiveja, jolloin tämän näkökulman voisi siirtää joulun ajan auttamisen tutkimiseen. Joulun auttamisen motiivit antaisivat myös taustaa auttajien päätökselle osallistua jouluna hyväntekeväisyyteen. Tässä tutkielmassa auttajien valintoja tarkasteltiin vaiheessa, jossa auttamispäätös itsessään oli jo tehty.

Jouluapua -yhteisössä auttaja saa poikkeuksellisen paljon tietoa perheestä ja heidän toiveistaan auttamisen valintojen tueksi. Tyypillisemmin joulun lahjakeräyksissä saajasta annetaan korkeintaan sukupuoleen ja ikään liittyvä tieto. Auttajien valintoja ja lahjanhankintaa voisi tutkia tällaisessa kontekstissa, jossa lahjansaaja on osa tuntematonta joukkoa. Tällöin ansaitsevuustulkintoja ei voi perustaa saajan elämään ja lahjahankinnat tehdään auttajalähtöisemmin, kun toiveita ei ole tiedossa. Tällainen tutkimus olisi perusteltua, sillä hyväntekeväisyys on laajentunut perinteisestä rahakeräyksestä ja vapaaehtoistyöstä lahjojen hankintaan. Lahjakeräyksiä ei voi olla näkemättä joulun aikaan esimerkiksi kauppakeskuksissa, mutta niistä ei ole saatavilla tutkimustietoa.

Tutkielma jättää tilaa myös Jouluapua -yhteisön tutkimiselle, sillä autettavien tarkastelu rajautuu tutkielman tavoitteen ja tutkimuskysymysten ulkopuolelle. Yksi mahdollisuus olisi tutkia autettavien käsityksiä avun hakemisesta, mutta mielenkiintoisemman näkökulman voisi tarjota saadun avun tarkastelu. Apua hakeneet todennäköisesti kokevat ansaitsevansa avun, sillä he ovat avunpyynnön hakemuksen jättäneet. Sen sijaan kokemukset saaduista lahjoista sekä lahjatoiveiden täyttymisestä voivat olla moninaisempia. Auttajien valinnoissa kuvastuivat halu auttaa sekä antaa mieluisia lahjoja. Lopulta kuitenkin avunsaajan kokemus määrittää lahjan onnistuneisuuden ja laadun. Avunsaajien kokemuksissa voisi tulla esiin mahdollinen huonolaatuisen materiaallisen avun saaminen tai toiveiden ohittaminen, joita auttajan roolissa olevat tuskin mielellään kuvaavat. Auttajien ja avunsaajien käsityksistä syntyisi kokonaiskuva Jouluapua -yhteisön toiminnasta.

Lähteet

- Aaltio, I. & Puusa, A. 2020. Mitä laadullisen tutkimuksen arvioinnissa tulisi ottaa huomioon? Teoksessa Puusa, A. & Juuti, P. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Helsinki: Gaudeamus, 177–188.
- Adjibolosoo, S. 2006. *Developing Civil Society: Social Order and the Human Factor*. Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Atkinson, A. B. 2015. *Inequality: What can be done?* Cambridge: Harvard University Press.
- Autio, M. 2019. Muuttuva kulutusyhteiskunta ja sen symbolit. Teoksessa Laine, J., Fellman, S., Hannikainen, M. & Ojala, J. (toim.) *Vaurastumisen vuodet: Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen*. Helsinki: Gaudeamus, 207–226.
- Batinga, G., Pinto, M. & Resende, S. 2017. *Christmas, Consumption and Materialism: Discourse Analysis on Children's Christmas Letters*. *Revista brasileira de gestão de negócios* 19:66, 557–573.
- Caplow, T. 1984. *Rule Enforcement Without Visible Means: Christmas Gift Giving in Middletown*. *The American Journal of Sociology* 89:6, 1306–1323.
- Chapman, C. M., Masser, B. M. & Louis, W. R. 2020. *Identity Motives in Charitable Giving: Explanations for Charity Preferences from a Global Donor Survey*. *Psychology & Marketing* 37:9, 1277–1291.
- Clarke, P. 2006. *Christmas Gift Giving Involvement*. *Journal of Consumer Marketing* 23:5, 283–291.
- Clarke, P. 2007. *A Measure of Christmas Spirit*. *Journal of Consumer Marketing* 24:1, 8–17.
- Clarke, P. 2008. *Parental Communication Patterns and Children's Christmas Requests*. *Journal of consumer marketing* 25:3, 350–360.
- Cullity, G. 2004. *The Moral Demands of Affluence*. Oxford: Oxford University Press.
- Cryder, C., Botti, S. & Simonyan, Y. 2017. *The Charity Beauty Premium: Satisfying Donor's "Want" versus "Should" Desires*. *Journal of Marketing Research* 54:4, 605–618.
- Cryder, C. & Loewenstein, G. 2011. *The Critical Link Between Tangibility and Generosity*. Teoksessa Olivola, C. Y. & Oppenheimer, D. M. (toim.) *The Science of Giving: Experimental Approaches to the Study of Charity*. New York: Psychology Press, 237–251.
- Dolinski, D., Grzyb, T., Olejnik, J., Prusakowski, S. & Urban, K. 2005. *Let's Dialogue about Penny: Effectiveness of Dialogue Involment and Legitimizing Paltry Contribution Techniques*. *Journal of Applied Social Psychology* 35:6, 1150–1170.

- Everett, J. A. C., Faber, N. S. & Crockett, M. 2015. *Preferences and Beliefs in Ingroup Favoritism*. *Frontiers in Behavioral Neuroscience* 9:15, 1–21.
- Hakovirta, M. & Rantalaiho, M. 2012. *Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 124.
- Hakovirta, M. 2010. Köyhyys yksinhuoltajaperheiden lasten arjessa. Teoksessa Ervasti, H., Kuivalainen, S. & Nyqvist, L. (toim.) *Köyhyys, tulojako ja eriarvoisuus*. Turku: Turun yliopisto, tutkimuksia/TCWR no 2., 184–205.
- Halkoaho, J. & Laaksonen, P. 2009. *Understanding What Christmas Gifts Mean to Children*. *Young Consumers* 10:3, 248–255.
- Hanhijoki, I. 2020. *Koulutus ja työvoiman kysyntä 2017–2035. Osaamisen ennakoitifoorumien ennakoitituloksia tulevaisuuden koulutustarpeista*. Raportit ja selvitykset 6:2020. Helsinki: Opetushallitus.
- Hansen, K. 2019. *Who Cares If They Need Help? The Deservingness Heuristic, Humanitarianism, and Welfare Opinions*. *Political Psychology* 40:2, 413–430.
- Harju, A. 2010. *Yhteisellä asialla. Kansalaistoiminta ja sen haasteet*. Vantaa: Kansalaisvalistusseura.
- Harju, A. 2005. Kansalaisyhteiskunta vapaaehtoistoiminnan innoittajana. Nylund, M. & Yeung, A. B. (toim.) *Vapaaehtoistoiminta – anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino, 58–80.
- Heikkilä, M. 1990. *Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Sosiaalihuollon julkaisuja 8/1990.
- Hiilamo, H., Hänninen, S. & Kinnunen, K. 2011. *Huono-osaisuuden ja sairastuvuuden kytkennästä diakonian asiakkailla*. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 48:1, 1–21.
- Hirvilampi, T. & Mäki, S. 2013. Toimeentulovaikeuksia, yksinäisyyttä ja alemmuuden kokemuksia. Perusturvan saajien rajalliset toimintamahdollisuudet. Teoksessa Kangas, O., Niemelä, M. & Raijas, A. (toim.) *Takaisin perusteisiin. Perusturvan riittävyys kulutuksen näkökulmasta*. Helsinki: Kela, 120–141.
- Hokkanen, L. 2003. Vapaaehtoinen ja vertainen auttaminen. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.) *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut*. Jyväskylä: PS-kustannus, 254–274.
- Hämäläinen, H., Tanskanen, A. O. & Danielsbacka, M. 2020. Vapaaehtoistyö ja hyväntekeväisyys. Teoksessa Danielsbacka, M., Hämäläinen, H. & Tanskanen A. O. (toim.) *Suomalainen auttaminen. Tukiverkostot suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämässä*. Helsinki: Gaudeamus, 182–195.
- Isola, A-M. & Suominen, E. 2016. *Suomalainen köyhyys*. Helsinki: Into Kustannus.

- Jouluapua Facebook -ryhmä. 2021. <https://www.facebook.com/Jouluapua>. Luettu 21.9.2021.
- Jouluapua -verkkosivu. 2021. Tietoa Jouluavusta. <https://jouluapua.fi/tietoa-meista/>. Luettu 21.9.2021.
- Joulupuu -verkkosivu. 2021. Osallistu keräykseen. <https://joulupuu.org/osallistu-keraykseen/>. Luettu 31.3.2022.
- Julkunen, R. 2006. *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: STAKES.
- Kainulainen, S. & Saari, J. 2013. Koettu huono-osaisuus Suomessa. Teoksessa Niemelä, M. & Saari, J. (toim.) *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 22–43.
- Jutila, M. 2011. *Narrowing of Public Responsibility in Finland 1990-2010*. *Social policy & Administration* 45:2, 194–205.
- Kallio, J., Lintunen, L., Niemelä, M., Blomberg, H. & Kroll, C. 2020. *Lurjuksista kunnan kansalaisia? Kansalaisten asennoituminen toimeentulotuen saajiin 2012–2018*. *Yhteiskuntapolitiikka* 85:3, 247–258.
- Kogut, T. & Ritov, I. 2011. The Identifiable Victim Effect: Causes and Boundary Conditions. Teoksessa Olivola, C. Y. & Oppenheimer, D. M. (toim.) *The Science of Giving: Experimental Approaches to the Study of Charity*. New York: Psychology Press, 133–145.
- Kuivalainen, S. 2010. Köyhä, köyhempi, köyhin? Toimeentulotuen alikäytön yhteys köyhyyteen. Teoksessa Ervasti, H., Kuivalainen, S. & Nyqvist, L. (toim.) *Köyhyys, tulojako ja eriarvoisuus*. Turku: Turun yliopisto, tutkimuksia/TCWR no 2., 69–88.
- Kujala, A. & Danielsbacka, M. 2015. *Hyvinvointivaltion loppu? Vallanpitäjät, kansa ja vastavuoroisuus*. Helsinki: Tammi.
- Laenen, T. 2020. *Welfare Deservingness and Welfare Policy: Popular Deservingness Opinions and Their Interaction with Welfare State Policies*. Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Laihiala, T. 2018. *Kokemuksia ja käsityksiä leipäjonosta: huono-osaisuus, häpeä ja ansaitsevuus*. Kuopio: Publications of the University of Eastern Finland no 163.
- Laihiala, T. 2020. Mitä leipäjonot kertovat lapsiperheiden huono-osaisuudesta? Teoksessa Kallio, J. & Hakovirta, M. (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys ja huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino, 73–91.
- Laihiala, T. & Ohisalo, M. 2017. Sosiaalipummit leipäjonossa? – Kansalaisten käsityksiä huono-osaisten ansaitsevuudesta. Teoksessa Saari, J. (toim.) *Sosiaaliturvariippuvuus*.

- Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa?* Tampere: Tampere University Press, 233–258.
- Larsen, C. A. 2008. *The Institutional Logic of Welfare Attitudes. How Welfare Regimes Influence Public Support.* *Comparative Political Studies* 41:2, 145–168.
- Lehtinen, A-R. 2021. *Mitä eläminen maksaa? Kohtuullisen minimin viitebudjettien hintapäivitys vuodelle 2021.* Helsinki: Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2021:191.
- Lejos. 2020. Joulun kyselytutkimus paljasti: Tässä ovat joulupöydän ylivoimaiset ykköset Suomessa - nuorten keskuudessa näkyvissä selkeä muutos.
<https://www.mynewsdesk.com/fi/lejos/pressreleases/joulun-kyselytutkimus-paljasti-taessa-ovat-joulupoeysdaen-ylivoimaiset-ykkoeset-suomessa-nuorten-keskuudessa-naekyvissae-selkeae-muutos-3050726>. Luettu 1.3.2022.
- van Leeuwen, E. & Täuber, S. 2009. The Strategic Side of Out-Group- Helping. Teoksessa Stürmer, S. & Snyder, M. (toim.) *The Psychology of Prosocial Behaviour: Group Processes, Intergroup Relations and Helping.* Hoboken: Wiley-Blackwell, 81–100.
- Linnilä, K. & Utrio, K. 2006. *Suomalainen joulu.* Helsinki: Karisto.
- Markkola, P. 2005. Kristillissosiaalinen työ, kansalaisaktivismi ja naiset 1800-luvulla. Teoksessa Nylund, M. & Yeung, A. B. (toim.) *Vapaaehtoistoiminta - anti, arvot ja osallisuus.* Tampere: Vastapaino, 39–57.
- Matthies, A-L. 1996. Hyvinvoinnin sekatalous ja suomalaiset välittävät organisaatiot. Teoksessa Matthies, A-L., Kotakari, U. & Nylund, M. (toim.) *Välittävät verkostot.* Jyväskylä: Vastapaino, 111–129.
- McKechnie, S. & Tynan, C. 2006. *Social Meanings in Christmas Consumption: an Exploratory Study of UK Celebrants' Consumption Rituals.* *Journal of consumer behaviour* 5:3, 130–144.
- Miller, D. 2017. *Christmas: An Anthropological Lens.* *HAU Journal of Ethnographic Theory* 7:3, 409–442.
- Mukkila, S., Ilmakunnas, I., Moisio, P. & Saikkonen, P. 2019. Köyhyys ja perusturvan riittävyys. Teoksessa Kestilä, L.&Karvonen, S. (toim.) *Suomalainen hyvinvointi 2018.* Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 79-94.
- Nadler, A. 2009. Interpersonal and Intergroup Helping Relations as Power Relations: Implications for Real-World Helping. Teoksessa Stürmer, S. & Snyder, M. (toim.) *The Psychology of Prosocial Behaviour: Group Processes, Intergroup Relations and Helping.* Hoboken: Wiley-Blackwell, 269–288.

- Niemelä, M. 2005. *Tulot, kulutus ja toimeentulo. Tutkimuksia pienituloisuuden ja kulutuksen välisistä yhteyksistä*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja C:229.
- Niemelä, M. 2007. *Oma vika, epäonni vai rakenne?: suomalaisten köyhyyden syitä koskevat mielipiteet*. *Yhteiskuntapolitiikka* 72:6, 585–598.
- Nordea. 2021. Nordean kysely: suomalaisten joulubudjetti viime vuotta suurempi – nuoret huomioivat ilmastonmuutoksen muita enemmän.
<https://www.nordea.com/fi/media/2021-12-01/nordean-kysely-suomalaisten-joulubudjetti-viime-vuotta-suurempi-nuoret-huomioivat-ilmastonmuutoksen-muita-enemman>. Luettu 2.4.2022.
- Nuorvala, Y., Huhtanen, P., Ahtola, R. & Metso, L. 2008. *Huono-osaisuus mutkistuu – kuudes päihdetapauskasenta 2007*. *Yhteiskuntapolitiikka* 73:6, 659–670.
- Ohisalo, M. 2017. *Murusia hyvinvointivaltion pohjalla. Leipäjonot, koettu hyvinvointi ja huono-osaisuus*. Kuopio: Publications of the University of Eastern Finland no 148.
- Ohisalo, M. & Määttä, A. 2015. Viimeisen luukun jälkeen – ruoka-avussa käyvien paikka julkisessa palvelu- ja tulonsiirtoverkossa. Teoksessa Ohisalo, M. & Saari, J. (toim.) *Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa*. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö, 42–58.
- Oikeusministeriö, 2017. *Kohti autonomista ja elinvoimaista kansalaisyhteiskuntaa. Kansalaisyhteiskuntapolitiikan toimintasuunnitelma 2017–2021*. Helsinki: Oikeusministeriön julkaisu 49/2017.
- Omoto, A. M. & Snyder, M. 2009. Influences of Psychosocial Sense of Community on Voluntary Helping and Prosocial Action. Teoksessa Stürmer, S. & Snyder, M. (toim.) *The Psychology of Prosocial Behaviour: Group Processes, Intergroup Relations and Helping*. Hoboken: Wiley-Blackwell, 223–244.
- van Oorschot, W. 2000. *Who Should Get What, and Why? On Deservingness Criteria and the Conditionality of Solidarity Among the Public*. *Policy and Politics* 28:1, 33–48.
- Pelastakaa Lapset. 2020. Pelastakaa Lasten joulukeräyksellä ennätystulos kotimaan köyhien ja syrjäytymisvaarassa olevien lasten auttamiseksi.
<https://www.pelastakaalapset.fi/uutiset/pelastakaa-lasten-joulukerayksella-ennatystulos-kotimaan-koyhien-ja-syrjaytymisvaarassa-olevien-lasten-auttamiseksi/>.
 Luettu 4.8.2021.
- Pelastusarmeija. 2020. Suomalaiset lahjoittivat vuonna 2019 avokätisesti pelastusarmeijan keräykseen. <https://www.pelastusarmeija.fi/uutisia/uutiset/suomalaiset-lahjoittivat-vuonna-2019-avokatisesti-pelastusarmeijan-kerayksiin>. Luettu 4.8.2021.

- Pessi, A. B. 2008. *Suomalaiset auttajina ja luottamus avunlähteisiin: RAY:n juhluvuoden kansalaiskyselyjen tulokset*. Helsinki: RAY:n avustustoiminnan raportteja no 19.
- Pessi, A. B. & Oravasaari, T. 2011. Suomalaisen altruismin tyypit. Kolme auttamisen muotokuvaa. Teoksessa Pessi, A. B. & Saari, J. (toim.) *Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Helsinki: Diakonia ammattikorkeakoulun julkaisuja, A tutkimuksia 31, 71–90.
- Petrelli, D. & Light, A. 2014. *Family Rituals and the Potential for Interaction Design: a Study of Christmas*. ACM Transactions on Computer-human Interaction 21:3, 1–29.
- Perunka, E. 2020. *Joulupukki – tuhatvuotinen arvoitus*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Piliavin, J. A. 2009. Volunteering Across the Life Span: Doing Well by Doing Good. Teoksessa Stürmer, S. & Snyder, M. (toim.) *The Psychology of Prosocial Behaviour: Group Processes, Intergroup Relations and Helping*. Hoboken: Wiley-Blackwell, 157–172.
- Pohjola, A. 1994. Näemme köyhyyden, mutta emme köyhiä. Teoksessa Heikkilä, M. & Vähätalo, K. (toim.) *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Tampere: Gaudeamus, 191–210.
- Puusa, A. & Julkunen, S. 2020. Uskottavuuden arviointi laadullisessa tutkimuksessa. Teoksessa Puusa, A. & Juuti, P. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Helsinki: Gaudeamus, 189–201.
- Puusa, A. & Juuti, P. 2020. Laadullisen tutkimuksen olemus. Teoksessa Puusa, A. & Juuti, P. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Helsinki: Gaudeamus, 75–85
- Raunio, K. 2006. *Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Riihelä, M. & Tuomala, M. 2020. Tulo- ja varallisuuserot. Teoksessa Mattila, M. (toim.) *Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020*. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö, 29–63.
- Saari, J. 2015. *Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saari, J. 2019. *Hyvinvointivaltio eriarvoistuneessa yhteiskunnassa*. Toimi-hankkeen selvityshenkilön raportti. Sosiaaliturva 2030. Helsinki: Valtioneuvosto
- Saari, J. 2020. Auttaminen hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Danielsbacka, M., Hämäläinen, H. & Tanskanen A. O. (toim.) *Suomalainen auttaminen. Tukiverkostot suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämässä*. Helsinki: Gaudeamus, 85–105.

- Saari, J., Behm, M. & Lagus, K. 2017. Sosiaalipummi! – Moraalipaniikki 2010-luvun Suomessa. Teoksessa Saari, J. (toim.) *Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa?* Tampere: Tampere University Press, 207–231.
- Saari, J., Eskelinen, N. & Björklund, L. 2020. *Raskas perintö. Ylisukupolvinen huono-osaisuus Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saari, J. & Saukko, A. E. 2011. *Antamisen markkinat. Rahankeräys 2000-luvun alun Suomessa*. Teoksessa Pessi, A. B. & Saari, J. (toim.) *Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Helsinki: Diakonia ammattikorkeakoulun julkaisuja, A tutkimuksia 31, 185–210.
- Saari, J. & Pessi, A. B. 2008. *Hyvä tahto. Auttamisen asenteet ja rakenteet Suomessa*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Salmi, M. 2020. Lapsiperheiden köyhyys pitää yllä köyhyyden kierrettä. Teoksessa Kallio, J. & Hakovirta, M. (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys ja huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino, 37–71.
- Salmi, M., Sauli, H. & Lammi-Taskula, J. 2014. Lapsiperheiden toimeentulo. Teoksessa Lammi-Taskula, J. & Karvonen, S. (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 82–104.
- Salonen, A. S., Ohisalo, M. & Laihiala, T. 2018. *Undeserving, Disadvantaged, Disregarded: Three Viewpoints of Charity Food Aid Recipients in Finland*. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 15:12, 1–15.
- Salonen, A. S. 2016. *The Christmas Celebration of Secondary Consumers: Observations from Food Banks in Finland*. *Journal of Consumer Culture* 16:3, 870–886.
- Schreier, M. 2012. *Qualitative Content Analysis in Practice*. New York: SAGE Publications Ltd.
- Seppo, M. 2013. *Finnish Civil Society Now. Its Operating Environment, State and Status*. Helsinki: Kepa ry.
- Small, D. A. 2011. Sympathy Biases and Sympathy Appeals: Reducing Social Distance to Boost Charitable Contributions. Teoksessa Olivola, C. Y. & Oppenheimer, D. M. (toim.) *The Science of Giving: Experimental Approaches to the Study of Charity*. New York: Psychology Press, 149–160.
- Stürmer, S. & Snyder, M. 2010. Helping “Us” versus “Them”: Towards a Group-Level Theory of Helping and Altruism Within and Across Group Boundaries. Teoksessa Stürmer, S. & Snyder, M. (toim.) *The Psychology of Prosocial Behaviour: Group Processes, Intergroup Relations and Helping*. Hoboken: Wiley-Blackwell, 33–58.

- Suomen virallinen tilasto (STV). 2021. Tulonjakotilasto. Väestöryhmittäiset tuloerot 2020. Helsinki: Tilastokeskus. https://www.stat.fi/til/tjt/2020/03/tjt_2020_03_2021-12-16_tie_001_fi.html. Luettu 30.3.2022.
- Taloustutkimus. 2022. Suosituimmat hyväntekeväisyyskohteet ja -järjestöt. <https://www.taloustutkimus.fi/ajankohtaista/uutisia/suosituimmat-hyvantekevaisyyskohteet-ja-jarjestot.html>. Luettu 2.4.2022.
- Tanskanen, A. O. & Danielsbacka, M. 2015. *Ovatko vapaaehtoistyö ja hyväntekeväisyys yhteydessä onnellisuuteen?* Yhteiskuntapolitiikka 80:5, 469–481.
- Tikka, V. 2019. *Charitable food aid in Finland: from social issue to an environmental solution.* Agriculture and Human Values. 36:2, 341–352.
- Tise. 2021. Kyselytutkimus suomalaisesta muodin kuluttamisesta – poimintoja tuloksista. <https://www.sttinfo.fi/data/attachments/00679/6e147207-ab17-46cf-b43b-1a4edcea3e58.pdf>. Luettu 1.4.2022.
- THL. 2019. *Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2015–2019.* Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.* Helsinki: Tammi.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.* Helsinki: Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2019. *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje.* Helsinki: Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019.
- Wang, L. & Graddy, E. 2008. *Social Capital, Volunteering, and Charitable Giving.* Voluntas 19:1, 23–42.

Liitteet

Liite 1. Kirjoitelmapyyntö

Oletko auttanut tai aiotko auttaa Jouluapua -ryhmän kautta? Haluatko kertoa ajatuksistasi liittyen erilaisissa tilanteissa olevien perheiden auttamiseen? Etsin pro gradu -tutkielmaani Jouluapua -ryhmän auttajia kertomaan ajatuksistaan autettavan perheen valinnassa ja perheiden lahjatoiveiden täyttämisestä.

Kerro auttamiseen, autettavan perheen valitsemiseen ja perheiden lahjatoiveisiin liittyvistä ajatuksistasi vapaamuotoisena kirjoituksena tai ranskalaisten viivojen kautta. Kirjoitus lähetetään nimettömästi Webropol -lomakkeella <https://link.webpolsurveys.com/S/32FADC0590211A4C> tai Facebookin yksityisviestillä Kati Kivimäki 15.1.2022 mennessä. Tarkemmat ohjeet ja apukysymykset kirjoittamista varten löytyvät Webropol -lomakkeelta ja tämän ilmoituksen kommenttiosiesta.

Kirjoituksia käsitellään luottamuksellisesti ja tutkielmassa huomioidaan, ettei auttajaa tai autettavaa perhettä ole mahdollista tunnistaa. Kirjoitukset hävitetään asianmukaisesti tutkielman valmistuttua.

Sosiaalityön pro gradu -tutkielmassani tarkastelen, millaisia perheitä autetaan mieluiten ja millaista apua halutaan antaa Jouluapua- ryhmässä, jossa auttaja saa tietoa perheen tilanteesta ja toiveista. Tutkielmaani ohjaa Turun yliopistolla VTT, sosiaalityön yliopisto-opettaja Liisa Lähteenmäki. Olethan yhteydessä sähköpostitse (kati.kivimaki@utu.fi), jos sinulla on kysyttävää.

Kiitos osallistumisestasi ja mukavaa joulun odotusta!

Kirjoituksen tyyli ja pituus ovat vapaat. Voit kirjoittaa myös ranskalaisina viivoina. Merkitse alkuun ikäsi, sukupuolesi ja kuinka monetta kertaa olet auttamassa Jouluapua -yhteisön kautta. Ajattele kirjoittaessasi Jouluapua-yhteisössä auttamista autettavien perheiden ja lahjatoiveiden osalta. Jouluavun erottaa monista joulunajan hyväntekeväisyyksistä se, että auttaja voi itse valita autettavan perheen heistä annettujen tietojen ja toiveiden perusteella.

Liite 2. Ohjeistus kirjoitelmaan

Kirjoituksen tyyli ja pituus ovat vapaat. Voit kirjoittaa myös ranskalaisina viivoina. Ajattele kirjoittaessasi Jouluapua-yhteisössä auttamista autettavien perheiden ja lahjatoiveiden osalta. Jouluavun erottaa monista joulunajan hyväntekeväisyyksistä se, että auttaja voi itse valita autettavan perheen heistä annettujen tietojen ja toiveiden perusteella.

Kerro millaisessa elämäntilanteessa olevaa perhettä olet auttanut tai haluaisit auttaa ja miksi juuri tällaista perhettä. Kerro millaisia toiveita olet täyttänyt ja mitä olet ajatellut ilmoituksissa näkemistäsi perheiden toiveista.

Voit käyttää kirjoittamisessa apuna kysymyksiä:

- Mikä merkitys auttamishalullesi on sillä, että saat tietoa autettavista perheistä ja lahjatoiveista?
- Mitkä asiat perheiden ilmoituksissa kiinnostavat huomiosi, kun selaat ilmoituksia?
- Minkä asioiden perusteella valitset perheen, jota autat?
- Millaisia/millaisissa tilanteissa olevia perheitä haluaisit auttaa? Millaisia perheitä et auttaisi?
- Millaista lahja- tai ruoka-apua antaisit mieluiten? Millaisia ilmoituksissa näkemiäsi toiveita et haluaisi antaa?
- Ovatko jotkin toiveet jääneet mieleesi, mitkä ja miksi?
- Kuinka kallista materiaalista apua antaisit, jos sinulla olisi mahdollisuuksia antaa mitä tahansa?